

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

Aftryk af „Samlinger til jydsk Historie og Topografi“,
udgivet af det jydsk historisk-topografiske Selskab.

Varde og Omegn,

særlig med Hensyn til de kejserliges Indfald 1627—29.

Af J. Olsen.

Efter at Kristian d. 4de d. 17de Avgust 1626 havde tabt Slaget ved Lutter am Barenberg, maatte Holsten og Danmark befrygte et Indfald af de kejserlige. Vel havde Kong Kristian, som altid var driftigst og modigst i Ulykkens Dage, snart igen bragt sin Hær op til en anselig Styrke og anvendt al Anstrengelse for at stanse Fjendens Fremskridt, formene ham Overgangen over Elben og Indfald i Holsten; men hans Bestræbelser bleve for lidet understøttede, til at de kunde bære varige Frugter. De tyske Fyrster, som havde været Kongens Forbundsfæller, søgte Forlig med Kejseren. Først faldt Kurfyrsten af Brandenburg fra, idet han ikke betalte, hvad han havde lovet; Siebenbürgen og Republiken Venedig gjorde ligesaa. Frankrig ydede 500,000 Gylden, det var det Hele. Sverrig vilde ingen Ting, og i England kunde Kong Karl ikke engang betale de Penge tilbage, som hans Fader Kong Jakob havde laant hos den danske Konge, men lod det blive ved et kostbart Halsbaand og et Hjælpekorps paa 4000 Mand under Oberst Morgan, hvilket Kong Kristian oven i Købet maatte lønne; dette faldt ham saa meget vanskeligere, som det danske Rigsraad stedse lydeligere ytrede sin Misfornøjelse med denne Krig som Danmark uvedkommende.

For at raadslaa om Midlerne til at forebygge en Invasion forsamledes de slesvig-holstenske Stænder i November i Rendsborg, hvor Kongen selv var til Stede, og hvor det paa Op-

fordring af Statholderen, den gamle Geert Ranzau, besluttedes, at alt vaabendygtigt Mandskab saa vel af Borgere som Bønder skulde væbnes; ogsaa Adelen tilbød at ville drage mod Fjenden. I samme Hensigt holdt det danske Rigsraad Herredag i Kolding, hvor det besluttedes at understøtte ved overordentlige Paalæg.

I Sommeren 1627 bemægtigede Tilly sig Elbpassagen ved Blekede¹⁾, den 14de Juli Passene ved Lutterhausen og Artleberg²⁾, og den 26de Avgust gik han over Elben paa en Skibsbro ved Blekede paa en Tid, da Kongen havde forladt Armeen for at overvære en Landdag i Rendsborg. Den danske Armé flygtede saa til Egnen om Krempe og Glückstad. Wallenstein, som kom fra den anden Side, gik over Elben ved Wiesen³⁾ og Zollenspieker⁴⁾, og begge Hærførere samledes saa den 4de September i Lauenborg, hvor de aftalte Planen til Indfaldet i Danmark.

Nu stod Fjenden for Døren; men i Holsten gjorde man intet for at virkeliggøre de skønne Forhaabninger, som den paa Landdagen i Rendsborg ytrede Begejstring havde vakt. Begejstringens Fader, den gamle Geert Ranzau, var død, og faa eller ingen væbnede sig for at forene sig med Kongen, som kun havde 14,000 Mand at sætte mod sine tvende frygtelige Modstandere. Alligevel bestemte han sig til at forsvare Ejderen, for paa den Maade at dække Slesvig og Jylland, og han vilde i den Anledning trække de mansfeldske Tropper til sig for med de forenede Armeer at iværksætte Forsvaret. Men ogsaa dette Haab glippede. Markgreven af Baden-Durlach, som anførte de mansfeldske Tropper, blev fuldstændig slagen af General Schlick ved Oldenburg den 4de September. Markgreven selv reddede sig ombord paa de Skibe, som havde ført ham og Tropperne fra Meklenborg over til Holsten; men næsten alle hans Folk bleve fangne og toge Tjeneste hos de kejserlige. Efter dette Nederlag trak Kongen sig tilbage til Kolding, hvor han ankom den 17de September. Han havde paa Vejen fra Haderslev til Kolding været et afmægtigt Vidne

¹⁾ I det hannoveranske, noget sønden for Boizenburg.

²⁾ Omtrent lige over for Lauenborg.

³⁾ I det hannoveranske, omtrent ved Floden Lube.

⁴⁾ Vierlandene.

til sine flygtende Troppers Egenraadighed og Udskejelser, hvilke i Kolding gik over alle Grænser, saa at de endog angreb Koldinghus med Storm, lige efter at Kongen med Fru Kirstine Munk ved Rhingrevens Hjælp vare slupne vel derfra den 8de September. Men allerede inden dette skete, havde han beordret Bauditz, der efter de mansfeldske Troppers Nederlag ved Warthafoden i Nærheden af Küstrin som Flygting atter havde sluttet sig til Kong Kristian, at holde Styr paa disse vilde Horder og føre dem op i Vendsyssel, vistnok saa vidt mulig uden om Byerne paa Østkysten, og saa samle dem i Viborg; men Bauditz og hans Bander plyndrede og huserede paa Toget gennem Nørrejyland værre end de værste, saa Jyderne enedes om at hjælpe Fjenden med at ødelægge disse Plageaander, og det københavnske Regeringsraad kom dem til Hjælp, idet samme den 24de September lod udstede Opraab til de jyske Lensherrer om at lade Kongens tøjlesløse Soldater slaa ihjel overalt, hvor man kunde »vorde dem mægtige«. Bauditz selv sendte hele Skibsladninger af ranet Gods ud af Landet, og Raseriet over hans Banders Adfærd blev saa almindeligt, at Kongen maatte finde en Afløser for ham, og dette blev Conrad Nelle, der i Viborg gav Bøviser for, at han kunde disciplinere de rebelske »Gevorbne«. Men Jyderne havde nu engang faaet et voldsomt Had til disse Folk, og de vejlede Wallensteins Hærfører Grev Schlick saa godt, at han den 8de Oktober fangede Nelle med 28 Kompagnier Ryttere og 2 Kompagnier Fodfolk, i alt vistnok henved 3400 Mand.

Kongen rejste saa med Rhingreven (Kirstine Munks Elsker) og deenes veldisciplinerede 4 Regimenter til Fyn, hvor han tog Bolig paa Dalum Kloster. Ogsaa Rhingreven fik Kvarter sammesteds, altsaa hvor Kongeparret selv boede, og hvor nu Fru Kirstine paa den skamløseste Maade stillede sit usædelige Forhold til Skue. Hun faar jo Skyld for at have paavirket Kongen til at trække de førnævnte Regimenter til Fyn og overlade Jylland til sin Skæbne, blot for at have sin Elsker i Nærheden. Enten dette nu er sandt eller ej, paadrog Kongen sig dog i høj Grad Jydernes Misfornøjelse ved fuldstændig at overlade Landet til Fjenden, medens han endnu dog havde Rhingrevens veldisciplinerede Regimenter i Behold.

Hertugen af Holsten, Frederik den 3dje, havde imidlertid underkastet sig Kejseren og erholdt Neutralitet, skønt paa

temmelig haarde Vilkaar; men derved skaffede han dog sine Undersaatter nogen Lettelse, om han end ikke fuldstændig kunde fri dem for Krigens Byrder. Dobbelt haardt gik det derfor nu ud over Jylland og den kongelige Andel af Hertugdømmerne, der i to Aar maatte døje alle de Rædsler, slige tøjlesløse Bander som Wallensteins Tropper kunde bringe over et Land; thi Wallenstein havde jo forstaaet at mage det saa, at han blev ene om at ødelægge Kong Kristian. Tilly var bleven saaret ved Stormen paa Pinneberg og lod sig derefter nøje med det beskedne Hverv at holde den jyske Pose aaben mod Syd, medens de kejserlige gik lige til Limfjorden.

Det er ikke min Hensigt at forsøge paa en Skildring af de kejserliges Færd og Jydernes Lidelser i sin Helhed, hvad der ogsaa langt vilde overstige mine Evner; jeg vil blot forsøge ved Hjælp af Tingbøger, Raadstueprotokoller, Regnskabsbøger og forskellige Beretninger fra Varde og Omegn samt Ribe at give nogle spredte Oplysninger om den Elendighed og alle de Plager, der vistnok mere end noget andet Sted ramte de her nævnte Egne.

Skønt min Beskrivelse særlig gælder Varde og Omegn, kan jeg dog ikke undgaa med det samme delvis at behandle Ribes Forhold, efter den dominerende Stilling, som denne By dengang indtog til det sydvestlige Jylland, hvor Lensmanden havde sit Sæde, hvor Fjenden ofte havde sit Hovedkvarter o. s. v.

Varde By havde i de Aar, som ligge nærmest forud for Krigen, haft ikke saa faa Udgifter ud over det sædvanlige. En af de Skatter, som baade før og efter Krigen vare trykkende saa vel for Varde som for de øvrige Købstæder i Landet, vare de saakaldte »Bøsseskytter- og Baadsmænds-Penge«. Af disse Bøsseskytter (Konstabler) og Baadsmænd (Matros) maatte nemlig hver Købstad i Landet underholde et vist Antal i Forhold til sin Størrelse og Velstand, og Underholdningen gjaldt aarlig fra 1ste November til Paaskeaften næste Aar. Somme Steder er Underholdningen i ældre Tider sket »in natura«, men senere forandret til en Pengeafgift, først af 6 Skilling daglig, saa 7 Skilling og endelig fra 1625 til 9 Sk. om Dagen. De Byer, der maatte underholde det største Antal, vare Ribe og Aalborg, der fra 1624—33 maatte underholde 50 hver. Varde synes ikke i disse Aar at have haft det samme Antal at underholde hele Tiden; i det mindste veksle de aarlige

Udgifter i saa Henseende. I Byens Regnskaber fra 1620—1641 nævnes Udgiften til Baadsmænds Underhold første Gang 1624, hvor Ture Terkelsen Juleaften udlagde 50 Sletdlr. og i Marts næste Aar atter en Extrasum paa 27 Sletdlr. paa Grund af 2 Skilling, hvormed den enkeltes Underholdning nu var forhøjet¹⁾. I 1637 er denne Udgift stegen til 202 $\frac{1}{2}$ Daler, hvilken Sum blev betalt den 9de December med den Bemærkning, at der »bleff ydt fuldt for 10 Personer til 9 β om Dagen fra November til Paaske.«

Bøsseskytter-Pengene omtales første Gang den 12te Oktober 1626, da de beløb sig til 91 Sletdlr. 8 β for det halve Hold²⁾. Hvor stort et Antal Bøsseskytter Byen Varde maatte underholde, omtales først i 1630, da Byen maatte underholde 9³⁾. 1632 maatte Varde betale extra Bøsseskytter-Penge for nye Bøsseskytter 192 Rdrl. 1 $\&$ 8 β ⁴⁾. 1638 er denne Skat stegen til 230 $\frac{1}{2}$ Daler. Bøsseskytter-Pengene, der, som før antydet, betaltes i 2 Terminer, bleve sædvanlig afhentede af et Kancellibud⁵⁾, der saa fik Drikkepenge for sin Umage. I Ribe fik han saaledes 3 Sletdlr., i Varde 2 eller 1 $\frac{1}{2}$. Regnskabsføreren i Ribe sætter Pengeposens Værdi til 6 β , medens Ture Terkelsen i Varde vurderer den til 4 β , men hans Pose har vel ogsaa været mindre.

Samtidig hermed maatte Købstæderne udrede Bidrag til Lønning og Underholdning for den store Hær, Kongen maatte

-
- ¹⁾ Terkel Turesens Regnskab 1624. Nest før Juell Lonte Jeg Borgmester oc Raad Som dj Vdlagde til Botzmenndshold Vdi Rede pending 50 Sletdlr. — 1625 d. 10de Martij Leuert jeg Ud till Kong. Mayest. Botzmennd som Niels huolwad Anammet, som Wor til pending 2 β som blev forhøjet paa Huersperson 27 Sletdlr.
- ²⁾ 1626 d. 12te Oktober Vdlagde jeg till Bøsschyterschatt den halfve Hold Pending 91 Sletdlr. 8 β . 1627 d. 3. Marty Vdlagde ieg til Bysschyttehold 91 Sletdlr. 8 β , til Dricke Peng 1 $\frac{1}{2}$ Sletdlr., 1 Poesz 4 β .
- ³⁾ 1630 d. 18. December Vdlagde ieg Rasmus Pedersen for Bøsschyttehold Regnet paa 9 Personer fra d. 1. Nouember oc til den 9de Martij Paaskeaften huer Om dagen 9 β beløber sig 202 Sletdlr. 2 ŷ . Giffuen hannem for sin Vmage 2 Sletdlr. Antuordet ham 1 Poesz 4 β .
- ⁴⁾ 1632 d. 1. Februar Vdlagde til Hans Fredrik Kgl. Mayest. Bud til Købstæderne efter extra Bysschyttter Peng, Vdschicket for Ny Byschyttter. Derisz hold regnet fra 1. Nouember 1631 til Paaskeaften 1632 til Løn om Dagen 9 β Peng 192 Sletdlr. 1 ŷ 8 β .
- ⁵⁾ Ribe Kathedralskoles Indbydelsesskrift 1834. Bidrag til Ribes Historie under de kejslerliges Indfald i Danmark 1627—29. S. 6—7.

holde paa Benene i disse Tider. Først og fremmest tænkes herved paa den store Krigsskat. Rigsraadet havde inden Kongens Afrejse til Hæren i Tyskland 1625 bevilget en forhøjet Told paa alle ind- og udgaaende Varer samt en Krigsskat, der udrededes efter følgende Maalestok ¹⁾: Købstæderne i Danmark og Norge skulde udrede tilsammen 13,558 Rdlr. og Kapitlerne i begge Kongeriger 2200 Rdlr. Jeg skal her anføre, hvad de enkelte Købstæder maatte bidrage til Krigsskatten, da man ogsaa deraf kan faa en Forestilling om Vardes Størrelse i Forhold til de øvrige Købstæder i Landet ²⁾.

Kjøbenhavn	1788 Rdlr.	Nakskov	416 Rdlr.
Helsingør	520 —	Nysted	42 —
Køge	437 —	Saxkøbing	26 —
Næstved	177 —	Stubbekøbing	78 —
Skelskør	52 —	Nykøbing p. F.	130 —
Slagelse	109 —	Aalborg	1040 —
Roskilde	83 —	Ribe	500 —
Kallundborg	125 —	Aarhus	416 —
Slangerup	104 —	Horsens	312 —
Holbæk	114 —	Kolding	312 —
Korsør	31 —	Vejle	208 —
Ringsted	36 —	Varde	156 —
Nykøbing S.	31 —	Skouffner (Skanør	
Præstø	21 —	eller Skagen?)	10 —
Vordingborg	20 —	Thisted	10 —
Storeheddinge	31 —	Nykøbing p. M.	21 —
Stege	52 —	Sæby	78 —
Odense	572 —	Lemvig	104 —
Assens	177 —	Holstebro	104 —
Svendborg	281 —	Grenaa	41 —
Kerteminde	135 —	Æbeltoft	93 —
Nyborg	281 —	Viborg	208 —
Middelfart	114 —	Hjørring	42 —
Faaborg	68 —	Skive	42 —
Bogense	104 —	Mariager	78 —
Rudkøbing	30 —	Ringkøbing	104 —

¹⁾ Historie om Danmarks Deltagelse i Trediveaarskrigen af H. Jahn. Pag. 127.

²⁾ Smsteds. Pag. 493.

Malmø	520 Rdlr.	Trondhjem	312 Rdlr.
Landskrona	208 —	Christiansstad	104 —
Ystad	364 —	Lund	104 —
Maribo	94 —	Cimbrishamn	31 —
Helsingborg	156 —	Falsterbo	31 —
Varberg	52 —	Loholm	52 —
Skanør	51 —	Kongsberg	21 —
Sølvitzborg	21 —	Udevalle	26 —
Falkenberg	41 —	Stavanger	104 —
Marstrand	416 —	Schien	104 —
Tønsberg	78 —	Kongelv	52 —
Frederiksstad	404 —		

Kapitlerne betalte:

Roskilde	500 Rdlr.	Lund	450 Rdlr.
Ribe	300 —	Aarhus	350 —
Viborg	200 —	Oslo	150 —
Stavanger	50 —	Bergenus	100 —
Trondhjem	100 —		

Man ser altsaa herefter, at Varde er sat i Skat som Helsingborg i Skaane.

Ti Bønder lagdes i Læg sammen og betalte 25 Daler; Fæstebønderne lagdes ogsaa 10 i Læg sammen og betalte det halve af 25 Daler. Hver Smed, Skomager, Skræder, Murermester, Møller og Pebersvend, som boede paa Landet og brugte Avl, gav 25 Ohrt i Specier; brugte han ingen Avl, saa det halve. En Dreng, som tjente for fuld Løn, betalte en enkelt Daler og 1/4 Ohrt; Kongens Ugedagstjenere 2 1/2 Ohrt. Ingen var fri for denne Skat, end ikke Fogderne og Skriverne, undtagen Adelsens Ugedagsbønder. Hver Provst og Præst paa Landet betalte 6 Daler.

Den 14de Marts 1626 udskrives den samme Skat, i alt Fald for Købstædernes Vedkommende. 26de September 1626 udskrives atter en Krigsskat med 1/3 Forhøjelse for Landets Vedkommende, medens Købstæderne vedbleve at skatte i samme Forhold, og endelig udskreves den 25de Marts 1627 en lignende Skat som den forrige.

Disse 4 Skatteudskrivninger maa altsaa for Vardes Vedkommende have beløbet sig til 624 Rdlr. eller 936 Sletdlr., hvilket ogsaa stemmer med Regnskabsførerens Ind-

betalinger¹⁾. Kun maa man bemærke, at det har gaaet noget trangt med at faa den betalt, og de to sidste Skatter, udskrævet henholdsvis den 26de Septbr. 1626 og den 25de Marts 1627, ere først blevne erlagte paa én Gang 1627 til Slotsskriveren paa Riberhus.

Den 25de Marts 1627 paalagdes foruden den førnævnte Krigsskat ogsaa en Madskat, hvoraf Købstæderne maatte betale tilsammen 50,137 Rdlr.²⁾; men maaske har Varde været i Fjendevold, inden denne blev opkrævet her; den var for Resten ikke saa ganske ringe, idet alene Købstæderne var paalignet 50,000 Rdlr.

Foruden disse Extraudgifter kom saa Postpengene, der i hine Tider bleve ikke saa ganske lidt, idet man maatte leje et privat Bud, hver Gang et Brev eller lignende skulde besørjes fra den ene By til den anden eller fra Byen ud paa Landet. For et Brev til Ribe kunde man saaledes give fra 1 R 4 β til 3 R ³⁾, det første til en Dreng, det sidste til en voxen. Et Bud til Kolding var vel en Smule dyrere, men for en 3 à 4 R kunde det nok lade sig gjøre, til Lundenæs kostede det 1 R ⁴⁾. Naturligvis kunde man ogsaa komme til at give mere. Jeg ser saaledes, at der er betalt et Postbud fra Kolding 4 Kurantdaler⁵⁾. For længere Ture betaltes selvfølgelig mere; saaledes fik f. Ex. Peder Lauridsen for nogen breffue, han 1627 Løb hen med Vdj Norden, 3 Daler; men »Vdj Norden« maa vel ogsaa have været et længere Stykke, sandsynlig Lønborggaard,

¹⁾ 1626 den 13de Nouember Vdlagde ieg ij Hundert oc 6 Rdlr. som Kom til Ribehusz 234 Sletdlr. Gaft ieg Let Knud for samme Pending at bære til Ribe 3 R . 1 Puez 4 β . — 1627 den 4de Maj Antuordet ieg Johan Glarmester med sig til Ribe den 4 Part schat som schulde haffue Veret ytt til Sct. Valborgs Dag nest fore som Var 156 Rdlr.: 234 Sletdlr. — Den 12te August Antuordet ieg Peder schriffuer De tuende Terminer af den store schatt som Var 312 Rdlr.: 468 Sletdlr. 1 Puez til samme Peng 4 β .

²⁾ H. Jahn: Danmarks Deltagelse i Trediveaarskrigen Pag. 510.

³⁾ 1626 d. 21 Nouember Giffuen Willem Kleinsmeds Dreng for hans Løb til Ribe paa Byens Vegne 1 R 4 β . — 1627 d. 29 Juni Giffuen til Knud for hans Løb til Ribe paa Byens Vegne 3 R .

⁴⁾ 1627 d. 7 August gaff ieg 2 Karle som Løb til Kolding at giffue Varsel 1 Rdlr. 4 β .

⁵⁾ 1627 d. 5 Juli gav ieg en Postbud aff Coling 4 Couran Dlr. (1 Courand-
Dlr. = 80 β .)

Ringkøbing o. s. v. Hertil kom saa de Rejser, som Borgmestrene eller andre paa deres Vegne maatte gøre paa Byens Bekostning, og disse Rejser bleve jo flere, efterhaanden som Tiderne bleve urolige. Jeg skal blot nævne en Rejse til Viborg, som Borgmester Peder Mørch gjorde den 19de August 1626, og fik af Regnskabsføreren 8 Rdlr. Raadmand Hans Nielsen gjorde 1631 en Rejse til København og tilbage igen, og den kom kun paa 23 Rdlr. 32 β eller 35 Sletdlr., derunder iberegnet Vognleje, Færgepenge, Fortæring og øvrige Bekostning, og det var endda i Oktober Maaned og efter Kongelige Majestæts Brev. En ganske almindelig Rejse kunde gøres endnu billigere; saaledes fik Bertel Skræder i August 1627 kun 14 Daler til den samme Tur.

En ganske almindelig Udgift var dengang Øl til Borgmester og Raad, naar disse vare samlede i en eller anden Sag, som vedrørte Byen, saaledes naar Skatten blev underskrevet og fremlagt, naar Gaderne bleve eftersete, naar Bymarken blev besigtiget o. s. v. Det var just ikke store Summer, der bleve udgivne ved disse Lejligheder; 1 \mathcal{L} , 12 β , 8 β kunde som oftest gøre det ud¹⁾. Selv midt i Fejdens Tid kunde de ikke undvære Øllet; saaledes blev der 12te December 1627 drukket Øl »offuer Regenskabet«.

Som bemærket, var Tilstanden alt andet end god, da de kejserlige Tropper overskred Landets Grænse. Raadmand Ture Terkelsen gjorde paa Valborgs Dag 1628 sit Regnskab op med Byen, og det blev ikke til Gunst for den sidste, idet Byen blev ham skyldig af gammel Gæld 210 Sletdlr. og af ny Gæld 114^{1/2} Sletdlr. foruden Udlæg til Bøsseskytterne, til den store Kongeskat m. m., i alt 1504 Sletdlr. Alle disse Fordringer annammede saa Borgmester og Raad »at foruare vdj Byens Gjemme, Och loffue at holde Turij Terkelsen och hans arffuinger det schadeszløs Met nogen anden gammel Quitantzer och Kongebreff som for Dette Regenschab er Vdlagt.«

¹⁾ 1626 d. 18. November. Gaff ieg Peder Andersen for Øll, som bleff fordrucken offuer Regenschab 5 \mathcal{F} . 4. December gaff ieg for Øll, som bleff fordrucken Den tid Vij besoe gaderne 12 β . — 1627 d. 4. Maj giffuen for Øll, som blev fordrucken den tid Vij besoe Gaderne 8 β . 29. Juni Vdlagde ieg til Madtz Gelderup efter hans Sedels Indhold til Øll, som bleff fordrucken aff Borgmester og Raad 1 \mathcal{F} . 9. Aug. Vdlagde ieg til Øll, som bleff fordrucken den tid Vij gjorde Regenschab om schatten 1 \mathcal{F} .

Efter at man i nogen Tid fra Ribe havde haft Folk ude for at spejde efter Fjenden, kom han endelig til denne By den 28de September 1627 under Anførsel af Oberstløjtnant Sigismund Lysser. Mange af de fornemste Borgere havde dengang forladt Byen, deriblandt Lensmanden Albert Skeel til Fusingø, der allerede den 9de September med Familie forlod Ribe for over Haderslev at gaa til Fyn. De rige bortsendte deres Guld- og Sølvsmykker til Øerne eller Marskegnene for at have dem i Sikkerhed. Naar man intet videre mærker til disse Sikkerhedsforanstaltninger fra Varde, ligger det vel i, at her var ikke mere, end man troede, man kunde passe det selv. I Ribe Kæmnerregnskab findes for 7de September opført en Regning paa Kørsel af Kongl. Majestæts Sangere til Varde; men hvad de kongelige Sangere skulde i Ribe, eller hvorfor de gæstede Varde, melder naturligvis Regningen intet om.

Hvad Dag Fjenden ankom til Varde, kan jeg ikke finde; men da Regnskabet viser en Regning for 29de Septbr. paa forskellige Sager til Vagthusene, som Planker (Deller), Stangjærn, Løsholte, Stænger, Reb o. s. v.¹⁾, maa den vel da have været her.

Den 7de November fik de en Træhest lavet²⁾, og den 18de Februar 1628 fik de en Galge, og da den blev rejst, drak man en hel Tønde Øl paa Byens Regning³⁾. Blandt de Arbejder, Fjenden foretog for at sikre sig selv og holde Byen i Ave, var først og fremmest en Skanse paa Arneberg, det højeste Punkt, hvorfra de med deres Skyts kunde beherske Byen.

I Ribe maatte Byen selv bekoste baade Materialerne til Skanserne og Arbejdet med at opkaste dem.

Enten maa de kejserlige selv eller ogsaa Bønder fra Omegnen her have gjort Arbejdet og leveret Materiale, da der i

¹⁾ 1627 d. 29. September gaff ieg for 1½, Tilt Deller til Vackthusen 1½ D. 1 ₧. 7. Nouember giffuen Olloff Nielsen for 2 Stenger til Vackthusen 3 ₧.

²⁾ 1627 d. 7. Nouember giffuen for 1 Del til Trehesten 1 ₧, for 1 lang Sper 12 β, Kristen Tofft for Hesten at færg 8 β.

³⁾ 1628 d. 18. Februar Giffuen Peder Buch for 1 Tre til Gallien 1 Rdlr., giffuen Jens Clausen for 1 lang Tre 3 Rdlr., giffuen for 8 Stenger 3 Rdlr. 8 β, Stangjærn 3 ₧, til 4 store Søm giffuen for dennem at slaa 4 β, giffuen Johan Ambrosen for 1 Tønde Øll, som Dij fordrach, der de Reste gallien, 2 Rdlr.

Regnskaberne kun for 1628 findes omtalt for et Læs Tømmer til Skansen 8 β , der dog vist maa have været en Drikkeskilling. Derimod skriver Hans Nielsen 1630 i Regnskabsbogen, at han har overtaget et Stykke Eng, som kaldes Bleghaven, hvilken han har ladet indhegne, eftersom den var ødelagt af Fjenderne, der havde opgravet den for at gøre »Skanzer« af Saaderne (Græstørvene)¹⁾. Foruden en Kvartermester og en Feltskriver har Varde til forskellige Tider haft længere Indkvartering, saaledes fra 26de Maj til 24de August 1628 af 5 Musketerer, dernæst en Maanedstid af 4 ny Musketerer. Den 7de Novbr. samme Aar laa her 40 Musketerer. Fra 4de Juledag 1628 til 26de Februar 1629 laa her 12 Dragoner o. s. v., men Byen har sikkert lidt endnu mere af de gennemdragende Horder, der paa Forbifarten have søgt at »redde«, hvad de kunde.

Øverstkommanderende paa Egnen har sikkert været den Officer, der som oftest benævnes »Fyrsten selv« eller ogsaa »Fyrsten af Hadersleff«. Det kan ikke være Wallenstein; thi han havde i Begyndelsen af 1628 sit Ophold paa Koldinghus, drog saa om Vinteren 1628 til Wien²⁾ og opholdt sig derefter en Tid i det mecklenborgske. Adler tror sikkert, at ved »Fyrsten« menes Frants Albrecht af Sachsen-Lauenborg, der dengang stod som General-Vagtmester i kejserlig Tjeneste og var anvist Haderslevhus Amt, for at han kunde gøre sig betalt for sine Omkostninger ved Hvervningen, dels ogsaa for resterende Sold. Den 18de Januar 1628 var han i Ribe, og da han kom igen samme Aar, var det med et Følge af 60 Heste. Af hans Fortæring i Ribe er kun Vinen ført Byen til Regning, dels fransk Vin, som han drak hos Borgmester Hans Friis, dels spansk Vin, som han drak i sit Kvarter. Derefter omtale Ribe Bys Regnskaber ham ikke mere det Aar; men Varde Bys Regnskaber omtale ham som værende i Strandby den 5te August samme Aar, og sandsynligvis har han været der ogsaa den 8de og maaske længere endnu efter de Rekvisitioner paa

¹⁾ 1630. Den Støck Eng, som kaldes Bleghaffuen, som af fienderne bleff opgraffuit oc giort Schantzter med Saaderne, hafuer jeg ladet Indhegne, eftersom den War Øde oc for Wøstet, huor Aff Jeg giffuer den skulde Som Maren Rasmusdatter før gaff, der den War Ved macht, 1 Rdlr. 2 $\frac{1}{2}$.

²⁾ Efter Slange og Baden.

Vin, som fandt Sted fra Oberstløjtnantens Side¹⁾. Muligvis har Strandby²⁾ været et af de Steder, hvor de Skibe lagde til, som fra Bremen, Brabrand og Dynkerken tilførte de kejserlige Tropper Proviant.

Blandt Officerer, som i kortere eller længere Tid have opholdt sig i Byen, nævnes Hopmændene (Kompagnicheferne) Roeck, Prindsendorf og Exel; af disse har vistnok Roeck ligget i Byen i længere Tid, da der trede Gange i Røgnskabet er opført Summer paa 15, 18 og 45 Rdlr., som bleve udgivne til en Foræring til Hopmand Roeck, ligesom der ogsaa efter Ordre fra ham er hentet Øl op i Skansen, hvor man drak Øllet og slog Tønden i Stykker, hvilket ikke saa sjældent har fundet Sted, særlig henimod Slutningen af Indkvarteringstiden³⁾. Ogsaa Prindsendorf har ligget her i nogen Tid sammen med Skatskriveren; han har saaledes brugt 2 Bøger fint Papir paa Byens Regning, ligesom han ogsaa nævnes i Tingbogen for 1634, hvor Bertel Skræder formener, at samme »hopmand hans sprindtzerdorph, som her en stund loe i Varde, haffde hans Rette hoffuitquartier i Ribe med hans Frue, som de kalte Lisze.«

- ¹⁾ D. 5. Augusti. Der Offuerste Lüttenant laa i Strandby schicket ham en kurerskütz Poffuel till mig, at wj schulle forschaffe hannem oc »førsten Aff Hadersleff« Nogen tønder »gaatt gammelt Øl«. Samme tid leuerit ham 3 tød. goed gamell Øll huer Td. 2 Rdlr.: 6 Rdlr. — D. 8. Augusti. Kom Bernt Kornschriffuer fra Strandby m-d quartermesterens Dreng med befaling till mig at ieg strax schulle forschaffe dennem mere gaat Øll till Offerste Lüttenant oc daa Kieffe ieg en Oxehoffuit gammell Øll for 15 ₰ = 2 Rdlr. 3 ₰. Samme Dag Vdlagt hos en Marcertentersche Som loe til Peter Andersens oc haffde Wiin att Selge 17½ Støffken Wiin till Offerste Lüttenant som Byen Mothe bethale. Och jeg betalte Samme quinde, som hiede Margrette, 15 Rdlr.
- ²⁾ Strandby er en lille Landsby, som nu hører under Esbjerg, og hvorfra tidligere Overfarten skete til Fanø.
- ³⁾ 1628. 23. Maj Lod Michal Roeck, hopmand, Vdtage til Schantzen fra mig og føre paa Arnbergh en tønde gaatt øll oc blev borte medt tønd. oc Alt derfor 1 ₰: 2 Rdlr. 2 ₰. — Hopmand S. Printzendorffer oc schattschriffueren forschaffet 2 Bøger fin papir paa Byens Vegne 1½ ₰. — 1629 d. 21. Maj Vdlagde ieg 10 Rdlr. til de 8, som Hopmand Roeck bleff foræret: 18 Rdlr. — 16. Augusti Vdlagde ieg til Rasmus Gelderup 10 Rdlr., som Byen haffde Laant aff hanem til den for Æring til Hopmand Roeck fick 15 Rdlr. — 1631 Februar. Christen Simonsen for hans Vdlæg til Byen til Foræring til Hopmand Roeck 45 Rdlr.

Om den samme Hopmand (Kaptajn) Prindsendorff meddeler en af Raadstueprotokollerne i Ribe, at han med Frue og desuden 8 Personer vare indlagte i Peder Jakobsens Hus. Paa Kaptajns Spørgsmaal til Borgmester Hans Friis om, hvem der skulde kontribuere af Huset og levere ham hans Underholdning, svaredes, at Ejeren og hans Brødre havde forladt Byen. Nu truede Prindsendorff med, at han vilde lade 30 Soldater nedrive Huset og opbrænde Tømmeret, hvis man ikke skaffede ham den Kontribution, som paalaa Huset. Saa overtalte Borgmesteren en Borger Dynes Lassen, Peder Jakobsens Nabo, til at paatage sig ogsaa disse 10 Menneskers Underhold foruden de 7 Mand og 16 Heste, han havde i Forvejen, og Borgmesteren lovede ham Erstatning derfor. Han kostede dem nu først i 12 Dage, hvorfor han beregnede sig 6 Mark for Personen daglig. Derefter kom han ved Hjælp af Kaptajns Skriver, som derfor fik en Dusør, til Akkord med denne, at betale ham 3 Daler om Dagen i Stedet for at levere Proviant in natura og desuden daglig en Kande Eddike, et Læs Brænde og et Riber-Pund Tælle om Ugen og 2 Skpr. Salt. Dynes Lassens Udlæg blev paa den Maade 644 Daler efter hans egen Regning, men den blev senere af 4 uvillige Mænd nedsat til 230 Daler.

Den tredje Exel synes at have været med til før Afrejsen at pine saa meget ud af Byen som vel muligt. Han har saaledes i Pinseugen i Maj 1629, altsaa umiddelbart før Afrejsen, aftvunget Byen 20 Rdlr. foruden en Tønde Øl til Folkene ¹⁾.

Ogsaa Oberstløjtnant Lysser har været her i Besøg; han boede for Resten i Ribe hos Mogens Graffue, hvor han havde sin egen Hovmester og egne Kokke. Mogens Graffue var formedelst Studehandel Ribes rigeste Mand paa den Tid; han har nok ogsaa maattet holde for, saa længe han har kunnet. Ribe har ogsaa maattet levere under Navn »Foræring« $\frac{1}{4}$ Stud ²⁾

¹⁾ 1629 Maj. Aff den Sum penge Som Wor 20 Rdlr. Som Hopmand Exel tuang os Aff att giffue segh i Pintz Uge Daa Vdlagde ieg der till Peng 6 Sletdlr. — Hans Folck fick en Tønd øll aff Else derfor $1\frac{1}{2}$ Rdlr.: 2 Sletdlr.

²⁾ D. 30. Septbr. 1627 daa gaff Jeg L. P. Slagter for en Fjerning Nød, som kam neder udi Mogens Graffues Hus til Øuuerst Lüttenandt V Mark.

og 1 Td. Øl¹⁾, endvidere hvidt Sukker, Æbler, en Pibe spansk Vin m. m.; ogsaa Byraadet maatte give Oberstløjtnanten Foræring, saaledes 2 Gange en Sølvkande, et Guldarmbaand, 2 Stykker rødt Klæde til »Lyberj paa sine Folck for tilsammen 516 Daler«. Den eneste af de andre Officerer i Ribe, der omtales at have faaet Foræring, er Hopmand Spritzendorffer (Prindsendorff), der har faaet 1 Tønde Hamborger Øl samt 22 Kander Rhinskvin.

I August 1628 omtales 4 Officerer, hvilke i et andet Regnskab nævnes som Hopmænd. Regnskabet faar Lejlighed til at nævne dem, eftersom Byen maatte sende Soldater til Ribe for at hente Vin til dem. Hvorfor de 4 Hopmænd dengang have været i Byen, kan jeg ikke bestemt sige; men da den næste Udgift i Regnskabet er en Udgift til Bymænd, som vare udtagne til sammen med de fremmede at taxere »den Mark sønden Broen«, og den næste igen er »Lægter til Pæle, der skulde slaas ned i Agrene med Mærker paa«, saa ligger det nær at antage, at deres Nærværelse har staaet i Forbindelse med ovennævnte Taxering.²⁾

Endvidere omtales nok engang Hopmændenes Tilstedeværelse i Varde, nemlig mod Krigens Slutning, da de ere komne syd fra paa Vejen til Ringkøbing for at hente Korn; men om det er de samme Hopmænd eller andre, kan man ikke se.³⁾

Endelig er der et større Besøg i Januar 1628, da Oberstløjtnanten med andre højere Officerer kom til Varde for at modtage Eds aflæggelse til Kejseren. Med Hensyn til denne Sag, da indstævnedes jo Wallenstein den holstenske Adel til

¹⁾ Hans Schrier for 2 thønder Hamborger Øll VII Daller, den ene bleff foræredt Øuenerst medt og den anden hopmand prinsendorp medt.

²⁾ 1628. 25. Aug. bleff Soldatter Vdschicket att hente Wijn i Rijbe til 4 Officerer huortill Turi Vdschicket 4 Rdlr. som jeg Vdlagde. — 1628. 25. Aug. (Tures Regnskab) Vdlagde jeg til Wjnn som Bleff hent i Rijbe til dij 4 Officerer eller Hopmænd 6 Sletdaler. — Samme Dag. Til Bymændene Som Wor Vdtagen med dij fremmede Mend aff Schatzherrret att taxere den Mark Sønden Broen, schaffet ieg en gammel Tønde øll och Brændevin dertill kostet tilsammen 3 Rdlr. 3 ₤. Lechter Att giere pæll aff Att slaa i Agerne med Mærke paa, Och hans Snedker, Som gjorde dem Betalte sig 2¹/₂ ₤ = 2 ₤ 8 β.

³⁾ 1629. 21. Maj Vdlagde ieg 4 Rdlr. til de 20 Rdlr., som Bleff foræret Hopmændene, som kom syd fra oc skulle efter Kornet til Ringkøbing.

at møde i Rendsborg for at hylde Kejseren, eftersom Kong Kristian ved at fejde mod sin Lensherre havde sit Len forbrudt, men der mødte kun yderst faa. Imidlertid gik det ud over de ikke-mødende, idet Wallenstein belagde deres Gaarde med tredobbelt Indkvartering, efter hvad Holberg og Slange berette. I Ribe-Regnskabet findes Beviser for, at der er afordret Stæderne Ribe, Varde og Ringkøbing en Ed ¹⁾, hvad dog hverken Holberg eller Slange omtale. Adler mener derfor i sine ovenfor citerede Samlinger, at det hele muligvis er noget, som Underbefalingsmændene have gjort paa egen Haand for ogsaa ved denne Lejlighed at skaffe sig en Extra-Indtægt. Ovennævnte tre Stæders Borgere, skriver Adler, bleve i Januar 1629 af Fyrsten (Frantz Albrecht af Sachsen-Lauenborg) indstævnedes til Eds Aflæggelse, og Borgmester Hans Friis fra Ribe var i den Anledning i Haderslev for at tale med Fyrsten »paa menige Borgeres Vegne« og overrække ham en »Supplicadz« fra dem om Fritagelse herfor. Maaske har han ogsaa haft en lignende Supplicadz med fra Varde, efterdi der i Regnskabet fra 1628 under 9de Juni findes en Udgift til Øl, der blev fortrukken, da Supplicadzen blev udsendt til Ribe, og underskreven af Borgmester og Raad med 24 Mænd.

Den 28de Februar kom den i Haderslev kommanderende Oberstløjtnant til Ribe for at modtage Eden, men han blev tilfredsstillet med en Foræring af et Guldhalsbaand og nogle andre Sager, og Borgerne bleve forskaanede for Eden. Borgerne i Varde og Ringkøbing maatte betale det halve af omtalte Foræring. ²⁾

Med Hensyn til ovenanførte Beretning af Adler maa jeg først gøre den Indvending, at Edsaflæggelsen allerede var afordret Varde By i Januar Maaned, da Oberstløjtnanten fra

¹⁾ Adler: Tredje Samling S. 26.

²⁾ Anno 1629 haffer B udgiffuen For en Supplicadz Till Førsten paa Hadersleff den Tid de vilde haffve haft Eedt af Borgerne 2 Daller. Item Anno 1629 d. 28. Februar haffuer Borgermester oc Raad paa Mienige Mands Vegenn Foræridt Ouuerst Lütten-andt vdaff Hadersleff En Guld Halsboend oc andett Foræring, Koste Tilhobe 236 Rigs-Daller, den Tid han var her vdj Byenn oc anholdtte att ville haffue haft Eedt aff Borgerj, hvorfor vi bleff forschonidt, som dj Dannemænd af Vorde oc Ring Kjøbing vor Juttereredt (entreret) medt paa halff Bekostning, der aff tilkomme os 118 Rdlr. er vdj Slette Pendinge 177 Daller.

Ribe med flere Officerer kom til Byen desangaaende, men Regnskabet beretter, at Borgeriet vilde »ikke Suerge Keiseren«; de »fourit« (fodrede) dem, saa godt de kunde, fortælles der, og saa tog de blot Bønderne i Ed. De maa ogsaa have »fourit« dem godt; thi først hentede de 2 Kander Mjød hos Maren Rasmusdatter, saa hos Hans Nielsen 19^{1/2} Kander Vin à 3 ₤ og saa hos Borgmester Otte Rasmussen, hvor Kvartermesteren havde indbudt Gæster, 8 Kander Vin à 3 ₤¹⁾. Naar Vardenserne allerede i Januar Maaned bleve fritagne for Eds-aflæggelsen, synes der ikke at være nogen Mening i bagefter i Februar Maaned at gaa sammen med Ripenserne om at løse sig fra Eds-aflæggelse. Udskejelserne af de indkvarterede Soldater have været store og trykkende for den lille By og dens Indbyggere. Tingbogen fra 1632 indeholder en Klage fra adskillige Borgere angaaende de Lidelser, de have udstaaet i Fjendens Tid, hvoraf man kan danne sig en Forestilling om, hvad der er foregaaet. Husene have de lagt Beslag paa og ofte udjaget Beboerne efter at have pryglet og sparket dem. Kister og Gemmer have de opbrudt og taget, hvad der var Umagen værd. Heste og Vogne tog de for aldrig mere at levere dem tilbage. Undertiden tog de Hestene paa Marken, til andre Tider i Stalden, og endelig kunde de ogsaa lade en eller anden Borger gøre Ægt, og naar de saa vare komne til Bestemmelsesstedet, tog Fjenderne baade Hest og Vogn, og Ejeren maatte hjælpe sig med Apostlenes Heste til Hjemfarten. Det hændte ogsaa, at en Borger kunde blive blød om Hjærtet over at se sine Heste i Fjendens Vold, og saa købte han dem tilbage; men da kunde det ogsaa hælde, at naar Fjenden havde faaet Pengene, puttete han dem i Lommen og beholdt alligevel Dyret, saa Borgeren blev snydt to Gange.

1) I Januarj Maanet Kom Kejsers Officerer Vity Nicotemus Offuerste Lüttenant Aff Rijbe De Offuerste Præsinger (?) med flere hid til Byen Och tog Eed Aff Bønderne, Men Borgeriet icke Will Suerge Keiseren, Men Ellers fourit wj dem i huis maade Wij Kunde. — Der bleff hent aff mit hus 2 Kander Miød till dem i Maren Rasmusdatters à 12 β = 3 ₤. Samme tidt bleff hent Wijn till Dem aff Anna S. Madtz Jørnsens hus, som herte mig till Bekom dij som bleff fordrucken der i deres Losemente 19^{1/2} Kande à 3 ₤. Item til Otto Rasmussen Som Quartermester bødt giester paa 8 Kander à 3 ₤. Peng 20 Daler . 2 ₤ 8 β.

Fra andre Steder klages der over, at Soldaterne tog baade Kalve, Køer, Mad og Drikke, indtil der ikke var mere tilbage, sparkede saa Folkene ud af Huset og satte dem i Raadhuskælderen. For øvrigt har det vist været et artigt Leben, de førte indbyrdes, idet enkelte af Krigerne havde baade Kone og Børn med sig. Et Sted laa der 11 baade Karle, Kvinder og Børn, hos en anden var der 8 af samme Blanding, et tredje Sted 5 o. s. v. En af Førerne laa hos den senere Raadmand Kristen Jensen, som de plyndrede for en Hoben Husgeraad. Andre klage over, at Fjenderne jagede dem ud af deres Senge midt om Natten, saa Borgerne med deres Koner og Børn maatte ligge paa Straa og endda prise sig lykkelige, at de ikke oven i Købet fik Prygl og kom i Raadhuskælderen. En Borger klager over, at han tit maatte rømme Huset for dem, og Peter Andersen klager over, at han havde baade Officerer og Heste, og da de rejste, tog de for flere Hundrede Rigsdaler med sig.

I Tingbogen fra 1632, hvoraf desværre en hel Del er ødelagt, gør Bertel Skræder paa mange Borgeres Vegne Erstatningskrav gældende for de Tab, som de havde lidt i Fjendens Tid, og en hel Del Vidner afhøres desangaaende: »Hans Andersen Degen Vondt i Dagh med Opragte fingre og Ed, att Vdj finderne thiid bleff baade hand og hans hostrue Vdtjagitt, slagen och dragen aff dier egen husz aff finderne, som der Var indlagt i quartier. Niels skamstrup, borger i Varde, Vondt i Dagh med samme Ed, att Vdj sidste Vfridtzthiid bleff hand Vdjagitt, slagen aff hans egen husz aff finderne, som der var indlagt, och bleff en haab aff hans klæder och godtz fra ham. (tagen); disligeste hans heste bleff ochsaa samme thiid aff finderne thagen fra ham. Daniel christensen, Murmester, Vondt Iligemaade med Opragte fingre och Ed, at i same Vfridtzthiid bleff hand og hans hostrue ochsaa Vdjagitt aff der egen husz aff finderne, som var i hans husz. Iligemaade Vondt hans christensen Janderup med hans Opragte fingre och Ed, at i same Vfridtzthiid bleff hand aff finderne Vdjagitt, slagitt och dragitt, och same thiid thog de baade hans heste och Vogn fra ham. Morten christensen Andtzager Vondt med hans Opragte fingre och Ed, att i finderne thiid thog finderne fra ham baade heste och Vogn, der hand gjorde Ægte med dem Synder Paa. Item Vondt Lasz Pedersen Øse med Opragte fingre och Ed,

att i same Vfridtzthiid thog finderne fra ham hans Vogn og en hest fra Lauridtz skreder Vittarp och en hest thog de fra ham som den gik paa Varde Ager, Och dette gjorde de finder, der loe her i Varde i quartier. Line hans skamstrups Vondt med hinds Opragte fingre och Ed, att i same Vfridtzthiid thog finderne fra hinde 2 heste och en Vogn och slog hinde och thog hinde en hiel haab kleder och andett Vd aff hendis husz. Morten Knudsen Vondt med hans Opragte fingre och Ed, att i same Vfridtzthiid thog finderne fra ham 2 Heste och den enne kjøffte hand igien, saa thog finden baade hest och Pengh Och Opslog finderne hans Kister och skriin och thog ald hans hostrues kleder desligeste anditt, som der fandis, saa megitt di self Wilde. Ebe Jepsen Vondt med same Ed, att Vdj same findernes thiid thog de en hest fra Chresten thusen och slogh ham Och det Vor de finder, som loe her i Varde Vdj quartier. Jep Graffesen Vondt med hans Opragte fingre och eed, att finderne slogh baade ham och hans hostrue och thog kalff och ko fra ham och lod hans hostrue indsette i Radhuset for hun icke haffde noch Mad att giffue dem, som Di Ville Lønborrigh Vondt med ligesame Ed, at finderne, thog fra ham hest och Vogn och det giorte di, der Var husz ham i quartier Thue Christensen Vondt med hans Opragte fingre och Eed, att i same thiid Loug der Ellefue aff Keysers folk huosz ham i quartier baade Karel, quinder Och børen, Och thog 2 aff di same hans Heste och Vogen ham aff hans gaard och nogitt Senge Kleder Och slogh ham. Thamis Lydom Vondt, att han i same feydis thiid bleff aff finderne slagen Och dragen aff dem, som Loug i quartier thil hans. Ollaff Nielsen Vondt med lige same Eed, att loe der 8 Karle, quinder och børen och thog de en ny Vogn och 2 heste fra ham och Kiøffte hand same heste igien fra dem, och slog di hans hostrue. Gregers Chrestensen med same Eed, att en, som Loe i quartier thil hans, slog och drog ham och hans hostrue och Vdgiende dem aff hans husz Och Opslog hans kiste och thog nogitt aff hans hostrues kleder bort. Iffuer Nielsen Vondt med hans Opragte fingre och eed, att di stold en haab fra ham bode kleder och anditt Och bleff och hans hostrue satt i Radhusz Kielder, hvilke var fem, som var i quartier huosz ham. Chresten Jensen Borgmester Vondt med Lige same Eed, att Vdj findernes thiid var der en fører indlagt

thill hans sielffs Och der hand drog bort Plünderitt hand en gandske haab huszgeraad Och thitt maatte Rømme husen for ham. Peder Andersen Borger i Varde Vondt med hans Opragte finger Och Eed, att Vdj ald den thiid mens finderne Var her i byen Haffde hand Vdj quartier Officerer Och heste Offr hans formue och den thiid dj drog bort thog dj Vel for nogne hundrede Daler. Siden thog di fra ham mier end for nogne hundrede Daler. haltrup Vondt med hans Opragte fingre och Eed, att hand och hans hostrue bleff Vdjagitt och slagitt aff di Soldater hand haffde i hans husz emidlertid hans hostrue Saad inden Kierkesede Och thog adskillige slags godtz fra ham. Jb Jepsen Vondt med Lige samme eed, att finderne thog fra ham for 2 Daler och Vdiagitt ham att hand motte lige Paa nogitt halem. Olluff Suendsen Vondt, att finderne slogh hans hostrue i feydens thiid. Lauridz Hansen Vondt med lige samme Eed, att di soldater, som Loe huosz ham i findernes thiid, thog 2 heste fra ham och slog och drog ham. Madtz Lauridzen Asp Vondt med hans Opragte fingre och Eed, att finderne Plünderett fra ham en hiel haab aff det hand haffde och slog och drog ham och hans hostrue och satte ham i Radhusitt. Jep christensen Diurup Vondt med hans Opragte fingre och Eed, att di soldater hand haffde i findernes thiid thog fra ham miesten Diel dett hand haffde, och der hand haffde icke lengere att Vdgiffue, saa satte di ham i Radhusz Kielder och slogh ham. Ydermiere Vondt for^{ne} mend med Opragte finger Och eed, att di icke i nogen mader haffr foett nogen erstatteningh eller betalningh for huisz skade, som di haffde Liid i nogen mader aff finderne Och thilspurde Bertel skreder for^{ne} mend samt menige mend i dagh thing søgte Om dett dem icke Vitterligt Var, att den hopmand hans sprindtzerdorph, som her en stund loe i Varde, haffde hans Rette hoffuitt quartier i Ribe med hans frue, som de kalte Lisze. Hertil suarede hans Degen, Niels skamstrup, Knud skreder o. s. v. (Svaret og den øvrige Del af Klagen ulæseligt).

Foruden den brutale Behandling af Indbyggerne er der sandsynligvis ogsaa sket betydelig Molest paa Bygninger, særlig Døre og Vinduer. Af Ribe Raadstue-Protokol fremgaar tillige, at Fjenderne ikke blot molesterede enkelte Dele af en Bygning, men endogsaa rev hele Bygninger og Huse ned, naar disse vare forladte af deres Ejere, og ingen vilde kontribuere

for de bortrejste. Flere Steder gik det derfor saaledes, som Raadstueprotokollen siger, at Ejerne ved deres Tilbagekomst fandt »deris Huse oc Gorde schamferedt oc en Part neder Reffuen oc i Grund ødelagt formedelst der icke var bleffuen kontribuerit deraf.« Overfor saadanne Udskejelser have Borgerne søgt at bjærge sig ved at give Foræringer til de Folk, der have haft noget at sige, ikke blot til Officererne selv, men ogsaa til deres Koner. Hopmand Rock fik saaledes en Gang en Foræring til 45 Rdlr. (se Side 128), Hopmændene, som i Maj 1629 kom syd fra, fik 20 Rdlr. (se Side 130), og den 15de September 1628 forærede de Otto Corporals Frue 6 Rdlr.; sandsynligvis har hendes Mand til den Tid været bedre situeret end senere, da der i Januar 1629 af Borgmester og Raad blev bevilget ham af Byen et Par Buxer, eftersom han næstendels gik nøgen¹⁾. At fornævnte Udskejelser for en stor Del ere foregaaede under Indflydelse af Drikkevarer, er vel mere end sandsynligt; men hvad der paa den Maade er »fordrucken« omkring i Husene af dem, som laa i Kvarter, kan man jo slet ikke komme efter hverken af Regnskaberne eller ad anden Vej; anderledes forholder det sig derimod med, hvad der er paalagt Byen at udgive til Drikkevarer, naar de højere Officerer og andre kom til Byen, og dette turde vel ogsaa afgive et Maal for, hvad de menige kunde bruge af den Slags Varer; thi det er vel gaaet her, som Ordsproget lyder: »Som Herren er, saa følge hans Svende«. Jeg skal for at give et lille Vink om, hvad der kunde paalægges en lille By som Varde til Drikkevarer, tage i Sammenhæng nogle af de større Poster af den Slags, som Kæmnerregnskabet fremviser for Aaret 1628.

18. Feb. en Tønde Øl til dem, som rejste Galgen	2 Rdl.	»	✕
25. Juni en Tønde Øl til Lønne.....	2	—	» -
9. Juli en Tønde Øl til Hjerting	2	—	» -
25. » en Tønde Øl til Sønderside	2	—	» -

1) 1628 d. 15. September Loueret ieg Otto Corporals Frue som Byen hinde forærit 6 R^{sk} » 1/2 » β.

1629 d. 26. Januar. Otto Corporal bleff aff Borgermester oc Raad bevilget Att giffues En Par Boxer, for hand gik mest Nøgen saa forskaffet ieg hannem Klede oc Underfoder till Samme Boxer. Bleff derfor 13¹/₂ R^{sk}, skrederløn 1 R^{sk} — 2 R^{sk} 2 R^{sk} 8 β.

5. Aug.	Nok en Tønde »gaat gammelt Øll« til Oberstløjtnant og Fyrsten af Haderslev			
	3 Tønder à 2 Daler.....	6 Rdl.	»	⌘
8. »	»mer gaat øll« saa købtes der et Oxehoved	3	—	3 -
8. »	Vin	15	—	» -
22. »	en Tønde Øl til Sønderside	2	—	» -
25. »	Hentet Vin i Ribe til 4 Officerer ...	6	—	» -
28. »	Vin til Oberstløjtnant i Strandby ...	35	—	» -
22. Novbr.	Vin som blev drukket hos Kvartermesteren.....	30	—	» -
24. »	1 Tønde Øl til Sønderside.....	2	—	» -
19. Decbr.	» » » »	2	—	» -
3. Juledag	» » » »	2	—	» -
		<hr/>		
		111 Rdl.	3	⌘

At dette kun er en lille Brøkdæl af, hvad de tog med Magt, er sikkert nok, og Udtrykkene som »de blev borte med Tønden«, »de slog Tønden i Stykker« og at de drikke en hel Tønde Øl efter at have rejst Galgen o. s. v., ere gode Fingerpeg. Navnlig er det henimod Slutning, det bliver rigtig galt, og at de, som laa paa Raadhuset, have lignet deres Brødre ude i Byen, kan man slutte af, at Willem Kleinsmed 2 Gange paa én Dag har maattet sætte en ny Laas for Raadhuset. Betegnende er det derfor ogsaa, at Regnskabsføreren den 7de Maj 1629, da de kejserlige just have forladt Byen, skriver med fede Bogstaver:

„Gud ske Loff for en Naadig forløsning!“

Da det første Punkt i Regnskabet efter denne Lettelse er »Till en Kierkens Gabestok«, hvortil Regnskabsføreren har tillagt »en goed Ege stenger oc en stor Ege fiell till Krone«, hvilket i Indkøb kostede 3 Rdl. » ⌘ 8 β, tyder det paa, at Sæderne just ikke have været de bedste efter dette Besøg.

Ligesom i Ribe have Fjenderne ogsaa her haft deres egne Slagterhuse og egne Bryggerier. I Varde havde de endogsaa anlagt Slagterhuset i den ene af Borgmestrenes Gaarde¹⁾. Da der ikke i Regnskaberne forekomme Leverancer hverken af

¹⁾ D. 26. Februar antuordet ieg Tømmermanden en Lang fyrbredt som Kom medt 4 Ege stenger udi Peder Monches gaard til den slacter husz.

Oxer, Faar, Svin eller noget af den Slags Kreaturer, hvorfor et Slagterhus kunde tænkes oprettet, er det vel af den Grund, at Oplandet har maattet levere den Slags Ting. Dette synes ogsaa at fremgaa af en Beretning i Adlers Afhandling, som fortæller (Pag. 29), at paa Wesselbjerg i Hostrup Sogn ved Varde, hvilken Gaard dengang tilhørte Jürgen von Ahlefeld, fik Fogden af Oberst Vagtmesterens Kvartermester Ordre til at opgive Antallet af Gaardens Faar, hvilke Oberst Vagtmesteren igen solgte til en dansk Mand, nemlig en Jesper Eschildsen paa Sindinggaard. Sidstnævnte begav sig nu, ledsaget af en Soldat (Foreer schudz), derhen for at modtage Faarene; men da der nu viste sig at være betydelig flere end man havde opgivet, fik Forvalteren voldsomt paa Hovedet, dels fordi han havde opgivet et mindre Antal, end der var, og dels fordi han havde understaaet sig i at lade Faarene klippe. Forvalteren maatte nu udlevere alle Faarene med deres Lam samt den afklippede Uld »vdj en Thynde«, och loed J(ürgen) S(elch), Forvalteren, siden ved »tou Smaa Drengue driffue for^{ne} Faar neder till Alsleff oc bestelle tou af Tienerner der, som kunde driffue huordt for^{ne} Muschettere vilde haffue dem heden, oc paa 3die Pindztag dernæst ephter betallde Matz Lassen Quartermester alle de Faar oc Lamb med Ulden, som J. E. (Jesper Eschildsen til Sindinggaard) siden fik for 30 Rigsdaler.« Soldatens Bevis, som fremlagdes i Raadstueretten i Ribe d. 16de Oktober 1629, lyder saaledes: Anno 1629 d. 2. Junij habe ich auf mein Quartermeister Befehl alle die schaffe auff Vesselberg ist Jesper Ericksen zu geleuerdt, vor das Erste 80 schaffe, dar nach 22 schaffe mit ihren Lemmer und soll Jesper Eschildsen mein Quartiermeister mit die 80 Bezahlen und wenig Wolle in eine Tonne. Christopher Boldewein.¹⁾

Da dette var, ligesom de kejserlige skulde forlade Landet, have de ikke kunnet fortære Faarene, men solgt dem til en dansk Mand, medens de tidligere sandsynligvis have spist dem selv.

Ovennævnte Træk pege ogsaa paa den sørgelige Kendsgerning, at Fædrelandskærligheden ikke har været særdeles stor, naar Tyskerne hos danske Mænd kunde finde Købere til deres Rov.

¹⁾ Ribe Kathedralskoles Indbydelsesskrift 1834, Bidrag til Ribes Historie 1627—29, af Adler. Pag. 20.

Til de kejserliges Bryggerier har Byen flere Gange maattet levere Humle¹⁾; de have faaet Øl fra Ribe²⁾. De kejserlige havde et stort Bryggeri paa Slottet i Ribe, hvor der bryggedes Øl til Soldaterne. I Ribe Lyseregnskab findes saaledes den 24de Septbr. 1627: Lius til en Soldat i Brøggeriet paa Slottet. Om de i Varde havde nogen Smedje, kan ikke ses, jeg tror det ikke; sandsynligvis have de benyttet Smedjen paa Ribehus, hvortil Ribe By maatte levere Jern og Kul for ikke mindre end 250 Rdlr.

At der ogsaa er paalagt Bønderne forskellige Skatter og Afgifter, fremgaar dels af, at Jorderne bleve »taxerede« (se Side 130), som ogsaa deraf, at Rytterne have faaet Penge for at hjælpe til med at pante³⁾. Hvad Bønderne her have betalt, kan jeg ikke se, men da Bønderne i Darum maatte betale 1 Rdlr. af hver Gaard, have de vel ikke omkring Varde sluppet for bedre Køb. Sommetider lader det til, som Bønderne have gjort Modstand.

Dette fremgaar ogsaa af Lyseregnskabet i Ribe, hvor der saaledes for 16de April 1629 findes følgende: »Giffuen Profos-Lüttenandt 20 Lius til Bøddelen, som Bønderne i twede schulle pines medt.« Denne Pinsel mener Adler kommer deraf, at Bønderne have sat Magt imod Magt, naar Kontributions-Ugeskatten er bleven dem affordret, hvilket saa til Slutning er gaaet ud over dem selv.

Om Oplandet har haft større Indkvartering, kan ikke bestemt paavises. Efter Ribe Arkiver mener Adler ikke, at der har været saadanne undtagen paa Herregaardene, der snart

¹⁾ 1629 6. Januar. Quartermester bekom til Att lade Brøge i Ottes husz Malt for 5 Rdlr.

1628 1. Decbr. Leuerit i Borgmesters Husz till Quartermesters behoff hommel for 7 Rdlr. 2 ₰.

— 3. Oktbr. Leuerte ieg i Borgmesters husz Quartermesters behoff hommel for 7 Pdlr. 2 ₰.

²⁾ Den 12. Juli. Efter Turi Terkelsens oc Lasz Jensens begiering Leuerit til Quartermester, som loe i Borgmesters husz Och henschicket det til Rybe oc bekom øll derfor igien, Malt 5 Rdlr.

³⁾ 1628 1. Januar. Gaff ieg Rytterne for dj var henne at Pandte met P. Laursen 2 Rdlr. 4 ₰.

1629 11. Marts. Samme Dag gaff ieg en Soldatt, som Var ude ved sønderside, at hidføre her i Byen dij folck, som Restet met derisz schatting, 1 Rdlr.

kunde sættes i Forsvarsstand mod Bønder og andre uøvede Skarer. Jeg kan for Vardes Vedkommende for saa vidt tiltræde denne Mening, som »Sønderside« eller som det oftest skrives »synderside« ikke regnes med hertil; thi hvert Øjeblik er der efter Regnskaberne sendt Øl til dette Sted. Det kunde maaske derfor have sin Interesse at undersøge, hvad der da egentlig menes med «Sønderside», hvilket Navn jeg forgæves har søgt at genfinde som brugt i Nutiden. Jeg skal derfor senere under Næringsvejene (se om Fiskeriet) nærmere omtale Pladsen, der i det 16de Aarhundrede efter Lensregnskaberne maa have haft en meget stor Betydning. Jeg skal her blot bemærke, at Sønderside var et Fiskerleje, der sikkert har haft en betydelig Udstrækning, beliggende imellem Skallingen og Blaavandshuk. I en Tid, da danske Krydsere kunde befrygtes at gøre Landgang paa disse Steder, er det let forklarligt, at Fjenderne maatte have haft en forsvarlig Strandvagt paa dette Sted. Det var jordløse Huse, byggede paa Kongens Forstrand, saa Skatteøvnene vel næppe har været stor. En Bemærkning af Regnskabsføreren tyder ogsaa herpaa, idet han fortæller: Den 11te Marts 1629 gaff ieg (Regnskabsføreren) en Soldatt, som Vor Vde ved »sønderside« att hidføre her i Byen dj folch, som Restet met derisz schatting, 1 Dl. Med Hensyn til denne »schatting« (Skat), ved hvis Inddrivelse Fjenderne maatte assistere, da forholder det sig vist saaledes, at Borgmesteren i Købstaden skulde sørge for Inddrivelsen af det af Fjenden rekvirerede ogsaa for Landets Vedkommende. Nysnævnte Passus i Regnskabet synes jo at tyde derpaa, og i Ribe Regnskaber findes saaledes den 3dje Oktober 1627 en Udgift til én, »for hand vor Vdj Ballum med Schriffuelse Till Bønderne att di schulle forschaffue probiantt her Till Byenn till Soldatterne efter Borgmester H. F.s (Hans Friis's) Befaling.«

Med Hensyn til det til Fjenderne leverede Brænde, da har jeg kun fundet eet Sted i Regnskabet, som kunde antyde, at der var leveret Fjenderne Brænde udover, hvad de naturligvis selv have taget, og det er i Regnskabet fra 1628, hvor Regnskabsføreren bemærker, at han har »Anammet aff Tamisz schomager til 13 Omgange med Holsz Vogn 3 Rdl. 1 ½.« Man forbavses over den overordentlig lave Pris; det samme har Adler gjort med Hensyn til Brændeleveringen i Ribe, hvor hvert Læs efter Regnskabet ikke sættes højere end til fra

14—26 β pr. Læs. For Vardes Vedkommende bliver det 23 β pr. Læs. Man kunde let komme paa den Tanke, at de 23 β kun vare Vognleje, men i Ribe Regnskabet staar udtrykkelig, at Brændet er købt. Forresten har Varde sluppet godt med Hensyn til denne Leverance, saa der maa vel have været en hel Del Brændsel i Forraad, eller ogsaa have de plyndret i Varde Lund; maaske de ogsaa have haft Klyne og andet mere.

Skovene i Jylland led, som bekendt, meget under denne Fejde, og Slange beretter, at Albert Scheel og Chresten Thomæson Sehested beordredes til efter Krigen at berejse Haderslev Amt for at bese, hvad Skade Skovene havde taget i Krigsaarene.

Saa kostedes der i Krigens Tid glubende meget paa Raadhusets og Broens Vedligeholdelse, hvilket naturligvis særlig hidrørte fra, at man har handlet ilde med dem. Hvert Øjeblik er der Regning paa Bjælker, fjell, Søm, Deller o. s. v. til Broen, og paa Raadhuset er det først og fremmest Laasene, det er galt med, men ogsaa Kakkelovne og Vinduesruder maa stadig fornyes, skønt det var undergaaet en Hovedreparation kort inden Fejdens Tid.

Med Hensyn til de Kontributioner, som Byen maatte betale, og som bleve opkrævede af Rodemestrene og indbetalte til Regnskabsføreren, kan jeg ikke med nogen som helst Sikkerhed opgive Størrelsen, eftersom saa mange Ting ere blandede sammen, og en senere Haand har saa enkelte Steder paaført saa og saa meget forbrugt til Fjenderne. Kun i Otte Rasmussens Regnskab staar udtrykkelig nævnt: Anammet i Fjendens Thid Penge 426 Rdlr. 3 $\&$ 12 β . Turi Therkilsen nævner et Sted til Fjenden 595 Rdlr. 3 $\&$ 1 β og et andet Sted 474 Rdlr. 3 $\&$ 4 β . Et tredje Sted staar: Anammet til Dragoner 156 Rdlr. 1 $\&$ 4 β . Tilsammen 1652 Rdlr. 5 $\&$ 5 β . Jeg formoder, Kontributionen til Fjenderne er langt større end disse Summer, som jo ikke er saa lidt, naar hertil lægges Udgifter til Drikkevarer, Foræringer og andre Ting, som Regnskaberne nævne; og saa er dette naturligvis langt fra det hele, maaske endda kun den mindste Part. De ligefremme Plyndringer komme jo ikke frem i Regnskabet.

De kejserlige droge vel bort, men dermed kom ikke den gode Tid tilbage. Krigen havde kun alt for dybt sat sine Spor i hele Landets Tilstand. Handel og Vandel var forstyrret.

Byen var forarmet, og stadig vedblev det med Udskrivning for at faa Lejetropperne »besoldede« og sendte ud af Landet; thi de vare nu kun til Byrde. De engelske og skotske Regimenter under General Morgan, som havde gjort saa god Tjeneste i det Ejderstedske, traadte i Følge Aftale med Kongen af England og Republiken Holland over i hollandsk Tjeneste¹⁾. Naar deres Sold var dem udbetalt, bleve de paa danske Skibe sendte til Holland efter at være forsynede med Proviant og øvrige Fornødenheder. Senere bleve ogsaa de tyske Regimenter aftakkede, navnlig 2 Regimenter, kommanderede af en Oberst Ferenzen, som ogsaa gik i hollandsk Tjeneste. Ogsaa de fik Proviant og Skibe²⁾. Slange beretter, at Jylland blev forskaanet for Indkvartering og Gennemmarsch, da der kun var faa Tropper ved Afmarschen, og disse bleve uopholdelig sendte til Hertugdømmerne. Man mærker heller ikke i Varde Regnskaber Spor af nogen Forulempelse i den Retning. Derimod har Ribe tvært imod Slanges Beretning ikke haft saa faa Genvordigheder ved denne Lejlighed. Saaledes havde Byen fra Midten af Juli til 12te August et af Oberst Ferenzens Kompagnier under Kaptajn Hage³⁾, hvilket kostede Byens Kasse 1249¹/₂ Daler. Men sandsynligvis hidrører det fra, at Ribe delvis har været et Udskibningssted for Tropperne. Man finder saaledes i Ribe Kæmnerregnskab, at Byen endog har maattet betale Proviantering til flere af Tropperne, ja at Fragten til Skipperne, som førte Folkene til Holland, er bleven betalt af Bykassen.

Fattige og forarmede Mennesker maatte man understøtte; særlig gjaldt dette vel de ulykkelige Trosbrødre, som Katholikernes Forfølgelser havde drevet op paa vore Enemærker. Saaledes skriver Regnskabsføreren den 30te Januar 1630: Gaff ieg en fremet mand sambtygt efter Borgmesters oc Raadsz befalling 1 Rdlr. 2 g . D. 27. Mai antuordet ieg en Fattig prest epter Borgmesters befalling 1 Rdlr. 2 g . D. 17. September gaff ieg en Fattig prest Barnefød i Aalborg 2 g . 1631: 26. Febr. en Fattig prest 1 Rdlr. 8 β . 10. April gaff ieg en

¹⁾ Slange 681.

²⁾ Adler: De kejserliges Indfald i Danmark. Ribe Indbydelsesskrift 1834 Pag. 49.

³⁾ Adler 1834 Pag. 49.

Landflychtig ved Naffn Mathias Böete fra Benteijn liegendisz i statt Magdeburg efter Borgmester oc Raads befalling 1 Rdlr. 16. Junj Bleff giffuen til en Fattig Prestequinde fra Halberstadt som War fordriffuen 2 g . 1630. Oktober: Giffuen 2 Borgere aff Tornburg i Lant Brunswig eftersom Derisz By Kierke aff fienderne Wor Affbrend 1 Rdlr. 2 g . 1634: D. 21. Juli Bekom en fordrefføn Herremand aff Lautznis thill foræring Aff Byen j Rdlr. som Las Jensen ved Zeddel lod befale 1 Rdlr. 2 g . 18. Oktober Giffuitt en Greker af Byens Penge 1 Rdlr. 2 g . 1635: 17. Martz giffuitt en Rysk herremand som haffde Werit fangit i Tyrkiet, oc hans forældre satt der, till hand skall løse dem, bleff forærit aff Byen j Rdlr. 1 Sldr. 2 g . 1638: 27. Oktober Giffuen 3 Arme Quinder fra Magdeburgh 1 Rdlr. 4 g . 22.: Giffuitt til Kirken i Halle o. f. a. Kirker o. s. v. Desuden er der givet Penge til mange andre Kirker og Folk baade i Danmark og Tyskland.

At Borgmester og Raad sommetider bleve tagne ved Næsen af saadanne tilsyneladende hjemløse Personer, er ikke usandsynligt. Førnævnte Udgift til den »russiske Herremand«, som havde været fanget i Tyrkiet, hvor hans Forældre endnu sad, synes rigtignok at ligne en And.

Hertil kom ikke sjælden Udgifter til Skibsmandskaber, der havde forlist paa Kysten. Saaledes skal jeg fremføre nogle Exempler af Regnskabet. 1631: 13. November Bleff giffuen 3 skibbrudne som Komb aff Kiøbenhavn til Tæring efter Lasz Jensens befaling 1 Rdlr. 1632: 4. Mai Gaff ieg nogen skibbrudne folck som haffde hjemme i Hollan, Dierisz skib Wor forgoen ved Wester Wyg 1 Rdlr. 2 g . 1635: Nyaars Aften Leueritt ieg till Otte schibbrudne folck som haffde W. Langes Pasz 1 Rdlr. 2 g . 1635: 3. Oktober Giffuitt 8 Lybsche schibbrudne folck som haffde W. Christoffer huaszis Pasz 1 Rdlr. 2 g . 1636 22. Juli: 2 Lybsche oc 1 Norsk Bodtzmand skibbrudne for Oxby 1 Rdlr.

At »Pasz« var nødvendigt, for at Borgerskabet ikke skulde blive ført bag Lyset, kan man let forstaa, hvorfor dette ogsaa bliver Skik ved senere Strandinger.

Dernæst kom der efter Fredslutningen Udgift til Rejser for Borgmester og Raad, dels til København efter Kongens Befaling, dels til Lensmanden og andre Steder. Saaledes blev Hans Nielsen sendt til København 1631: »Efter Kongl.

Mayestæts Breff. Att en fuldmechtig aff huer Kiøbstad sculle schickes til Kiøbenhaffn, at høre hans Mayestæts Regering oc giffue Suar.«

En anden af Krigens Følger, som mærkedes over det hele, var Klagerne over den slette Mønt, som blev slagen under samme, saa vel som Forandringen i og Nedsættelsen af den Mønt, som alt var i Omløb¹⁾. Slange omtaler (Pag. 683 og 85), hvorledes der i 1629 kom stærke Klager fra Hærtugdømmerne over den daarlige Mønt, navnlig fordi Hamburgerne og Lybekerne ikke vilde modtage den efter dens paalydende Værdi. Slange taler ogsaa om en Forhøjelse af den danske Mønt ved Aaret 1622, saaledes at en Rigsdaler nu blev forhøjet fra 84 til 96 β , ligesom en Mark forhøjedes fra 16 til 20 β for, som det hedder, at gøre den danske Mønt lige med \circ : lige saa slet som den tyske, der oversvømmede Landet (se Side 124). Af Ribe Røgnskaber fremgaar det, at i 1625 har der fundet en Nedsættelse Sted, idet Statskassen ikke vilde modtage den gangbare Mønt til sin fulde Værdi. Tabet var omtrent 9 Mark paa hver 12 Rdlr. eller 18 Sletdaler.

Med Hensyn til de i det foregaaende nævnte Artikler som Humle, Salt, Vin og andet, der maatte leveres Fjenderne, da vare disse Ting dengang ikke saa nemme at komme til som i vore Dage. De fleste af dem maatte Byen have over Ribe, der var et Hovedindførsels- og -Udførselssted for Vestjylland. Humle indførte man i de Dage delvis fra Tyskland og da navnlig fra Oldenburg, men især fra Holland. I Følge Ribe-Bestemmelserne maatte dens Udmaaling ske paa Torvet, og en Raadmand eller en af de 24 Mænd skulde da være til Stede. Undertiden, sandsynligvis naar der var Mangel paa Humle, maatte ingen købe mere end 12 Skpr. Endvidere havde man der den Bestemmelse, at den, der købte Humle til Bønder, maatte give Bøde; enhver maatte gøre Ed paa, at den Humle, han købte, var til eget Brug.

Med Hensyn til Salt, da førtes en stor Del til Ribe af Friserne. I de ældste Tider tilvirkedes betydelige Mængder af Strandsalt eller Søsalt langs med Kysten af Marskegnene i det slesvigske. Paa Stranden udgravede man en Slags Tørvejord under Sand- eller Sliklaget, som er meget saltholdig, da

¹⁾ Peter Adler 1834, Pag. 10.

den hovedsagtelig er dannet af forraadnet Tang eller andre Søplanter. Denne Jord tørredes i Solen og brændtes, hvorved Saltet blev tilbage som Askebestanddel, blandet med Smaastene og Jord. Denne Aske blev nu overgydt med Søvand, rensed for de mange Smaastene og gennemæltet med Fødderne, nok engang overgydt med Søvand og derpaa kogt i Jernspande¹⁾. Dette Salt kaldtes saa »Friisz Salt« i Modsætning til »Lønborg-Salt« (Lyneburger) og »spansche Salt«. I Aaret 1622 indførtes der saaledes til Ribe af den Slags Salt 270 Læster à 12 Tdr., i 1624 indførtes af Friserne 401 Læster og i 1647 210¹/₂ Læster. I Ribe maatte Friserne betale Indførselstold, der vistnok erlagdes »in natura«; desuden betalte de i Bropenge 4 β pr. Læst og saa en Afgift af 4 β pr. Tønde til det spanske Kompagni; et saadant dannedes 1622 som kongeligt avtoriseret Handelskompagni, og dets Monopol gjaldt hele Vestjylland. Dets Hovedsæde var i Ribe, hvor 3 af Byens Købmænd bleve beskikkede til Kompagniets Forvaltere²⁾. Kompagniet havde Filialer i Varde og Ringkøbing; sommetider havde det ogsaa Oplagssted paa Fanø. Det havde Monopol baade paa spansk Salt og Strandsalt. 1625 den 6te Januar avtoriseredes Selskabet til at oppebære 4 β af hver Tønde Strandsalt, som falbødes paa Jyllands Vestkyst. Det spanske Salt kom nu enten direkte fra Spanien, eller ogsaa købtes det i Hamborg.

Selskabet havde ogsaa Monopol paa Vin. Denne hentedes undertiden i selve Frankrig eller Spanien, men oftest blev den købt i Hamborg eller Holland. Den solgtes i offentlige Udsalgssteder (Vinkældere) i Ribe, og Raadet udnævnte 4 Mænd af sin Midte til at bestemme Vinpriserne, visitere Udsalgsstederne, undersøge og prøve Vinen i det mindste een Gang hver Maaned o. s. v. Hoved-Pakhuset, hvor Vinen oplagdes baade for Byens og Omegnens Vedkommende, var i Kælderen under Domkirken, af hvilken Domkapitlet oppebar Lejen.

¹⁾ Gudme: Schleswig-Holstein 1ste Bind. »Statistik beider Herzogthümer«, Kiel 1835, Pag. 192—3.

²⁾ 1622 d. 28. Oktober paa Riber Radhusz bleff Jeg Jens Jverson och Knud Lambertsen af Kong. Maj. Comiscario woris kiære Lensmand Welb. Hr. Albret Skeel, Eske Brock, Christen Holek oc Iffuer Juel, Danmarkis Rigis Raad wuerdelig kaldt till det Spanske Compagnies Forvalter. Gud gifue os dertil Lykke oc gode Raad.

Om Saltkompagniets Oprettelse skriver Kinch følgende¹⁾: »Et saadant spansk Kompagni blev nu ogsaa oprettet i Ribe, som rimeligt var, da Byen i Forvejen havde megen Handel med Vin og Salt. Kompagniet omfattede hele Vestjylland, hvor det havde Deltagere og Agenter i Varde og Ringkøbing. Det vilde tillige udstrække sin Virksomhed over en Del af Sønderjylland og forhindre Beboerne af Hvidding Herred i deres Skibsfart og Salthandel; men dette blev forbudt ved et Kongebrev, dat. Haderslevhus d. 21de Novbr. 1624, eftersom Forordningen af 6te Januar 1623 gav Kompagniet i Ribe en særegen Begunstigelse, idet det fik Eneret til at opkøbe alt »Strandsalt« (frisisk Salt), som førtes til Vestjylland, og sælge det igen med en Fordel af 4 Sk. Tønden. Aaret efter synes Kongen dog at have tilbagekaldt hele Forordningen om de spanske Kompagnier. Det i Ribe fik dog Lov til at bestaa noget længere. Der haves et Kongebrev af 7de August 1626 om, at dette Kompagni, som var det eneste, der havde forholdt sig »uden Klage bedst«, maatte vedvare indtil Mortensdag eller Jul. Om det herværende Kompagnis Virksomhed vides adskilligt. 4 Adelsmænd, Alb. Skeel (Lensmanden paa Riberhus), Esge Brock, Kristen Holck og Iver Juel, vare den 28de Oktober 1622 som kongelige Kommissærer til Stede paa Raadhuset her i Byen og akkorderede med Borgm., Raad og en stor Part af Borgerskabet om, hvor meget enhver især vilde indlægge i Kompagniet. Samme Dag udnævnte, mærkeligt nok, de kongelige Kommissærer, og ikke Deltagerne i Kompagniet, en Bestyrelse for dette, bestaaende af Borgm. Hans Friis og Raadmændene Jens Jensen (Trellund) og Knud Lambertsen. Den første synes særlig at have forestaaet Vinhandelen, den sidste Salthandelen; af den første er bevaret et Vinregnskab for 1625—26, af den sidste et Saltregnskab for 2 Aar, 1623—25. For disse 2 Aar haves ogsaa Regnskaber fra Kompagniets Agenter i Varde og Ringkøbing. Af disse Regnskaber ses, at Selskabet 1624 fik omtr. 2100 Tdr. Salt med sit eget Skib fra »Callies« (Gallicien?) i Spanien; dog havde det ogsaa ved sin Oprettelse indkøbt Salt her i Byen og senere forskrevet 35 Læster spansk Salt og 6 Læster Baj-Salt fra Hamborg. En god, sikker Indtægt havde Kompagniet af det frisiske Salt; thi

¹⁾ Ribe Byes H. og B. II. R. S. 291—2.

i Stedet for selv at købe det, tillod det de frisiske Skippere selv at forhandle det mod en Afgift af 4 Sk. for Tønden, og heraf havde det 1623 en Indtægt af 238 Dr., 1624 af 339 Dr. og 1625 af 179 Dr. I Varde indkom paa samme Maade i 2 Aar 91 Dr., i Ringkøbing derimod kun 4 Dr. 8 Sk. (af en enkelt Ladning). Man ser af Regnskabet for Varde, at Kompagniet havde i det mindste 11 Deltagere i denne By, som indbetalte deres sidste »Indlæg« med 50 Dr. hver. Baade i Ribe og Varde havde Selskabet sit Oplag i Raadhus-Kælderen, af hvilken det betalte Leje. Knud Lambertsen beregner sig en aarlig Løn af 75 Dr., Agenterne i Varde og Ringkøbing af henholdsvis 20 og 50 Dr. Jens Jensen opkrævede i Ribe Afgiften af det frisiske Salt og havde derfor aarlig 50 Dr. — Vinen var dels i Begyndelsen indkøbt i Ribe og Varde, dels senere forskreven fra Hamborg og Holland. — Selskabet har vistnok i den Tid, det bestod, givet et ret godt Udbytte, skønt man i de bevarede Regnskaber ikke ser noget med Bestemthed derom.«

En anden Artikel, som ogsaa blev indført, var Øl, navnlig Hamburger-Øl, der gik for at være det bedste, saa der var Straf for hver, som solgte Husumer- eller Flensborger-Øl for Hamburger-Øl, der ogsaa skulde prøves af Raadet.

Med Hensyn til Næringsvejene i Vestjylland har Kvægavl sikkert været en af de vigtigste, ligesom Stude og Oxer have været den vigtigste Udførselsartikel. Udførselen skete da for Vardes og i det hele for Jyllands Vedkommende over Ribe, hvis det skulde være søværts. Udførselen til Lands til Hamborg og Tyskland gik derimod baade over Kolding og Ribe, der vare Grænsetoldsteder. Det var ved kongeligt Paabud befalet enhver Studehandler, der udførte Øxen og Kvæg, at føre det over disse to Byer, og dette Paabuds gentagne Skærpselser tyder paa, at man ofte i Smug har omgaaet den kongelige Bestemmelse ved at føre Kvæget ad andre Veje. Af saadanne nævnes Hjerdrup (Hjarup), Estrup o. fl., og Tolderne i Ribe og Kolding havde Fuldmagt til at forfølge Overtræderne paa Kolding og Ribe Byting »som andet Tyffuet«. Af de Øxen og Stude, som passerede Varde, maatte der betales Afgift ved Varde Bro, hvilket var en af Indtægterne for Toldforvalteren, og han havde saa Forpligtelse til at meddele Lensmanden paa Riberhus Tallet paa de Øxen og Stude, der bleve drevne sønder

paa. I den ældste Raadstueprotokol for Varde, som endnu haves, findes saaledes en Lejekontrakt mellem en Tolder paa den ene Side og Borgmester og Raad paa den anden, saalydende:

Anno 1655 d. 10. August haver Jens Madsen Borger i Varde lovet at være Byens Toldforvalter, og samme Broes Told betinget for en vis Sum, hvoraf han skal udgive fra forskrevne Dags Dato og til Lavrenti Dag 1656 Tyve og fire Rigsdaler og derimod skal han være forlovet at oppebære og beholde den sædvanlige Told af Heste, Øxne og andet »desmidlertid« saavidt kongelige Majestæts Brev tillader hannem derhos at antegne Styk = 4 β. Om alle Heste og Øxne og navnlig, hvad derover samme Bro drivendes vorder sønder paa, skal leveres Antegnelse til vores gunstige Velbaarne Hr. Lensmand. Dette lovede han at holde Borgmester og Raad paa Varde Byes Vegne uden Skade skadeløs i alle Maader, haver jeg at betale Varde By for Broens Told, som er betinget fra d. 10. August 1656 til samme Dags Dato 1657 i Penge Tyve Rigsdaler og fire.

Jens Madsen.

Som før nævnt, var Ribe i det 16.—17. Aarhundrede Hovedudskibningsstedet for Jylland og den By, over hvilken Danmark havde det meste Samkvem med Holland, England og Frankrig, og i de nærmeste Aarhundreder før den Tid var den forholdsvis endnu vigtigere. Adler skriver saaledes, at i en ældre kortfattet fransk Geografi nævnes kun 2 Stæder i Danmark, nemlig København og Ribe. Den By, der siden mere og mere kom op ved Siden af Ribe, var Aalborg; men Ribe blev jo som gammel Bispeby, hvor ogsaa Kongerne af og til havde Sæde, delvis holdt oppe ved Forrettigheder paa næsten alle Omraader. Den beherskede Strømmen mellem Sønderho, List og Fastlandet, og vovede nogen at sejle der med Korn eller Stykgods, konfiskerede Ripenserne baade Skib og Ladning; men efterhaanden gik saa Byen tilbage, vel hovedsagelig paa Grund af Nipsaaens Tilsanding.

Ogsaa de talrige Sørøvere og Kapere, som især i Trediveaarskrigens Tid overfore Nordsøen, skadede Handelen og dermed Byen. De fleste Sørøvere fore under spansk Flag. Der førtes nemlig Krig mellem Spanien og Nederlandene, og da Danmark stod i Handelsforbindelse med Holland, maatte de danske Handelsskibe oftest sejle under Konvoj af danske og hollandske Krigsskibe. At Sørøverne ikke altid havde Held

med sig, viser den Beretning, at der paa én Gang ved Ribe henrettedes 5 Sørøvere.

Da der ved Ribe var baade Skibsbyggerier og Oplagsplads, maa Handelen have været ganske betydelig. Her samledes Baadene og Smakkerne fra Sønderside, Hjerting og Strandby, saavel som fra Øerne og Halligerne, med Fisk, særlig Skuller, og saa førte de Trævarer og Gavntømmer med tilbage. Fra Varde kom ogsaa en Del Smakker til Ribe, hvor de hentede Havesager og Stykgods, som var hjembragt fra Hamborg og Amsterdam. Af Udførselsartikler bragtes foruden de fornævnte Øxen og Stude tillige Tælle, Huder og Skind samt Vox og Honning, der udførtes i betydelige Kvantiteter. I 1622 vejedes paa Vejerboden i Ribe 104 Tdr. 3 Fdkr. Honning. En af Egnens største Bimænd i de Dage maa Borgmester Hans Friis i Ribe sikkert have været. Man har i den Henseende en Beretning af ham selv, hvis Begyndelse er saalydende: »Aldting aff Gud! Vdj Jesu Naffn haffuer ieg kiøfft Leuendis Bij, som er nu sadt till Winter 1624 paa 70 Steder som ieg haffuer tell Haldt medt Hans Hansen i Sørup.« Han fortæller saa videre, at han gav 217 Daler for Bierne og fik ikke alene Renten, som dengang almindelig var 6 pCt., men 1631 havde han sine 217 Daler tjent og Bierne i Tilgift. Naar man gennemblader Tingbøgerne, finder man ogsaa Retsakter angaaende Ejendomsretten til Bier, der have sværmet og sat sig i en anden Mands Have eller Lund o. s. v.

Ogsaa Fisk, navnlig Hvilling, Skuller og Torsk, har været en vigtig Udførselsgenstand. Paa gentagne Klager fra Ripenserne forbød Kristian den 3. 1548 Indbyggerne paa »Mandø, Fanø, Sønderhoe, Langeligh, Vesterside og Nyminde« at sælge Fisk til fremmede Købmænd, men sælge dem til danske Købstæder, da det jo navnlig var Købmændene i Ribe og Varde, der gjorde Udlæg for Fiskerne med Hensyn til deres Udstyrelse i det hele.

Fiskeriet paa Jyllands sydvestlige Kyst er sikkert meget gammelt. Efter Kinch ¹⁾ omtales det allerede 1514. Det gik i den Tid overvejende ud paa Hvilling, hvilket kan ses deraf, at »Sandtolden« næsten udelukkende bestaar af denne Fisk; men efterhaanden fiskedes der flere og flere Skuller, og i det

¹⁾ Ribe Bys Historie og Beskrivelse II. R., S. 860—61 og 62.

17de Aarhundrede spille Skullerne Hovedrollen i Handelen. Torsk, Rokker og Sild forekomme kun i ringe Mængde. Men allerede fra Slutningen af det 16de Aarhundrede klages der over Fiskeriets Aftagen.

Som Ejer af Forstranden havde Kongen den saakaldte »Sandtold«, som afgaves dels af Fartøjet (vistnok med Halvdelen), dels af Mandskabet, uden Tvivl efter samme Regel som den, der gjaldt for Fordelingen af Udbyttet. Riberne og Varderne vare dog baade som Ejere af Fartøjet og som Fiskere fri for Afgiften, og Adelsmænd toge selv Sandtolden af de Fartøjer, som tilhørte deres Fæstebønder. Enkelte Fartøjer vare ogsaa fritagne som tilhørende Strandfogderne eller Præsten og Birkefogden i Nordby. Lønsregnskabet giver af Hensyn til denne Afgift en fuldstændig Liste over de benyttede Fartøjer.

Manø havde 5 Skibe, som hvert gav 1200 (et stort Tusinde) Hvilling; det ene af dem havde Strandfogden dog frit. Desuden gav alle Manø Mænd (Bønder) tilsammen 11 tørre Torsk, 11 Rokkel og 11 Snese »Sund (Svømmeblærer) og Mave«. Rimeligvis vare Bønderne 11 i Tallet.

Sønderho Fiskerleje havde 26 Skibe, som drev Hvillingfangst, og hvoraf hvert i fuld Told gav 1500 Hvilling, 4 Torsk og 4 Snese Sund og Mave. Heri blev dog Afgang derved, at Strandfogden havde 1 Skib, og at 12 Skibe tilhørte Ribere, skønt de førtes af Sønderhoere eller andre udenbys.

Nordby havde 14 Hvillingskibe, som gav samme Afgift som de fra Sønderho.

Desuden havde disse to Byer 6 Skullerskibe, af hvilke dog de 5 tilhørte Ribere; af hvert gaves i Sandtold 900 Skaller.

Langleg (en Ø i Hjerting-Bugten) havde 5 Line-Skibe (Hvillingskibe), hvoraf hvert afgav 1200 Hvilling. En Riber ejede det ene Skib, en anden en Fjerdedel i et andet.

Det næste Fiskerleje er *Sønderside*; da dette flere Gange tidligere er nævnt under Krigen 1627—29, skal jeg her nærmere omtale samme. I en Retssag af 1557 omhandles Stedet¹⁾, idet en Købmand fra Stade, Johan Becker, som laa og opkøbte Skaller paa Sønderside, kom i Klammeri med nogle Riber Købmænd, som ogsaa vare der paa Opkøb. Han stævnedes Riberne, fordi de havde banket ham; disse førte en stor Mængde

¹⁾ Adler i Indbydelsesskrift til Ribe Kathedralskole 1842. Bidrag til Skildring af Byen Ribe, S. 66—67.

Vidner paa, at han havde kaldt dem Prakkere, men dette er vist atter foranlediget ved, at Jyderne udtalte »Stadere« som »Staadere«, hvilket Købmanden fra Stade naturligvis har taget fornærmeligt op; det vidnes ogsaa mod ham, at han har sagt, at alle Riberne burde hænges i en Galge, og at alle de Forbud mod Udførsel, som, man sagde, kom fra Kongen, var deres eget Paafund. — Senere omtales Stedet i en Sag fra 1601. Sagen føres mellem Ejeren af Vesselbjerg i Alslev Sogn ved Varde, Hans Munck, og den kongelige Lensmand Albert Skeel. Førstnævnte var Ejer af de fleste Gaarde i Ho og Oxby Sogne — hans Skøde lød paa 33 Gaarde, medens Kongen kun ejede 12 eller 13 — og tilegnede sig ogsaa Retten til Sønderside, der her beskrives som en Mængde jordløse Huse mellem Ho, Oxby og Stranden, opførte paa den kongelige Forstrand. Det maa altsaa have været udelukkende Fiskerhytter; men da de vare opførte paa den kongelige Forstrand, hævdede Albert Skeel dem under Kongen, dels fordi de vare byggede paa Kongens Strand, og dels fordi de altid havde svaret Sagefald og Sandtold.

Sønderside Fiskerleje udsendte efter førnævnte Regnskab 8 Fartøjer paa Hvillingfangst, hvoraf hvert gav 600 Hvilling i Sandtold, i 7 af dem havde Ribere Anpart; fremdeles 34 Fartøjer paa Skullefangst, lutter »Skibe« med Undtagelse af en større og en mindre Baad. For Skibene var Afgiften 1200 Skuller, for de to Baade henholdsvis 900 og 300. Af disse Skullerskibe tilhørte de 13 Ribere. Desuden udgik der samme Steds fra 8 »Krogbaade«, hvoraf hver gav 600 Skuller; de 7 tilhørte Ribere, og af dem bleve atter de 6 førte af Ejerne selv. Dette Fiskerleje var altsaa paa den Tid det betydeligste.

Fra *Vesterside* Fiskerleje udgik 25 Fartøjer paa Skullefangst og gav hvert 1000 Skuller; men en stor Del af dem tilhørte adelige, som »selv toge Tolden«.

Fra *Huge* Fiskerleje fiskede 7 Skibe Torsk. De hørte hjemme i Lønne, Nebel og Houstrup; hvert gav Kongen 1 Snes tørre Torsk.

Fra *Tipperne* udgik 2 Skibe paa samme Fiskeri og med samme Afgift¹⁾.

¹⁾ I et Kongebrev af 1547 og et andet af Palmesøndag 1553 til Lensmanden paa Riberhus omtales, at mange paa Fiskerlejerne brugte Fiskeri med »Stikkere« uden at betale Kongen nogen Told deraf, hvilket Fiskeri derfor forbydes.

**Aftryk af „Samlinger til jydsk Historie og Topografi“,
udgivet af det Jydske historisk-topografiske Selskab.**

Varde og Omegn, særlig med Hensyn til Krigen 1643—45.

Af J. Olsen.

Medens det forrige Afsnit væsentlig grupperede sig omkring Wallensteins og de kejserlige Troppers Indfald i Landet 1627—29, skulde dette nærmest slutte sig til de svenskes Indfald 1644—45. Materialet er for det sidste Afsnits Vedkommende fuldt saa righoldigt som ved det første. Hans Niensens Regnskaber ere paa sidstnævnte Sted ledsagede af saa mange Meddelelser, der lette Forstaaelsen og Oversigten over Begivenhederne i det hele og store.

Med Hensyn til Borgmestrene er der sket den Forandring, at Otte Rasmussen og Peder Mørch, der vel næppe vare Pladsen voksen, have maattet vige for Las Jensen og Hans Nielsen, hvoraf særlig sidstnævnte som Regnskabsfører og Raadmand var af stor Betydning for Byen allerede under den tyske Fejde. Han havde aabenbart Hovedledelsen af Byens Sager under den svenske Krig i sin Haand, og i Forbindelse med Stephan Nielsen og Las Jensen maatte han træffe saa at sige alle de Afgørelser, der havde væsentlig Betydning for Byen, og naar de nødvendige Penge ikke kunde skaffes til Veje, maatte han for en stor Del gøre Udlæg. Lensmanden paa Riberhus var ogsaa bleven en anden. Albert Scheel til Fusingø døde 1639, og hans Efterfølger blev Gregers Krabbe til Torstedlund, Ridder og Rigens Raad. Der var ogsaa kommen en anden Slotsskriver og saaledes flere. Men i Hovedsagen gik alt i det gamle Spor baade sædeligt og materielt — Tilbagegang over det hele — større og større Elendighed paa det materielle Omraade. Skattepaalægene bleve ogsaa større, hvortil saa kom Indkvartering af kongelige Lejetropper, noget sammenløbet Pak, der røvede og

plyndrede lige saa galt som Fjenderne og udbredte Usædelighed, Dobbel og Drik, hvor de drog frem, hvilket jeg senere vil komme til at vise.

Saadanne Tilstande skulde ikke tjene til at læge de Saar, som Wallensteinsfejden havde slaaet i Vestjylland. Allerede 1630, altsaa Aaret efter Fjendernes Bortmarch, ser jeg i Regnskaberne som Udgiftspost »Brød til Soldaterne«, »Soldaternes Besoldning«, »Indkvartering« o. s. v.¹⁾

Saa var der Byens Afdrag paa den Gæld, den var kommen i til enkelte Personer under de kejserliges Indfald. Saaledes figurerer Foræringen til Hopmand Rock endnu i Regnskabet for 1637 tilligemed de kejserlige Dragoners Besoldning m. m. Saa var der Oppebørsel efter Kong. Majestæts Befaling, hvilket i 1631 blev betalt med 234 Daler, og der tilføjes i Regnskabet, at det var Penge, som Hans Nielsen i »Kiøbenhaffn haffde Vtloffuitt«, hvorved vel maa tænkes paa den Rejse, han gjorde til Hovedstaden i dette Aar²⁾, da den samme Skat (Kongschatt) ogsaa i de følgende Regnskaber findes indbetalt til »Slotz-schriffueren« paa Riberhus.

Endvidere vedblev man jo med Skatten til Baadsmænd og Bøsseskytter, hvilket allerede blev nævnt i mit forrige Stykke. Skatten til Baadsmændene var nu 202¹/₂ Daler og blev afhentet af den kongelige Foged Jacob Jensen, der plejede at faa 2 Daler i Foræring, medens Skatten til Bøsseskytterne var 234 Daler og betaltes paa Raadhuset. Men hermed vare Vardenserne ikke færdige. 1637 kom der en ny »Kongschatt«, der efter Regnskabet blev opkrævet i Følge Paalæg fra »Slothet (Riberhus) till at holde folch paa grendtzerne for« og beløb sig til 117 Daler³⁾.

¹⁾ 1630 den 17. Decbr.: Betalt Brød, som Jacob Clausen haffde tagitt til Soldaterne. — 1634 den 4. Juli: Betalte ieg till Peder Andersen paa Byens Wegne for Jndquartiering. Efter Lasz Jensens Borgmesters befalling 16 Sletdlr.

²⁾ 1631 den 5. Oktobris: Efter Kgl. Mayest. Breff Att en fuldmectig aff huer Kiøbstad schulle schickes till Kiøbenhaffn att høre hans Mayest. Regiering och giffue Suar. Bleff ieg Anordnet. Wogenlei, Fergepeng Jtem Fortering oc bekostning frem oc tilbage 35 Sletdlr.

³⁾ 1637 den 29. Oktober haffuer ieg Sielff Reist till Ribe Effttersom der kom budt nogle Gange fra Slottet Om flere Peng Aff Byen att yde oc daa Leueritt ieg denne paabudne Krigschatt 78 Rdlr. — till att holde folch paa grendtzerne for Er 117 Sletdalere.

At saadanne Tider kunde blive besværlige for Borgmester og Raad, følger af sig selv; men endnu værre maatte det blive, naar Borgmesteren var Regnskabsfører tillige. Først havde han da sin Hyre med at faa Pengene ind, hvad han imidlertid aldrig fik i tilstrækkelig Maade, og dernæst med at tilfredsstille alle dem, der kom med deres Krav til Kassen, som Lensmanden, den kongelige Foged, de stedlige Bestillingsmænd o. s. v. Godt var det derfor, naar den samme Mand selv kunde lægge ud, hvis det blev nødvendigt, og det kunde Hans Nielsen. Dette gav ham en vis Myndighed, som han ogsaa var sig bevidst. Saavel i Regnskaberne som i Raadstueprotokollerne kan man se, hvorledes han giver Borgeriet, Raadet og menige Almue den ene Overhaling efter den anden. Snart faa de en Reprimande for deres Skumlerier og Snak i Krogene, snart for deres Træghed og Ligegyldighed, snart fordi de ikke gik i Kirke, og saa fordi de skænkede Brændevin i Tide og Utide o. s. v. Allerede i Regnskabet for 1635 skriver han: »Eftersom denne fattige Byes Regenschaber nu i nogle Aar Wore Vfor Claret Aff Aarsager dj Affældige Borgemestere oc Raad haffde lidet achtet, huor det gick till i fiendernes tidt. Daa haffuer ieg sidst i dette Aar taget mig den besuerlighedt paa, Att Jgennem Sie Same Regenschaber oc haffuer till des behoff Kiøfft oc forskreffuen paper for 1 Rdlr. oc Blæk for 1 &c.«

Hans Nielsen maa imidlertid ikke være bleven færdig med sine Regnskaber i første Omgang; thi i Begyndelsen af 1637 skriver han følgende: »Eftersom ieg i denne Vinter haffuer Werit besuergtet medt Byens Regenschab att forclare oc ieg daglig schulle lade fordre schattmestere oc borgere i mit husz thill att haffue enhuers Erklæring huor nogen thuiffuel wor, huoroffuer er fordrucken affr 2 Tønder øll aff dem, som saa wor indkaldet saa oc brendeviin telsammen 6 Daler.«

1642 beklager Hans Nielsen sig igen over det samme i en »Emanuel« til sine Medborgere, saalydende efter Raadstueprotokollen:

Emanuel

Til Varde Raadhusz den 17. February 1642.

Det schall Vehre Kiere Brødre oc Medborgere eder alle oc huer Kierligen til Kiende giffuet for huad Aarsag i ere nu J Dag Op-Kaldet til Raadhusz.

- I. For det første Eder endnu att haffue formanet, Att i met Høstru oc Børn oc Tiende Ville flittig oc betijden, baade Søndag oc Bede Dage, Søge Kiercken til Sang oc Predicken, Och huer søge sin stoell op i Kiercken Och icke saa Som Schulindisz staa neder i Tornet, men scheckelig i eders stole, Och bliffue der til Velsignelsen er Vdlest.
- II. Att i Ville lade edersz Rexeri . . . Och Vned tungenn Arbeid fahre, Om hellig Dage, Och Bede Dage Vnder Och før Predikenn, Saa fremtt i icke for begge disse Poster Ville lijde til tale effter Recessen Och Kierckensz Disciplin.
- III. For alting forbydisz denne Schendige Drich før Predichenn, Och høiligen forbydisz Jngen slagsz Drich imod Recessen att tappisz oc schenckisz Vden fornøden Aarsag Vnder Recessens straff.
- IV. Formanisz enhuer, som haffuer Hunde, att i oc eders Hustruer Ville lade dem Vehre hiemme Och icke Komme i Kiercken, thi det er en Vederstyggelighed for Gud oc Menischene.
- V. En part haffuer Børn, som huerkenn holdess til schole eller Embedt, tencker tell huad i schulle Suare Vor herre Och lade eders Børn Anderledisz optuchtisz eller Vij nedisz tel att schaffe dem tel Børnehuszet i Kiøbenhaffn.

Derneft oc er alle Vetterlig, Att denne fattige Byes Regenschab er geradet i effterstand, aff forige Byesz Øffrighed formedelst attschijlig indfaldsz Forhindring. Nu er det eder Well største part Vitterligt med huad Aluorlighed det er aff os en part foretaget att forclare ald Byensz indtect. Och Vdgiff, Och huisz derpaa er schatt schreffuen, den 22de Februar 1636 Offentlig lest oc Kundgiort i en Sammen Kaldet menigheds paahørelse met største formaning. Att en huer sin Rest Vilde forclare Och Regenschab giøre for huisz dij haffuer anammet oc Vdgiffuet Och Om nogen haffuer der noget paa att Klage, Att samme Regenschabs schriffning vor Dem for Stoer, Vor det met største ydmyghed, dij det Ville til Kiende giffue paa dett att Ald Richtigkeit Kunde sche, Och Forselsen Kunde Corigerisz. Men effterdj der er ingen Klage Kommen, oc samme Regenschaber Nogle gange Offentlig lest Och en part dereffter for Derisz Rest tiltalt Och Nogle taget ved oc Ville betale Och Samme Original Regenschab ladet Passere, dog der

er andre, som haffuer derisz Drich oc Callatz her offuer, att Byen faar Aldrig Regenschab, och Spottelij Formaner Øffrighederne, Och det er hardt att fortryde, att dij som sidder met Derisz Rest, til Byen, Och gierne Ser, att dij Kunde bleffne Resten Quitt Vden betaling, dij haffuer mest snach derom, Vansitt der Nogle gange er tagen Tingsuinder der paa, huilcken att nogle Vorisz Regenschaber er fremlagt Saa oc Resten Kreffuet . . . der er Vell dij som schulde Sijge, dij Vedste aff ingen Rest Och Vor inttet schyldig, dij Actet icke att betale effter Slijg Antegnelse, derfor schall Ald Resten den gandsche Menighed igien forleszesz, Om nogen haffuer noget att forclare deresz effterstandende Rest met. Om Vij (finde) offuerflødig dett att Anamme och huem det begier att Vijde huor tell Slijg stoer Pengsz Vdgiffter er i Saa mange Aar Antuindt, da er her Regenschaber, Saa Vijt Hans Nielsen oc Terkel Turesens Regenschaber ued Kommer, Och Quitantzer til stede, Och schall noch (være) til Rede, huilchen tid osz Anordnisz, Men effterdij Vij icke sielff maa forclare Vorisz Regenschaber, Saa begier Vij i Dag att osz en Dag maa forneffnisz, att Samme Regenschaber maa Vuildige Danemend met Borgmester oc Raads Offueruærelse Beuiszis oc Forhørisz Och Endelig til ende giørisz, Och saa Vijt som Christelig er, Der for Quitantz. Er der sijden nogle Ander, som icke for derisz indtect oc Vdgifft strax Vill giøre Regenschab, da schall der Vell bliffue dreffuen paa, Saa dij schall nødisz der tell att giffue dett, Gud schall Vijde, huor gierne Vij saa att Alting matte Komme i en god Relig schiell, Saa det Kunde Vehre Gud behageligt, Och den gandsche Byd gaffnligt. Gud giffue dertil Aand oc Naade.

Actum Vahrde.

Hans Nielsen.

Naar Hans Nielsen, som før nævnt, forstrakte Byen med Penge, saa tog han ogsaa Renter af dem, 6 Procent, og det selv af mindre Summer, og naar Summen blev for stor, saa tog han Byens Enge og andre Ejendomme i Pant. I det hele var det Engene og Møllenskylden, som mest maatte holde for, naar Byen ikke kunde klare sine Udgifter, særlig da Lønningerne til dens Bestillingsmænd. Disse Lønninger sattes saa ind i Regnskabet under Overskriften: »Vdgifft Jmod forskreffne Indtechter i Omdrag«. I Aaret 1637 ere følgende af Byens Indtægter »forskrevne« efter Regnskabet:

1. Den Gaard i Orten er Pandet och yder Landgille efter pande Breffuet, och mister Rug 10 Øhrt — 1 Guldgylden.
2. Suinmaa eng, Woldeng, Knoldeng och Suderhaffue haffues i Pant allt for Byens giæld och Affgiiften gaar bort for Renten och Peng — 40 Rdlr. 16 β .

Ovennævnte af Byens Enge havde Hans Nielsen i Pant for udlagte Penge.

1. Vdi Gaardkrog (eng) haffuer Skollemesteren for hand prediket froprediken och Byschriffueren huer en skift frij och Quittens — $1\frac{1}{2}$ Rdlr.
2. Vdj Lille Bochis Kraag (eng) haffuer Byschriffueren den anden Pant frij och Quittens — 1 Rdlr.
3. Aff samme Eng haffuer Kæmmeleren (Kæmneren) $\frac{1}{2}$ skift frij for tolden att holde ved macht och Quittensz — $1\frac{1}{2}$ Rdlr.
4. Jacob Bennetsøn (Klokkeren) haffuer Borgmesteren Lasz Jensen vndt j skift frij, for Hansz løn er saa ringe Aff Sin Klockerij och Er Holdte en skift i Store Bochis (Halle?). Quittans derfor $1\frac{1}{2}$ Rdlr.
5. Aff Mølleschyld opberer Søffren Stadtzbor (Bysvenden) for Hornet at tude, Miell $\frac{1}{2}$ Tønde.
6. Frans Bennetsøn, Klocher bekommer Aff Mølleschyld Miell $1\frac{1}{2}$ Tønde.
7. Markmendene er forvndt Aff Byen for Dierisz trang skyld Miell $1\frac{1}{2}$ Skp.
8. Søffren Christensen (Stadtzbor) Anammet Aff Mølleschyld och Sielff schall forclare for Miell $2\frac{1}{2}$ Skp.

Saaledes maatte man altsaa se at slaa sig igennem med »Stadstjernerne«, som man bedst kunde, for saa bedre at kunne klare de kongelige Skatter, skønt ogsaa det somme Tider gik over Byens Evner. Saa kom det kongelige Bud for selv at hente Pengene, og saa kunde det endda hænde, man kunde ikke saadan i en Ruf faa dem samlede, saa formildede man vedkommende ved en Foræring. Den 20. December 1636 var saaledes Kongl. Mayest. Bud her i Varde efter »Borgeriets penge«, og »formedelst pengene Wore icke Samlet ind aff Borgeriet bleff handlet medt hannem om att hand paa sin hiem reise schall Annamme pengene i Colling oc bekom en foræring efter gammel Wis 3 Daler. Thoste Christensen bleff Sent till

Colling med samme schatt penge i en Streng Winter gaff ham for hans Wmage 1 Daler 2 $\frac{1}{2}$.

At det ogsaa i sædelig Henseende har set daarligt ud i de Tider, som fulgte efter Wallensteins Fjenden, tyder forskellige Bemærkninger i Regnskaberne paa. Jeg har alt bemærket, at den første Udgift i Regnskabet efter de kejsertiliges Bortmarch var en Gabestok til Kirken, og i 1638 fik man en ny Galge¹⁾, ligesom Hans Nielsen i sit Regnskab 1635 beretter, at han Nytaarsaften maatte uddele Papir til nogle, »som schulle optegne forsømlig Gudtz Ordtz tilhørere, som icke kom thill Kiercke«, og bedre bliver det næppe for det første; thi stadig maa han siden rejse — snart til Lensmanden angaaende en Forbryder, man ikke tør have i Varde, snart med en Pige, der har stjaalet o. s. v., og har Klagen over »forsømlig Gudtz Ordtz tilhørere, som icke kom thill Kiercke« frugtet noget og drevet dem i Kirke, har det vist ikke alle Tider været for det bedste, de kom der; thi den 26. Januar 1637 berettes det, »at Clemen Olufsen med sin quinde Maren hendrichsdatter oc en Dreng, Jens Christensen, kom til Jacoby Kierke oc bemelte Quinde oc Dreng aff skelmerj Lod i faldende Siuges gebehrde dem falde i Kiercken under Prediken, huor offuer dj bleff Examineret oc i fengsel Indsatt i 3 à 4 Dage.«

Omtrent samtidig hermed har Varde ogsaa sin Hekseproces, idet en stakkels Pottemagerkone, der maaske har været en Smule »striks« af sig og derved faaet en og anden paa Nakken, bliver fængslet for Hekseri, og saa tror næsten alle, at hvad Ulykke dem er vederfaret, det har Heksen forvoldt, og hele Tingbogen fyldes næsten ganske med disse Forhør. Tilsidst udnævnes det lovbefalede Kirkenævn, der skulde dømme i slige Sager; men just som Dommen skal falde, ender Tingbogen, og saa er der et Hul paa flere Aar, hvor Tingbøgerne mangle. Jeg har ogsaa gennemset Raadstueprotokollen om den samme Sag, men intet fundet, saa jeg næsten maa formode, at hun er frifunden. Skønt denne Proces ikke har den Interesse som f. Ex. Maren Spliids i Ribe²⁾, saa give de mange Vidners

¹⁾ 1638. 8. Oktobris: Thill den Ny galje som bleff opreist bleff thagen en stor Eghe bulck (som) laa paa min øde Jord 3 Daler. En Løszholt thog temmermanden dertill 9 β . Noch for en tre till den Ny galje gaff ham 1 Daler 8 β .

²⁾ Se »Hekseprocesserne i Ribe« af Grønlund.

Udsagn dog et Bidrag til Belysning af Tidens forfærdelige Overtro.

1637 bleve saa Byens Skatter atter forøgede med en ny, idet det paalagdes Byen, at hver, som havde Formue, skulde give Penge, der skulde nedlægges i »Landkisten«, der, som Regnskabsføreren skriver, »saa i en Hast kunde værre i for-raadt: Om, det Gud forbiude, Herskede nogen Findtlig Jnd-faldt i Rigett«, og han meddeler saa, at de »Acciser, som der-till schulle Vdtgiffues«, vare i Penge 250 Rdlr.

For Resten kom denne »Landkiste« til at volde Hans Nielsen en hel Del Ulejlighed; thi allerede næste Aar (1638) fortæller han, hvorledes han rejste til Ribe i December Maaned med den »Landkiste Schatt«, men Lensmanden viste ham fra sig og henviste ham til »Velb. Peder Langhe« paa Kierregaard¹⁾; men han var ikke hjemme, han var paa Sneum²⁾. Saa rejste Hans Nielsen til Sneum, og der traf han ganske rigtig »Peder Langhe«, men han vilde ikke modtage Pengene paa Sneum, og saa maatte Hans Nielsen »føre dem Hiem och foruare dem«. Nok en Gang maa han rejse forgæves til Lensmanden om den samme Sag og besværer sig bittert over denne Medfart. Tiden hengik nu til Januar 1639, da Hans Nielsen fik den Befaling fra Lensmanden, at han skulde rejse til Kjergaard med Landkistens Penge. Hans Nielsen rejste ogsaa; men da han kom til Kjergaard, var Velb. Peder Lange ikke hjemme, hvorfor han rejste med Kisten til Riberhus; her viste Lensmanden ham atter tilbage med »Landkistens peng« til Peder Lange. Hans Nielsen rejste saa paany til Kjergaard, men da han atter ikke kunde træffe den velbyrdige Mand, maatte han for tredje Gang føre Pengene tilbage til Varde, efter at han i-3 Dage havde fartet omkring med Kisten mellem Kjergaard, Ribe og Varde, hvilken Tur han kun vurderede til 1½ Rdlr. og en slet Mark, hvad jo rigtignok synes meget billigt.

Endnu var Hans Nielsen altsaa ikke bleven den besværlige »Kiste« kvit; men nedenunder førnævnte Bemærkning i Regnskabet følger han senere til: »Endelig Anammet Velb. Peder Lange dem i Wahrde efter Qittantz Lydelse paa Penge 250 Rdlr.« i en Pengepose, som Hans Nielsen beregner til 3 β.

¹⁾ Kierregaard ligger i Gjerding Herred.

²⁾ P. Lange var i Besiddelse af Sneumgaard, men solgte den 1638.

Hvorledes det gik med »Landkisten« i de øvrige Byer, har jeg ikke set, men den 15de og 16de Marts 1647 blev der sammenkaldt til et stort Møde i Viborg umiddelbart foran Landstinget, der skulde møde den 17de; paa dette Møde drøftede man i to Dage med »Commissarierne Landkistens Dont« uden at komme til nogen Beslutning, men bestemte saa at fortsætte St. Mouritij Dag.

Paa Herredagen i Kolding i April 1626 blev der besluttet, at en almindelig Folkevæbning skulde oprettes Landet rundt, og det skulde paalægges Købstæderne at stille et Antal Borgere bevæbnede med Musketter. Antallets Størrelse bestemtes af Lensmændene. Enhver Borger skulde være forsynet med »godt sædvanligt Vaaben« ¹⁾, Hundrede Kaptajner med et behørigt Antal Underofficerer bleve fordelte omkring paa Landet for at øve Folket i Vaaben og anføre det. Begyndelsen skete vel hist og her, men uden at der blev gjort noget kraftigt. Nogle faa Tusinde Landfolk væbnedes og stødte til Armeen, men udrettede intet og adspredtes igen ²⁾. I Ribe gjorde man Begyndelsen til at organisere et Borgerkorps; en Underofficer øvede Folket, og en af Borgerne lønnedes af Byen for at føre Kommandoen, ligesom man ogsaa lønnede en Trommeslager i samme Hensigt, ja man opførte endog Vagthuse. Hvem var det nu egentlig, man tænkte paa at forsvare sig imod ved disse Foranstaltninger? Var det mon Fjenderne? Adler mener det ikke; han tror snarere, det hele var beregnet paa Marodører af vore egne Tropper, som paa deres hovedkulds Flugt gennem Landet begik de voldsomste Uordener og Udskejelser, saa at man, som før nævnt, bad Wallenstein skynde sig at komme, for at man kunde blive vore egne Friskarer kvit, der efter Slanges Beretning plyndrede og hærjede, som om de vare i Fjendens Land, med den Undskyldning, at de lige saa godt kunde tage det, da det ellers vilde falde i Fjendens Haand. For Ribes Vedkommende have disse Anstalter nok heller ikke været overflødige. Der fortælles saaledes, at en Soldat er bleven skudt udenfor Nørreport inden de kejserliges Ankomst, og ligeledes omtales 7 Ryttere, som sad i Arrest, inden Fjenden kom til Byen. Sandsynligvis have disse været saadanne Snaphaner, som man søgte at gøre uskadelige paa den Maade.

¹⁾ Slange 583.

²⁾ Adlers Afhandling i Indbydelsesskrift til Ribe Latinskole 1834 Pag. 12.

I Varde Bys Arkiver spores ikke noget til en saadan Borgervæbning inden de kejserliges Ankomst. Jeg har ogsaa af andre Grunde den Tro, at intet saadant er begyndt. Først nogle Aar senere, nemlig i 1634, omtales en Brevveksling med Lensmanden angaaende »Borgeriets Ge Werer«¹⁾, og i Regnskabet for 1638 findes en Udgift til Hr. Gyllenstjerne for at have lært Borgeriet at »exercerie«, og samtidig bemærkes, at Borgmester og Raad have engageret »Baeltzer Trommeslaar« til at slaa paa Tromme ved denne Lejlighed²⁾.

Ligesom Varde nu havde sin Borgervæbning, fik Byen ogsaa i 1640 en »Badscherkiste«, eller rettere Byen fik Del i en saadan. Man var den Gang endnu ikke naaet saa vidt, at man kunde faa en Kiste i hver By, og derfor maatte Varde og Ribe slaa sig sammen om en saadan. Det var Hans Nielsen, som bragte den Sag i Lave, og han beretter derom i Regnskabet følgende under Overskriften: »Till den Badsker Kiste efter Kongl. May. Befalling Med dj gaatt Folck aff Rijbe schulle Vdgiøres ehr offuer skreffuene bekostning giort.«

Hans Nielsen fortsætter saa med at fortælle, at han den 14de Marts rejste til Ribe at tale med Borgmester og Raad om samme »Badskerkiste att faa ferdig Saa och for en Badsker Wij schulle faa dertill.« Desuden skulde han jo ogsaa tale om, hvor meget der kunde tilkomme Varde at betale »pro Quota«; men, fortsætter han, »efftersom dij ingen Badsker Vidste att faa Andet end de Begerte Jørgen Badsker her fra Wahrde, Kom dett Thill ingen sluttning.« Hans Nielsen vilde ikke halvvejs afstaa »Jørgen Badsker« til Ripenserne, og derfor rejste han hjem, men lovede at komme igen; thi »Effter den Affscheden wij da gjorde Møtte ieg i Ribe d. 28 Martij«, skriver han videre, og da lejede Borgmester Peder Søffrensen en Person »Som schulle Anamme Samme (Badskerkiste) och gaff sin forpflicht och tilsagde begge Kiøbstæder Ribe och Wahrde sin tro tieniste och fich Penge«, hvortil saa Hans Nielsen paa Varde Byes Vegne leverede ham 10 Daler.

Den meget omtalte Badskerkiste kom saa til Veje paa den

¹⁾ 1634 d. 8 Mai Giffuitt Tames Olsen for Breffue att bære till Ribe till Lensmanden om Borgeriets Ge Werer ij ƒ.

²⁾ 1638 d. 8 Oktobris Betalt Hr. von Gyllenstjerne for att exercerie Borgeriet efter B: oc Raads befaling 1 Daler. Deszligeste Baeltzer Trommeslaar for hans Vmage med samme Munstering betalt 1 Daler.

Maade, at »Johan Puck Apotecker bleff Betald for Badscher Kisten att Vdrede och giøre Complet«, og Hans Nielsen gav saa paa Byens Vegne 52 Sldr. 1 $\frac{1}{2}$ 9 β , »Som Wor den fierde part aff 209 $\frac{1}{2}$ Sldr. 4 β . Det Andet maatte Riber Borgere tage paa dennem Jmod Dierisz Villie«, tilføjer han med en vis Selvtilfredshed. Der tilføjes senere: Samme Badscher Som Wij haffde betroet Badscher Kisten paa sin Reiszze Øde och forkom en stor part Meticamenterne och som en forløben skalk gik derfra, Saa der Kisten igien schulle Repareris Kom os till heraf Wahrde att bekoste derpaa Som ieg och haffr med Penge Betaldt 10 Rdlr.

Den vigtigste Begivenhed 1639 var vel Efterretningen, som kom til Byen den 18de August, at den skulde have et helt Kompagni Ryttere eller Fodfolk i Indkvartering, en Bestemmelse, der var tagen af »Rigens Raad«, som da laa i Odense. Hans Nielsen var ikke sen; saa snart han fik dette at vide, begav han sig øjeblikkelig paa Vej for at fri Byen for denne Plage. Han fortæller herom følgende: »Den 18de Augustij fih ieg tiende (Tidende) Her till Byen, att Her schulle indquitteres en Hiell Compagni Rytter eller fodfolch Att Lighe och Wor Rigens Raad den samme Tid forsamlet i Odensze, Huorfor ieg Hastig Reiser did och Leid Peder Michelsens Wogen i den Acht att willø Affwende den Inquittering, och der ieg Reiser imellem Medellfaer och Odensze, Kom Rigens Marsk och Cantzeler Jmod migh fra Odensze, och Wende ieg strax om och fulde dem till Medellfaer och berette dem Byensz Armod och Leilighed Wdj Claus Madtzøns Husz, och ieg fech ret goed Suar och stoer forlendering, at 3 Byer schulle were om een Compagnij.«

Det synes nu ogsaa at være gaaet saaledes, at Varde virkelig blev forskaanet for et helt Kompagni. Den 25de September kom her rigtignok Ryttere til Byen, men det har sikkert ikke været mere end den Tredjepart, eftersom de for største Delen af Tiden kommanderedes af en »Cornet« med den Bemærkning i Regnskaberne, at det var i Ritmesterens Fraværelse. Det ses ligeledes af Regnskaberne, at sidstnævnte ofte rejste fra Varde til Ringkøbing, hvor sagtens den anden Tredjedel af Kompagniet har ligget; sandsynligvis har saa den sidste Tredjedel ligget i Holstebro.

Skönt Varde kun fik Tredjeparten af den Styrke, »Rigens

Raad« havde tiltænkt Byen, synes denne Styrke dog at have voldt Øvrigheden Bryderi nok. Den 25de September kom jo som før nævnt Tropperne til Byen, og allerede den næste Dag, den 26de, har Ritmesteren forbudt Borgerne at lade tappe nogen Slags Drik til Rytterne, efter at Klokken var slagen 9, øj heller maatte de lade Rytterne raade for Lys og Ild »med anden mer goed Oplæg.«

Dette er aabenbart ikke bleven efterkommet; thi af Raadstueprotokollen ser man, at Borgerne ere blevene sammenkaldte paa Raadstuen, hvor Ritmesterens Paalæg gentages Byen og Borgerne til gode og Gavn, og om de vilde rette sig derefter, da vilde han holde sine Ryttere i Straf og Tugt, at de ingen i nogen Maade skulde forulæmpe; »men«, fortsætter Raadstueprotokollen, »nu beklager Cornetten, som i Hr. Ritmesters Afværelse kommanderer, at slig god Paalæg ikke holdes, men tappes baade under Prædiken og om Aftenen efter at Klokken er 9 slagen og Natten ud baade Øl, Mjød og Brændevin, saa han formedelst sligt deres Fylderier haver ingen Magt og Styr over Rytterne. Saa var meste Parten af Borgerne, som havde Øl eller anden Slags at sælge, opkaldte paa Raadhuset og dette dem foreholdt, og derfor blev det strengelig forbudt alle Borgere og Borgersker ingen at maatte lade tappe til nogen under Prædiken og Gudstjenesten. Ej heller lade Ryttere, efter at Klokken er slagen 9, og det er ringet i Vagt, faa nogen Slags Drik i Øl, Mjød, Brændevin og Vin; men om nogen Rytter det begerer, skal de dog ingenlunde lade dem faa nogen, men hvem sig ikke lader nøje med nej, da skal de straks klage det, for hvem Kommando haver; men tappes der noget til dem imod dette Forbud, da skal de hver Gang have forbrudt til de Fattige 2 Rdlr. eller straffes som de der ere deres Borgmesters Raad uherlige og ulydige.

Dette blev vedtaget paa Raadhuset d. 20de Februar 1640.

Underskrevet af: Borgmestere $\left\{ \begin{array}{l} \textit{Las Jensen.} \\ \textit{Hans Nielsen.} \end{array} \right.$

Hans Clausen, Raadmand. *Daniel Philipsen*, Byfoged.
samt: 24 Mænd.

Ligesom andre Lejetropper i Trediveaarskrigens Tid førte ogsaa disse Ryttere Kvinder med. Der berettes nemlig i Regnskabet, at »en forbistret Soldater Quind« blev indsat i Raadhuset, og Raadet maatte i den Anledning forsyne samme

med nye Bolte og Jærn; men i Margen til Regnskabet har Revisionen paaført den Bemærkning, at Kongens Officerer havde taget Byens Boltejærn etc. for at benytte det til deres egne Fanger. Soldaterne maa altsaa have ligget i Husene omkring i Byen.

En hel Del Ulejlighed har Hans Nielsen haft med at ledsage saa den ene og saa den anden af disse kommanderende Officerer; især maatte han køre med Ritmesteren snart til »skødegaard«, der nævnes flere Gange, snart til Ringkøbing, »Tarum«¹⁾ o. fl. Steder. Med Kvartermesteren har han været paa »Lundenisz« Endvidere er der lejet Vogn saa til »Corneten«, saa til Korporalen o. s. v.

1640.

I August 1640 skulde Hans Nielsen i egen Forretning til Ejderstedt og flere Steder i Hertugdømmerne; men med det samme benyttede han Lejligheden til at skaffe sig Avdiens hos Kongen, som da var i Glückstad. Hans første Ærinde til Kongen gjaldt egentlig et Boel i Orten (Varde Landsogn). Dette Boel hørte nemlig den Gang til Ribe Hospital, medens Varde Hospital havde et tilsvarende Boel i Debell. Nu ønskede Vardenserne og Hans Nielsen paa deres Vegne at gøre et Mageskifte med disse 2. Boel, saa Varde Hospital fik det i Orten og Ribe det i Debell. Grunden til dette Ønske var egentlig Frygten for, at Kongen en Gang ved Magelæg skulde overlade en fremmed den omtalte Gaard, hvilket kunde blive generende for Varde og volde Trætte, hvad Byen for nylig havde haft rig Lejlighed til at erfare i en Strid med »Øllufgaard« angaaende Byens »Tørffegrøfft« (Tørvegravning). Det andet Ærinde, Hans Nielsen havde til Kongen, var at bede om, at den Gaard i Janderup, som laa ved Kirken²⁾, »Wforwyrkett« maatte blive under Kronen uden at blive mageskiftet med nogen anden, og hvis Kongen vilde skille sig ved den, at Byen da maatte købe den formedelst den store Sejlads og bekvemme Indladning, som fandtes der. Men hvis dette ikke kunde ske, androg han om, at Gaarden stedse maatte blive under Kronen. »Begge Suplicatzer haffde ieg thill Glyckstad ved Secreterer Ladet forebringe«, skriver Hans Nielsen, og videre fortæller han saa, hvorledes han »først forwached hans

1) Tarm. 2) Den nuværende Kro.

K. M. fra d. 5. Septembris ieg kom till Glyckstad och till d. 15. dito. Att Oluff Brockenhuusz Kom did effter Hans Mayestæt; men saa fik han ogsaa »Skrifftlig beuisz derpaa til Hospitalsforstanderen i Ribe, Saa well som it Naadig suar paa den Gaard i Jandrup Att Wforwyrcket schulle bliffue Vnder Cronen, efftersom Byen icke Kunde miste dend Vden forderffuelsze. Hans Mayestæts Breff til Hospitalsforstanderen i Ribe kostede 3 Rdl., men da han maatte have »Suplicadtzen« omskreven og flere Dage »wachte« paa Kongen, kom Rejsen paa 15 Sldr. med den Tilføjelse af Hans Nielsen, at den i Virkeligheden kostede ham det dobbelte; men han vil ikke tage det saa nøje, da han tror derved at have tjent sin By og sin Egn.

Imidlertid havde Byen ikke behandlet Hans Nielsen paa den nobleste Maade, medens han var fraværende; han selv fortæller derom følgende:

Imidlertid jeg udi Holsten paa Byens og egne Vegne var forhindret i mange Uger, da kom Velb. Poul Sehestedt hid til Varde med hans Kompagni og Parti. Da blev hans Fændrik David Plaek ved Borgmester Lasz Jensen »Jndloseret i min Huusz med høstru och Knecht, och min høstru maatte Huse ham och hans høstru och Knecht och huem hand bød till giest i en Maanedt oc Wansielt, att hun haffr ofte Anholt, att hun Maatte forløszis for slig Jndquartering, Maatte det dogh icke schee, huorfor min Høstru maatte Vnduige Huszitt Och lade hannem Dominere. Saa hand Paa Vorisz Fetallie och Kost laae fast i fire Vgger och deroffuer. Och gjorde osz sligh en Afftering Som en huer Kand betenke.«

Hans Nielsen fortsætter saa videre med at spørge, om man synes han derudi skete Ret, hvilket han beder de Godtfolk, som hjemme var, at betænke, om det var »Rett giort«, og han haaber, at han enten maa blive betalt for den Mad, det Øl og den Fortæring (Afftering) og Klæders Fordærvelse, der er sket ham, eller ogsaa beder han sine Bysmænd bevise, at det var efter Kongel. Mayestæts Ordre, at der blev lagt ham slig Tyngge paa alene. Men han føjer til, at det skal de ikke kunne bevise, thi han har aldrig fornummet, at nogen anden har saaledes »verit med den Compagni besuerget.« Det havde kostet hans Hustru over 20 Rdl., og for at hun saa endelig kunde blive ham kvit, lod hun reparere »Iffuer Morquorsens

gaard, Som da wor ledig«, og han har saa en specificeret Regning over den herved foraaarsagede Udgift.

Dernæst lod Hans Nielsen Christen Jensens Hus reparere til Bolig for Oberstløjtnantens Kvartermester. Han lagde blandt andet »20 Mursten i Dørnsgullffuet«¹⁾, saa lod han »Dørnsken Kalke och forstuffuen Jttem Storstue och Spieszkammer Saa vellsom Stegersett«, det kostede altsammen 1 Rdlr. 2 K 8 β med Kalk og det hele, medens Murmesteren, »Thomas Murmester«, blev »giffuen i Arbeidtløn« 1 K om Dagen i halvtredje Dag. Endvidere maatte han i »Christen Jensens gaard opsette en »Hiemmelighed« (I) till Ob. Lütenant och Kaaste derpaa 7 Saugdell og 2 Hængsler Koste 12 β , Søm 3 Snees à 6 β .« Den hele »Hiemmelighed« kom saa paa 2 Rdlr. 1 K 12 β .

Samme Aar havde Varde ogsaa sin store Trætte med »Welb. Frue Christentze till Ølluff« (Fru Christense Krag, Øllufgaard)²⁾ formedelst Nogen dierisz Wfornøden Tørfuegryfft (Tørvegravning), som Fruen ikke kunde lide. Sagen var nemlig den, at Vardenserne havde i længere Tid gravet Tørv paa Libstrup Hede, uagtet dette var bleven dem forbudt baade af Fru Christense og Ribe Hospital. Det har aabenbart været

¹⁾ Dørnsken er den egentlige Dagligstue.

²⁾ Øllufgaard i Nebel (Vester Nebel) Sogn syd for Varde er først oprettet under Frederik den anden, idet Niels Pedersen Glambæk i Aaret 1583 fik 3 Gaarde i Øllufby i Mageskifte af Kongen. Han oprettede saa Øllufgaard, men da han sandsynligvis ikke har været gift eller efterladt sig Børn, arvedes han af sin Brodersøn Fasti Staverskov, der var gift med Kristense Krag, Datter af Mogens Krag til Agerkrog og Sønderris. Fasti Staverskov døde imidlertid 1607 og er begravet i Nebel Kirke, og hans Enke Kristense bestyrede saa Øllufgaard, hvor hun stadig boede. Paa sine Børns Vegne arvede hun siden bl. a. Hennegaard 1610. Fru Kristense havde 4 Børn, 2 Sønner og 2 Døtre, men Sønnerne døde i en tidlig Alder, og med sine 2 Døtre holdt hun saa Skifte 1624, hvorved Anna, der var gift med Oberst Kristoffer Hvas, fik Hennegaard. Fru Kristense udvidede sine Ejendomme her paa Egnen ved et Mageskifte med Ribe Domkapitel, idet hun for nogle Ejendomme i Hamrum Herred fik bl. a. en Gaard i Tjæreborg, en Gaard i Gjelsing og et Bol i Bryndum. Fru Kristense døde 1656 eller i Begyndelsen af 1657, og Øllufgaard tilfaldt saa hendes anden Datter Sofie, der først var gift med Otto Kruse og efter dennes Død med Lavrids Ebbesen, efter hvem hun ogsaa blev Enke; meget rig var hun bleven, men i Svenskekrigen 1657—59 blev hun helt forarmet. (Se Historiske Efterretninger om Skads Herred af O. Nielsen, Pag. 245—46.)

en meget vidtløftig Sag; i alt Fald er der indstævnet Vidner fra: »Ribe, Ølluff, Libstrup, Rosthuiff, Orre, Skonager, Tofftnis, Allsleff, Meils, Giesing, Taabøll, Hierting, Guldager, Nebell och Andenstedtz« til Skads Herredsting fem Gange og til Vester Herredsting en Gang samt to Gange til Varde Byting.

Sagen endte imidlertid med, at Libstrup Hede ved Sandemænd blev delt imellem de Varde Borgere og Fru Christense og Ribe Hospital, hvilke sidste mente at have Ret til det hele.

Samme Aar har Hans Nielsen paa Byens Vegne ogsaa haft en hel Del Ulejlighed med at faa Markskællet fastsat mellem Partbo og Varde Marker. Han havde i denne Sag udbedet sig Hjælp hos Christen Olluffsen i Yderich samt Christen Tarp og Morten Christensen i »Tofftnisz«. Den 28de Maj samledes de og »Begynte ved gyffue och Südvest offuer Jordan Runden om och achtet Partbo Marekskiel«, og siden red de tilligemed H. N. over Marken. Derefter maatte han tvende Gange have Lensmanden herop. Første Gang var Hans Nielsen selv i Ribe den 12te Juli »Att begiere Voris Kiere Hr. Lensmand Ville komme Personlig paa Aastederne Som der trettisz Om.« Den 13de kom saa Lensmanden, og Hans Nielsen red ham i Møde til »Saderup Veile« og fulgte ham siden den ganske Dag over Heden og saa red han med ham til »Wissellbierg«. Den 14de »Var Vi paa Samme Marcketrete igien, Saa till Ølluff och Saa till Skadtz herritzting.« Da Trætten med Fru Kristense om Tørvegravningen paa Libstrup Hede og Trætten om Partbo Markskæl falder ind paa samme Tid, er det sandsynligvis af Hensyn til begge Sager, at Lensmanden har været her. Det gjaldt ved Fastsættelsen af Partbo Markskæl at faa konstateret, om Partbo Marker hørte ind under Varde Bymark eller de hørte til Skads Herred. Da de imidlertid senere vise sig at være beskattede som de øvrige af Byens Jorder, maa Trætten jo nok være sluttet til Fordel for Varde ¹⁾.

¹⁾ Gaarden Partbo har vistnok ligget tæt ved Varde Aa, omtrent hvor den nuværende Fattiggaard er beliggende. I Løbet af det 16de Aarhundrede fik den en Vandmølle. Paa Reformationstiden tilhørte Gaarden Ribe Domkapitel. 1553 boede her en adelig Kvinde, Fru Maren, der stillede 1 Mand ved den Mønstring, som dette Aar fandt Sted foran Varde Mandagen efter Midfaste Søndag. Senere gav Kapitlet Fru Anna Skram, Enke efter Claus Strangesøn til Nørholm,

Lauritz Pedersen i Allerup fik for »Byens Breffue och Rettergang att Skriffue i Samme Marcke Trette 11 Rdlr.«

At denne Marktrætte har voldet en hel Del Ulejlighed baade paa den ene og den anden Side, er jo en Selvfølge. Hans Nielsen skriver herom:

»Huad besuering Jeg for min Person i Samme Paafærdt Thrette hafr Vdstanden, Att Vere oc Reise om Vinder (Vidner) paa Attschillige steder dem att opsøge och lade dem fordre tell Byen: Hafr haft mangan deroffr tell øll och Mad och Natheleie, Videre end Omschreffuen er, Alt thill dend ende, Att Byens gaffuen och fordiell Kunde Vindis. Saa den bekostning icke Kand affleggis och Erstaatis med 4 Rdlr. (6 Sldr.)«

Hertil har Revisionen gjort følgende Randbemærkning: »Ehnhuer, som ehr betroed byens bestilling, bør Sinn Vmage paa Sin egen person icke saa Nøye att Regne.«

1641.

Den 19de Januar rejste Hans Nielsen til Ribe efter Lensmandens Befaling til Ridefogden angaaende »øxensfoering« og for at skaffe Underretning for hver Borger, »huad øxen her Kunde och vor Opstalditt Som di Achtet att Vdschibbe«, og saa tog han »Øxen Zeddell thill huer Serdelisz aff schriffuerstufuen.«

For 16 saadanne Øxensedler maatte han give 1 Rdlr., hvortil saa kom Vognleje og Fortæring, men Revisionen har ikke godkendt Regnskabet paa dette Punkt. Den giver nemlig følgende Paategning: »Ehrchtesz iche byen att ved Kome oxenzeddeller Anlangendisz bør Ehnhuer for sig self att betalle.«

Den 27de Februar samlede Hans Nielsen Byens ældste Folk eller, som han skriver, »dj Eldste folch her i Menigheden«, og han gik saa omkring med dem for at faa at vide, hvad

Livsbrev paa Partbo, som hun dog atter 1619 afstod til Hans Lange til Nørholm imod en aarlig Afgift af 50 Sletdalere og en Del af Møllen. Da Hans Lange imidlertid ikke betalte, beskikkede Kongen 1632 en Kommissionær, der skulde skaffe hende hendes Ret. Imidlertid havde Borgmester og Raad i Varde af Ribe Domkapitel faaet Partbo i Mageskifte for Gaarden Orten (Varde Landsogn). Partbos Bygninger ere vistnok nedbrudte i den første Halvdel af det 17de Aarhundrede, og Jorderne ere saa lagte ind under Varde. (Historiske Efterretninger om Skads Herred af O. Nielsen, Pag. 175—76.)

Jordskyld der ydedes af de forskellige Jorder. Denne Afgift var nemlig, som han andet Steds skriver, »geraadet i Forfald«. Da de vare blevne enige om, hvad hvert Jordstykke plejede at give, maatte de give det skriftligt fra sig i Jacob Clausens Hus, hvor de drak 14 Kander Øl à 3 β Kanden.

Den 10de Marts lagde Borgmester og Raad og de 24 Mænd Skatten i Chresten Jensens Hus, hvor de drak Øl for 1 Rdlr. 1 & 11 β; men det saa ikke godt ud med Inddrivelsen af den forfaldne Skat; thi Hans Nielsen skriver, at »Effttersom her Var en Stor Restantz hos Borgerne och det var fornøden att tale derpaa, haffuer jeg tuende gange ladet den gandsche Mienighed och huem som var till Rest Steffne och Varszell giffue.« Siden skriver han, at han tog selv Ting til dem, og den 13de Marts var det tredje Ting.

Den 27de Juli betalte Hans Nielsen 3 Mænd, nemlig Niels Jørgensen i Brøndum og hans Broder samt »Jep i Forum« 5 Daler for at kaste Grøften om »Woldengen« op igen. »Derforuden Arbeidet Allmiszhusz Thienere femb Dages Arbed Som dj fich intett for.«

Blandt Udgifterne til Raadhuset i dette Aar findes blandt andet en »Jldkllou, Som Soldatterne brugte der, Jttem ferdiget en Jern i Gabestochen.« Det ser altsaa nu ud til, at Soldaterne ogsaa indlogeres paa Raadhuset. Det samme er ogsaa Tilfældet med deres Kvinder.

Den 18de September »bleff som for bemærket en forbistret Soldater quinde Satt i Raadhusz Kiellder och bleff j schillerum giort till hende aff deller i Kielleren.« Hun maa vist have været mer end almindelig stærk; thi samtidig hermed bliver der »opsmedet 6 Pund Jern til Hængsell og Luckellsze og till Fielle krampe Jernet« i Raadhuset. Man skulde næsten tro, at der har fundet en eller anden Udskejelse Sted; thi samtidig hermed købte han to Hængelaase til Raadstuen og en til Kælderen.

Den saakaldte »Bösschytterschatt« var nu steget til 246 Sletdaler, der bleve skikkede til »Kong. May. Udliggere i Kolding.«

Den 22de Maj blev der lejet et Bud til »Eiszbierg« at klage over »Baltzer Tromslaars Wschickelighed« til Kaptajn Anders Mogensen, og Klagen gik ud paa, at Baltzer maatte »Casseris«.

1642.

Regnskaberne have for dette Aar intet at meddele ud over det sædvanlige; derimod har Tingbogen fra samme Aar en Del at berette om et temmelig delikat Æmne, nemlig Forholdet mellem Præsten ved Nicolaj Kirke Hr. Hans Hansen Bager og Byfogden Daniel Philipsens Hustru, Dorthe Daniels. Historien begynder den 7de Oktober med, at Byfogden Daniel Philipsen og Byskriveren Hans Madsen (en Broder til Dorthe) tilkendegive, at de ville hidstævne »Mienige grander, naboer och Borgersker i Varde anlangendis Dorthes ærlige skudtzmaal att ville thage beskreffuitt.« De forlange saa med det samme selv at vige Pladsen henholdsvis som Byfoged og Byskriver og anmode Borgmester Hans Nielsen i Varde og Delefogden i Hyllerslev Maths Rask at forordne to dygtige Personer til at sidde paa Tinge i deres Sted, og de tilforordnede saa Jens Pedersen, Byens Prokurator, til at forrette begge Bestillinger i denne Sag.

Daniel Philipsen lod nu læse en Stævning til en hel Del Mænd og Kvinder for deres Sandhed at vidne »Anlangendis den Vitterlighed, de haffde om hans høstru Dorthe Daniels hendes Ærligh Liff, leffnitt Och omgiengelses forhold.« Først kom to Tjenestepiger og en Tjenestekarl, der enten havde tjent eller nu tjente hos Daniel Philipsen. Førstnævnte, der havde tjent 6 Aar hos Daniel, tjente nu hos Borgmester Lasz Jensen, den anden tjente nu hos ham og Dorthe, og Karlen havde tjent der for et Aar siden. De havde ikke hørt eller »for-nummit« andet til for^{ne} Dorthe Daniels, end hvad ærligt og kristeligt var, førend nu forleden, da havde de hørt Rygte og Tidende og nogen løs Ord tale, ligesaa vidnede en hel Del Borgere »och Borgerscher«, der i »langsommelig« Tid havde boet i »Naboelaugh« med Daniel og Dorthe. De havde ikke fornummet andet end, hvad der en ærlig Dannekvinde egner og anstaar »i Alle mader« (i alle Maader) førend for kort siden, de havde hørt »Røcht och thiende och nogen Løse ord thale om hinde.« Dernæst vidnede alle de, som boede i samme Gade, baade Borgere og Borgersker, lige det samme. Saa vidnede endnu en Snes Mennesker. Herefter indstævnedes Daniel Philipsen som Vidner Vellærde Mand M. Jørgen Pallésen, Sognepræst til St. Jacobi Kirke i Varde og Herreds-

provst i Vesterherred, samt Borgmestrene Hans Nielsen og Lasz Jensen, endvidere Raadmændene Peder Buk, Anders Clausen, Jacob Jensen, Stephan Nielsen og Christen Tarp, der vidnede omtrent det samme.

Den 14de Oktober stod saa Sognepræst Hans Hansen Bager for Tingdom og gav til Kende, at eftersom han uskyldigen paa sin Æres og Kalds Fortabelse efterstræbes, saa skulde hans kære Svoger og »neste for Vante« have Fuldmagt til at svare for ham til Hæredsting og Landsting, By- og Birketing og alle andre Steder, hvor denne Sag kunde foraarsages »did at komme«. Saa skal da hans Svoger Niels Nielsen Obeligh »Gange i Rette, thage beskreffuitt, nyde och undgielde saa fuldkommelig, som same sagh hannem selff Angik allene; og Sognepræst Hans Hansen forpligtede sig da til at holde ham skadesløs og betale alle hans Omkostning, Vmag och forsømselze.«

I denne Sag sad saa Byens Prokurator Jens Pedersen i Byfogdens Sted og Terkel Turesen sad som Skriver.

Maths Rask, Kong. Mayest. Delefoged i Vesterherred, fremlagde saa en Hæredstingsstævning, hvorover fornævnte Borgmestre, Sognepræsten Jørgen Pallesen samt Raadmændene skulde vidne, om det var dem vitterligt, at Sognepræst Hans Hansen og Dorthe Daniels »haffuer standen ondt Ræchte Och Vnd ephtertale Paa for huerandre for dieris Omgængelse.« De vidnede da, at »Paa en Aars thid havde de været ondt berygtet for hinanden.«

Derefter fremstod en halv Snes andre indstævnte Vidner, hvoraf nogle havde hørt Rygtet for halvandet Aar siden, nogle for tre Maaneder og andre for 3 Uger siden. Knud Skræder havde hørt det for 2 Aar siden, og Peter Bager havde intet hørt; men da han »bleff fremeskitt Att giøre Sinn eed Ephter Recessen, Da Ville hand intid Suerge med sin Opragte fingre, men Vnduigte Vdaff thingitt.« Vist den halve By blev paa denne Maade indstævnet at vidne, hvor længe de havde hørt de slemme Rygter, og Tiden varierede stadig mellem 2 à 3 Dage og 2 à 3 Aar. Nogle havde hørt det »3 Vgger før Mikelsdagh«, andre en »Kort thiid førend Peder Nielsens folch bleff ind Kalditt i Kiercken« o. s. v. Alle aflagde de Ed undtagen Peder Bager, som »vnduigte«.

Ved Landstings Stævning indstævnedes saa Peder Pedersen

og Niels Jepsen, begge tjenende Peder Nielsen, Borger i Varde, i hvis Gaard Daniel Philipsen boede. Det første af disse Vidner vidnede saa med oprakte Fingre og Ed, at »forgan fredagh var 3 Vger, Kom han sildig fra Jandrup Hiem med sinn hosbundtz Vogen, Da gik hand offuer thil Rasmus Maths, Som hand thog Sin Kost (hos), och der fich Nadere, och hans Hosbunde, bemelte Peder Nielsen, Kom och ind, Siden gick hand offuer i sinn hosbundtz stue och gjorde Jld Paa i skorstienen, och Hans hosbunde Kom offer thil ham Och ville Ligge sigh och spurde om Daniel Philipsen, som boer i same gaard, och der hand hørte, hand var i seng, thog hand en liden flaske . . . (Her er et Stykke afrevet, men saavidt jeg kan forstaa, var der noget i Flasken, hvormed han vilde tractere Daniel.) Och da hand gick Vd igien fra Daniel sin stue, spurde hand, huor mon Quinden var, men hun ehr icke med hannem i sengen, och hand (Peder Pedersen) suarede, han Viste det icke. Da gick Peder Nielsen til den gamle stue Dør Och ville lucke Døren Op, da var den lugt inden thil, Att hand icke Kunde Komme derind, Derefter sagde hand, Att hand Ville ind i den stue, och om hun Var derinde, och huor Dette Var fatt, men hun icke Var i sengh med hannem. Och befoel Hans hosbunde hannem med stoer Vlæilighed att skulle stige offr i abildhaffuen och der Vochte haffdøren, Att der slett ingen schulle Komme Vd, Dismedlertiid slogh Peder Nielsen Paa denne gamle stue Dør och formanitt, de Endeligh schulle Luke op, men som hand Bankitt saa hart Paa den Dør, och (da) hand ephter sinn »hosbundsz befallingh Kom thil haffstuedøren, Da bleff Den Dør obnitt och Hr. Hans hansen, Dieris Prest, Kom och Ville Der Vd aff Døren och Var Vden Prestelige Kleder med en Liden snolditt Lue paa hoffueditt, men hand forhendritt Presten Att hand icke motte Komme Der Vd, Da bad Hr. Hans hannem, Att hand motte Komme Der Vd, men hand sagde nei, thi hand thorde icke, Diszimmellem Kom den Anden Dør (op) for Peder Nielsen, och hand Kom der ind thil dennem med Lysitt. Da hand saa Hr. Hans Derinde Huosz Dorrethe, thaler hand Hr. hans megitt hordelig thil Och spurte, huor hand Kom i husitt ind thil en andens quinde om Nattetide. Dersom hand gjorde ham hans Rett, da schulde hand saa Mercke hannem, at han schulde være Kiendt fra andre folck, men Hr. Hans falt paa sine Kne Och bad Inder-

ligen om for Gudtz schyld, han icke ville giøre ham Och Dorthe Daniels nogitt ondt.« Saa fortæller Vidnet videre, hvorledes Peder Nielsen satte en Stol for ham, og Peder Pedersen satte Lyset ind for dem og gik straks, men hans Husbond kaldte ham straks ind igen og bad ham indhente 4 Mænd. Siden bad hans Husbond ham at tænde Lygten »Och flye Presten den; men hans Wilde ingenlunde haffue Lychten hend for Sigh.« Han gik dog med ham et Stykke over Kirkegaarden uden Lygte, »Och Hr. Hans haffde en thynd thrøye Paa Och Sine Buxer och en liden snolle Lue paa hoffuedit, men om hand haffde skue eller thøffel Paa, Det viste hand intid, och var dett et Stykke ud ad Natten, vidste han dog ikke, hvad Klokken var.«

Niels Jepsen vidnede, at han var hjemme den Dag, men han saa ikke Hr. Hans gaa ind til Dorthe, og den Gang hans Husbond gik ind til Daniel, gik han i Seng, men da han hørte, det larmede saa meget inde i Huset, stod han op igen for at se, hvad der var paa Færde; da saa han ind ad Gadestuevinduet og saa da, at Hr. Hans var derinde med Peder Nielsen.

Hermed ender Tingbogen, og de næste to Tingbøger mangle, saa jeg kan ikke meddele Dommens Udfald. Hverken i Raadstueprotokollen eller Regnskaberne findes der noget om Sagen.

Varde Mølle. Ser man paa Resens Kort over Varde, vil man finde, at Varde Aa kommer med to Strømme ned mod Byen, og disse to Strømme samle sig saa til een, lidt inden den naar Broen. Den nordlige eller vestlige af disse Strømme, som ligger nærmest ind under Arneberg, benævnes Møllestrømmen, og et Stykke oppe udvider denne Strøm sig til den saakaldte Mølleдам. Her maa Varde Mølle have ligget. Denne Mølle synes i længere Tid at have været et Tvistens Æble mellem Lunderup, Nørholm og Varde. I Tingbogen for 1634 forbyder Iffuer Wind til Nørholm ved sin Tjener Jørgen Pedersen Jørgen Mikkelsen, Møller i Varde Mølle, at fra sig levere eller at svare nogen efter denne Dag (Mandag den 5te Maj 1634) til den Rettighed, Skyld og Herlighed, som Velb. Mand Hans Lange paa Lunderup plejer at oppebære.

Den 19de Maj lod Hans Lange til Lunderup ved sin Fuldmægtig Hans Jørgensen forbyde ved en skriftlig Seddel, som oplæstes paa Tinget, at Jørgen Møller ikke maa yde sin

Meltold til andre end ham, »indtil han fanger yder mere besked fra migh, och effter denne Valdborrighs Daugh skal hand yde Hans thold thill Jens Pedersen i bryndum, indthill jeg bliffuer anderledis thilsindtz.«

23de Juni 1634 skriver Byskriveren: Om den Dom mellem Hans Lange til Lunderup og hans Fuldmægtig Hans Jensen paa den ene Side, Jørgen Mikkelsen, Møller i Varde, paa den anden Side og Iffuer Wind til Nørholm med Fuldmægtig Jørgen Pedersen paa den tredje Side Anlangende Varde Mølleskyld fra Filipi Jacobi Dag 1633 til samme Aarsdag 1634. Zententzen Daniel Viste icke Paa same Mølleschyld att Dømme huo den skuld Opbere, førind i Hoffuit Sagen bliffuer Dømt, huem same Mølle i Sigh sielf thilhører.

Naar denne Strid er endt, kan jeg ikke finde. 1640 lader Varde Mølledæmningen sætte i Stand, da der var gaaet Hul ved vestre Ende af Slusen, hvilket kunde være blevet farligt, om det ikke var blevet lukket. Nu var der Sne paa Jorden, saa der hverken kunde skaffes Ris eller Lyng, skriver Hans Nielsen, saa kørte han tre store Læs Halm »att holde op med och siden en passelig Læsz, Som bleff Agen Norden Aæn lige for hullet och der i fyldt. Samme hæløm Kunde ieg icke miste Vnder 3 Daler.«

Den 8de Septbr. 1642 rejste Hans Nielsen til Nørholm »att tale med Velb. Iffuer Wind om Voris Mølle, som Var Vdbrusten.« Den 7de Marts 1643 er han atter kørende til Nørholm »att tale med hans Welb. om Wahrde Mølle, Som War Affleghs, och Niels Møller ville intett haffue med den Welbyrdige mand att bestille.« Den 20de Marts 1643 er han atter paa Nørholm, og da gav han Velb. Iffuer Wind 40 Daler i Fæste af Møllen og 5 Daler for Fæstebrevet at faa skrevet og 4 Spec. i Fogedpenge.

Anno 1643 den 6te Marts har Hans Nielsen paa Byens Vegne modtaget aff Niels Møller i Vandmøllen till Fæste og Indgang 96 Daler.

Foruden af Indkvartering og hvad andet, som dermed kom i Forbindelse, optoges Opmærksomheden i dette Aar først af resterende Skatter, hvorfor Byen blev tiltalt. Hans Nielsen maatte af den Grund gøre en Rejse til Lensmanden i Ribe for at tale med ham baade om den Sag og om »Worisz Tingbøggers Wforklarelse oc Byschriffuerens Wrichtighed«, som han

tilføjer. Med Hensyn til Byskriverens »Wrichtighed« bemærker Hans Nielsen senere, at Ridefogden »och Andre Dannemænd« registrerede baade Tingbøgerne og andre Dokumenter, som vare i Byskriverens Kammer, efter at han selv var »Vndvigtt«. Om det var derfor, Lensmanden og hans Folk vare i Varde og laa i Hans Nielsens Hus, kan ikke ses af Regnskaberne.

Hovedopmærksomheden er imidlertid for Hans Nielsens Vedkommende knyttet til en længere Rejse, som han foretog i September og Oktober Maaned til København og Valø for at »Klarere alle Restandtzer och fordre Quitantz Aff Renteriet.« Da det mulig kan have sin Interesse at se, hvorledes en Borgmester i Varde i de Tider bærer sig ad med at rejse til København og tilbage igen, og hvad en saadan Rejse koster, skal jeg gengive hele dette Regnskab med Hans Nielsens egne Ord.

	℔	ⷀ	β
Den 23. Septbr. Reiste fra Wahrde till Weir Mølle, Laa der med heste och Wogn en Natt forttert.....	«	3	«
Drickepæng.....	«	«	4
Den 24. Septbr. Forteret i Snaghøye (Snoghøj) for mig och Vogen Manden.....	«	1	4
Fergepæng offuer Sunden 28 β med Drichepengh.....	«	1	12
Den Nats fortering i Medellfaer.....	«	2	8
Den 25. Septbr. Wogenlei till Odense fra Medellfaer Nij ⷀ och j skip are (1 Skæppe Havre) 1/2 ⷀ (8 β).....	1	3	8
forteret den Dagh och om Natten i Odense.....	«	3	«
Den 26. Septbr. Vogenlei fra Odense till Nyborgh med haffuer och Drichepengh.....	1	1	«
Den 27. dito War der ingen god Sellskab och Storm Weir Gaff Fergeløn.....	1	«	«
For Øll och Mad i Korsøer.....	«	1	«
Leiet en Vogen med heste fra Korsøer till Ringsted deraff 9 ⷀ och j skip are 12 β.....	1	3	12
28. Forterit i Ringsted den Dag och Natt.....	«	3	«
Wogenlei fra Ringstedt och till Walløe, huor ieg Endelig skulle till Ærlig Welb. mand Christen skiel, Att hand skulle giffue mig bescheden och quitholdelse for tuende Aarsz Kongschatter, Som Christen Persen, Slotzschriffuer paa Riberhuus, Vdj Velb. Hr. Albert skiels tid haffde Oppeboret, och haffde ydt udj Renteriet, Men den Salig Mandtz arffuinger godhiertig holte osz Quitterit i Kongens Rentekammer for 480 ℔ 3 ⷀ 8 β.			
forterit i Kiøge med mig och Kiøresvenden en Natt.....	«	3	12
Aag mig saa thill Kiøbinghaffn, Thillsammen Nij Sterche mijle gaff hannem med j skp are i Kiøge Kro.....	1 1/2	2	4

	℔	ⷼ	β
War saa i Kiøbenhaffuen fra den 30. Septbr. till den 14de Octobris och bleff opholdt Dagh fra Dagh formedelst Hr. Hoffmesters Wledighed (!) Som Vell Suaritt och Kom dog iche Nermere, och Rentemesteren Kunde intet giøre der Ved, før di sich Hoffmesterens Ordre, Jeg Suplicerit thill hannem baade om efterladelse jsær Bodtzmonds Verbung, och Postbudtzpenge, Som Var aff Kreffuit nu och icke tilforne, Voris Bye hadde huercken skib eller Bodtzmend, och wj hadde intet gaffn aff Postbud. Jtem igien Suplicerit och Mundeligen Anholdt om Rentens efterladelse, Men alt forgeffuisz. Endelig forhialp hans Handschriffuer saa witt, att det bleff ved Thu Aars Rest aff Byescatt, Som dog Restet mere derfor Vdtgaff j Rosenobbell	4	«	«
Efter ieg hadde bekommet Her Hoffmesters Zedell paa Summen, ieg schulle Contant Betale, daa Leuerit paa Renteriet den 9. Octobris for Bodtzmendtz, Verbung och Ordinarij Postbud Wdj Resterende Aar efter Quitantz	309	4	«
End for 2 Aars Byeschætter och desz Rente	72	«	«
Giffuit i Renteriet for ieg Eudelig Kunde bliffue Quitterit først schriffteelig, saa i alle Restantz Bøggerne Vdeslettes Ald huisz Wahrde Bye war før Anschreffuen, Bode for det, Som Welb. Christen skiel skulle holle osz frij for, Saa och for Kong. May. benaadning efter hans Mays breff, Jtem schulle vere erlediget i alle Bøggerne, Som Absolon hansen med flijd gjorde. Gaff derfor	3	«	«
Fick dog icke Quitantzen ferdig eller Richtighed derpaa, J huor ofte ieg gick derefter end da 14 Dage, før ieg med Spendering maatte i Viinkielder beuillge dem, som befordrit mig, Koste	2½	«	«
Forteret ellers deroffuer i Kiøbenhaffuen i di 14 Dage Penge Drickepenge till folchene	13	«	«
14. Octobris. Wogenlei fra Kiøbenhaffuen till Kiøge och till Valøe Att giffue den gode mand Relation, Samme Wogen Aag mig Saa till Ringsted War 9 Miill, Wogenlei 2½ ℔ och j skp. are	2½	«	12
15. Octobris. Forteret i Kiøge j Natt 3 ⷼ, i Ringsted 3 ⷼ Wogenlei fra Ringsted till Korsøer War 9 Miill, Wogenlei 2½ ℔ och j skp. are	1	«	«
2½	«	12	
Laa i Slagels om Natten forteret ½ ℔	«	3	«
Forteret i Korsøer med Drichepeng till Kiørsvenden	«	2	14
16. Octobris. Leit fergen Sielf fierde offuer Belt: min Quota Drichepeng	1	«	«
Forteret i Nyborg en Natt	«	2	8
Vogenlei till Odense 7 ⷼ med Omkost	1	1	«
17. Octobris. Forteret i Odense en Natt	«	3	«
Vogenlei till Medellfaer 1½ ℔ och 2 skp. are	1	3	12

	℔	ŷ	β
Forteret i Medellfaer j Nat 2½ ℥	«	2	8
Fergepeng offuer med Drickepeng 2 ℥	«	2	«
Kom mig en forferdelig Knogh och frost paa, Saa ieg med stor Nød Kunde faa en Vogen till Gamst fra Snaghøy, Som ieg gaff 1½ ℔ aff: och Kierde begge hans heste aff. Drengen gaff ieg ½ ℥	1½	«	8
J Gamst Laa (ieg) 2 Dage offuer och Kunde ingenstedtz Komme offuer Marcken for dyb Snee och Wuerlig, sich endelig j Vogen i gamst, som Aag mig till Holsted, gaff den j Slettdl.	«	4	«
j Vogen fra Holsted till Hierkier giffuit 3 ℥	«	3	«
j Vogen fra Hierkier till Wahrde 3 ℥	«	3	«
For all Mad och fortering Jmellem Sunden och Wahrde i 4 Natter	1	3	«
Saadan en Mødsommelig Reiszze haffuer ieg haft paa den tid, Som der samme Efferhøst faldt megen Regen, saa det var en megitt Ond Veirlig och gaff for di Aarsagh thill dyr Vogenlei och stacket Reiser om Dagen, och endelig paa min hiemreiszze faldt en Hefttig Vinter, att ieg Somme Dage Neppe Kunde Komme 3 miell och Ringere.			
Dermed forsømmet min Huszholling, och bør min betalling Aff Byen for min Wmage for 26 Dage, Jeg var Paa samme Reiszze.			
Jttem er her fallden ellers i dette Aar megen besuering Paa mig for Byen, Som er med Byschriffuerens Wrichtighedt och hanzs Breffue och Bøggers Registering.			
Jttem Lensmanden tiltalte osz ved Ridefogden for Restantz, Huormed bleff suarit, Som Dommen Vduiser, och Om allehaande tilfalddt.			
Koste Papir och Blich	«	4	«
Hoffuitbruddt bliffuer i sin Werd med Anden besuering.			

Tælle vi Hans Nielsens samlede Udgift sammen efter foranstaaende Regnskab, bliver den 432 Rdlr. 3 ℔ 14 β; men deraf vare de 381 Rdlr. resterende Skat. Fradrages denne, kommer hans hele Rejse med Drikkepenge, Fortæring og al anden Udgift paa 51 Rdlr. 3 ℔ 14 β for de 26 Dage, Rejsen varede.

1644.

Regnskabet for ovenstaaende Aar begynder Hans Nielsen den 2den Januar saaledes: »Her Begyndisz itt meget hart Aar med Straffue offuer osz efter den Wtilbørlig Jndfald. Suensken var Nu Indfallden i Landet Och Var osz for Døren«, og han gaar saa videre og fortæller, hvorledes Raadet havde besluttet,

at »Broen skulle Lösziis Att hastig Kunde Optagis.« Han fortæller, hvorledes de bar sig ad med at gøre Broen løs, saa den paa den ene Side kunde bruges, men ogsaa hurtig tages op. Han forklarer, hvorledes de lavede en Portramme af Egetræ, som blev sat paa Broen; men jeg er ikke rigtig klar over den hele Mekanisme efter Hans Nielsens Beskrivelse. Han slutter denne Post med den Bemærkning, at de gave ikke andet end Brændevin i Arbejdsløn.

Endvidere fortæller han, at de mønstrede hver Dag »med stor Mødsommelighed, Jttem Loed ieg støbe en'gandske Partij Kuller (Kugler) Att bruge i Nødtzfald, haffde och holte Wacht Dag och Natt.«

Den 14de Januar skriver han følgende: »Under Predicken Kom Allarm, och Lod sig en partj folck Sie mod Lunden, Borgeriet Kom i gewehr daa ved østre Lied vddeelte ieg mit store Horn fuld Krud till Borgerne Som ieg haffde iij (2^{1/2}) pund vj Koste 1 Rdlr., 16 skolpd. (Skaalpund) Bly i Kuller 3 \mathcal{K} , ialt 1 Rdlr. 3 \mathcal{K} « β . Samme Dag bleff Nørholm, Hiebo och Frøstrup Plønderitt Och Nogle vorisz Borgere forfulde dennem paa heste med gewehr.«

Fjenderne, som de saaledes forfulgte, maa ikke have været meget talrige, eftersom Varde Borgerkor kunde slaa dem paa Flugt; men imidlertid maa der være kommet Brev fra den svenske Overkommando, der har givet »Borgeriet« andet at tænke paa; thi den 15de havde de »Menigheden« samlet for at lade dem vide om den store Kontribution, der var paalagt Byen, og, fortsætter Hans Nielsen, »bleff wj der med plagitt, i 3 Dage och Natter fich wi Alldrig Roe derfor.«

Imidlertid var der kommen 3 »Salvaguardi« til Byen, og disse bleve indlagte hos »Maren Ottis«; de maa have været noget forslugne af sig; thi Hans Nielsen skriver, de »war wmættelig och icke wille Nøyes med hendisz øll, Jeg Kunde icke styre dem, før ieg fich dem 4 Kander øll til 12 β .«

Da de her nævnte og følgende Begivenheder kun ere Led i en større Krigs Historie, vil jeg, inden jeg gaar videre, i korte Træk give en Oversigt over Hovedbegivenhederne i det Hele og Store for denne Krigs Vedkommende.

I Slutningen af Aaret 1643 brød den svenske General Torstenson op fra Mähren, uden at man i Danmark anede, at

det var for at angribe os¹⁾. Han søgte ved forstilte Bevægelser at bortlede Opmærksomheden fra, hvad han havde til Hensigt, og kom saa den 6te December til Havelberg, hvor han sammenkaldte sine Officerer, og først her aabenbarede han dem sin sande Hensigt: at føre dem i fede Vinterkvarterer og til et rigt Bytte i Holsten, Slesvig og Jylland. Han lod Kønigsmark blive tilbage i det Hildeshoimske for at iagttage Lyneborg og Erkebispem af Bremen, den danske Prins Fredrik, Kristian den 4des anden Søn. Torstenson gik nu over Havel og delte saa sin Hær i 3 Korpser. Det ene, som bestod af Rytteri, førte han selv over Printzwold, og det andet, som ligeledes bestod af Rytteri, førte Generalmajor Wittenberg over Perleberg; Infanteriet under Carl Gustav Wrangel kom bagefter. Artilleriet førtes paa Elben fra Havelberg til Demitz, hvorfra det grove Skyts gik til Wismar for at udskibes til Armeen. Opbrudet fra Mähren skete i Oktober, og den 11te December samledes Rytteriet i Ratzeburg, den 14de toge de Segeberg, derefter Kiel; Itzehoe faldt den 17de, og Rendsborg overgav sig til Generalmajor Wrangel uden Modstand Juleaften. Paa Glückstad og Krempe nær var nu hele Holsten og Slesvig lige til Kolding Bro i Svenskens Vold. Hertugen af Holsten, Frederik den 3die, sluttede Forlig med de Svenske paa temmelig haarde Vilkaar, og Torstenson fordelte nu Regimenterne omkring i de erobrede Lande. Oberst Douglass fik saaledes Haderslevhus Amt til Kvarter med Ordre til at berede Vejen dybere ind i Landet.

Efter en Vedtegning i Tingbogen i Ribe »komb d. 18de Decbr. onde Tidender, at Suensckens Folk var for hand«, men de kom dog først den 10de Januar (Raadstueprotokol for 1646), og de første vare et Korps af Wittenbergs Ryttere, anførte af Generalmajoren selv. Han blev imidlertid kun 1½ Dag i Ribe, saa rejste han tilbage til Haderslev og overlod, i det mindste delvis, Kommandoen til Ritmester Bronelle, der efter 14 Dages Forløb rejste til Varde. Da man kan spore denne Herres Meriter baade i Ribe og Varde, skal jeg dvæle lidt

¹⁾ Det faldt ikke Kristian den 4de ind, at Fredsbrudet kunde komme uforvarende, som en Tyv om Natten; han ventede, at hvis der skete noget, maatte der i hvert Fald gaa en ordentlig Krigserklæring forud i rette Tid. (Fredericia: Danmarks ydre politiske Historie fra 1629—1660, Pag. 359.)

længere ved ham, saa meget mere som Regnskaberne ikke videre omtale ham. Følgende er derfor et Uddrag af Ribe Raadstueprotokol fra 1647 (efter P. Adler) og Tingbogen for Varde Byting 1648. Efter førstnævnte Raadstueprotokol klager vedkommende Ritmesters Vært, Købmand P. Pallesen, i følgende Ord: »Anlangendis den suensche Ritmesters hold och Indquartering, som ieg fattige Mand haffuer holdt och vdstanden medt allerstørste Livsfare, Ombkostning, Schade och Besuering, det sig en hver erlig Mand, som slig Folch haffuer haft inden Døre, nochsommelig haffuer erfaret. 1644 d. 10de Jan. bleff mig Peder Pallesen indquarteret aff velvise Borgmester och Raad udi Ribe Retmester Bronel aff suenschens Folch medt hans Frue, Børn, Pige sambt 22 Personer och 26 Heste, och var for^{ne} Folch hosz mig fulde 13 Dage och paa den 14de for Reiste, kostet mig emedlertid, som følger. Først fordrach Ritmesteren medt sine Giester mig fra aff mit Brøllups Øll 9 Tønder, huer Tønde werdt 4 Rixdl., noch fordrach Folchene hosz mig 6 Thønder Øll, huer Tønde 2 Rdlr., 1 Oxhoffuit Vin for 20 Rdlr., 10 Kdr. fransch Brendevin, som de fordrach her i Huset och som de bekom med sig i flasch-fuorderret paa Reisen til Warde, Kanden 6 Mk., er 10 Rdlr. 16 Tønder Haffre 7 Mk. Tønden. 22 Personers Kost i for^{ne} 14 Dage, huer Person om Wgen 1 Rdlr., och er Ritmesters och hans Frues Kost iche beregnet, fordrochen hosz mig udi Tobach ¹⁾ 1 Rdlr., noch paalagde han mig, at ieg maatte forschaffe hans Knegt en Reise-Kiortel, som ieg betalte Hans Kiærgaard for 4 Rdlr., noch maatte ieg efter hans Befaling fly hans Koche-Pige Hollandtz Rye till en schørdt, koste 3 Rdlr., noch tog han mig min beste Vognhest fra, kostet mig første Kiøb 32 Rdlr., saa ochsaa tog han min Paszgænger, Koste mig 16 Rdlr., noch tog han med samme Ganger Bidzel, Sadel och desz tilbehøring Tøi werdt 4 Rdlr., noch maatte ieg schaffe Hans Frue 1 Paar silche Strømper, koste 5 Rdlr., noch min beste Lagen, som di laa paa, tog hun derforuden med sig, der hun reiste bort, werdt 10 Rixd., noch min beste Pudisuorde ²⁾ (Pudevaar) tog Fruen medt sig, werdt 18 Rixdl., noch tog Fruen fra mig en

¹⁾ Den Gang sagde man ikke at »ryge«, men at »drikke« Tobak.

²⁾ Dette var ikke blot det tomme Vaar, men Betegnelsen for et fyldt Pudevaar, altsaa nærmest, hvad vi kalde en Pude.

Simphoni¹⁾ werdt 6 Rdlr., noch forteret han medt sine Heste, emedlertid han var her, med huis de med dennem førede 4 Fag Merschhø, fagen 10 Rdlr., beløber saa tilsammen in Summa 279 Rdlr. 4 \mathcal{K} .«

Peder Pallesen stod sig ikke rigtig godt med sine Medborgere, saa han fik ingen Erstatning for sit Udlæg; man beskyldte ham endog for at have faaet Korn og anden god Vare af Ritmesteren til Gengæld. Dette paastaar han nu imidlertid selv er den rene Løgn og Bagvadskelse, og hans Modstandere synes heller ikke at kunne bevise deres Udsagn.

I Tingbogen for Varde Byting 1648 lader Raadmand Jacob Jensen indstævne et Vidne Karen Jepsdatter, M. Johan Badschers i Varde, angaaende hvad han havde mistet i Fejdens Tid, og hun vidner da, at »Hun tiendte till Jacob Jensens Anno 1644 den thiid Suenschens Krigsfolch kom hid till Byenn, och der bleff en Ritmester wed Naffn Christoffer Brunelle indquartieret vj for^{ne} Jacob Jensens Husz met noget offuer 30 Heste och Hosz Sig haffuende Folck, Huilcke Sig straxs bemegtiget Hansz gandscke Husz och gaard, intedt vndtagen, och de forterrede, Ødde och fratog Hannem, Huis i gaarden och Hussene Fandtisz, saa Hand Alldiellis intedt beholldt aff allt det, dj wille Haffue i nogen maader, och i Synderlighed war Hinde Witterligt, Hand icke det ringeste beholldt som Skippe Korren aff alldt, Huisz paa Hansz Lofft eller i laden Haffde, at finden det io bort thog och paa Heste och folck Forterede, och iche Heller Hand Sitt Husz war nogett mechtig i nogen maader.« Det samme vidne flere andre indkaldte Vidner, og et derpaa indkaldt Stokkenævn paa 24 Mand bekræfter Vidnernes Udsagn. Denne Mand, Brunnelle, maa altsaa flere Gange have ligget i Varde; thi den 1ste Juli 1644 beretter Hans Nielsen, at han kom fra Ribe til Varde og tog ind hos ham, og Hensigten med hans Komme den Gang var at afværge Oberst Slebusk's Plyndring.

Vende vi nu tilbage til Krigen i Almindelighed, da er der i Februar sket det for Danmark skæbnesvangre Forræderi, at Englænderen Marcus Whitte, hvem Kristian den 4de havde givet Overbefalingen over en Flotille af Pramme og Galejer for at beskytte Romø, Sylt og de andre Øer, uden videre over-

¹⁾ Vistnok et musikalsk Instrument.

giver hele Flotillen til Svenskerne og træder selv i svensk Tjeneste. Følgen blev saa den, at Vesterhavsoerne faldt i Fjendens Hænder, og den fjendtlige Hær havde nu sikret sig Samfærdsel med Hamborg, Holland o. s. v.; dog forstyrrede danske Krydsere af og til denne Forbindelse. I Marts tog saaledes nævnte Krydsere 40 svenske Skibe under List. Ovennævnte Marcus Whitte, der senere opholdt sig paa sidstnævnte Ø, blev her tilligemed hele Besætningen fanget af et Parti Danske, 500 Mand stærkt, under Oberstløjtnant Buchwald, der ogsaa ved denne Lejlighed generobrede de fleste af de Galejer, som vare forraadte af Marcus Whitte. Fangerne førtes til Glückstad, hvor Whitte i Følge kongelig Befaling som Forræder blev hængt ved Blokhuset den 25de April.

Mod Slutningen af April kom langs Vestkysten en Flaade paa 36 Skibe¹⁾, udrustet i Holland for svensk Regning, særlig Købmand Louis von Geers, og anført af Martin Thayssen, senere adlet under Navnet Ankerhjelm. Hensigten med denne Flaade var at gaa nord om Skagen og saa trække de Skibe til sig, som Svenskerne havde samlet i Aalborg og Aarhus, og derpaa hjælpe Thorstenson med at angribe Fyn. Wrangel havde nemlig allerede i Januar Maaned besat Vendsyssel efter at have slaadet de der forsamlede Bønder. Ovennævnte Plan forstyrrede imidlertid Kong Kristian, idet han uformodet viste sig i Vesterhavet med 9 Skibe og tvang Thayssen til at samle sin Flaade i Lister-Havn, og efter to Træfninger den 15de og 24de—25de Maj nødte han ham til at vende tilbage til Holland for at udbedre og komplettere.

Hvem der i denne Tid er Kommandant paa Riberhus, hersker der ikke fuld Enighed om. Terpager nævner en Kaptajn Holla, Adler mener Kaptajn Duglas.

I Varde laa det Horn'ske Regiment og Oberstløjtnant Israell Isachsen fra den 24de Januar til den 20de Juni, og paa Nørholm laa Oberstløjtnant Alexander Rothwein. Paa Nørholm boede den Gang Velb. Iffuer Wind, Ridder og Rigens Raad samt Lensmand til Dallund Kloster. Rothweins Ophold her gav Anledning til en længere Sag og Trætte, efter at Svenskerne havde forladt Landet, idet Lauritz Baggesen, en af de største Købmænd og Studehandlere i Ribe, købte 55 Øxne

¹⁾ Adler 1836 Pag. 20.

af den samme Rothwein for Spotpris, efter Oberstens Kvittering 12 Rdlr. for Parret og efter Iffuer Winds Paastand ikke mere end 10 Rdlr. for Parret, medens Studene det Aar i Holland kostede fra 40 til 46 »Stück von Achten« (hollandsk Benævnelser for Pjaster, c. 56 Skilling lybsk). Iffuer Wind fordrer nu, at Lauritz Baggesen skal betale ham efter, hvad Studene den Gang kostede i Holland med Fradrag af, hvad han havde betalt Obl. Rothwein. Iffuer Wind beskylder ham endogsaa for i Forstaaelse med Fjenden at have bortført Gaardens Køer og Faar, ladet fiske i dens Damme og Grave og andet mere. Lauritz Baggesen nægter vel en hel Del, men efter at Rigens Raad to Gange havde afgivet Erklæring i Sagen, dømte Ribe Raadstueret, at L. Baggesen skulde betale 220 Rdlr. og 2 Køer som Erstatning.¹⁾

Ogsaa Fru Ida Gjõe til »Lindberregaard« anklager L. Baggesen for det samme. Den Mand, som har det værste Rygte paa sig for Plyndring og Rov, er imidlertid Oberst Schlebusch eller Slebusk, der ogsaa har strejfet om i Vestjylland i Sommeren 1644. I Juni Maaned laa han i Birkelev (halvanden Mil syd for Ribe i Vodder Sogn); her plyndrede han og tog alle de Stude, han kunde. Denne Gang fik han dog alligevel ikke stor Glæde af sit Rov; thi efter Slanges Beretning overfaldt Bønderne i Kaltenkirchen og Ulzburg²⁾ ham, fratog ham alle 400 Stude og nedsablede de 50 Ryttere, der ledsagede dem, medens Obersten selv med Nød og næppe reddede Livet. En anden Gang mistede han sin Rejsevogn med alt dens Indhold.

I det hele laa her i den Tid mange hollandske Opkjøbere, som gjorde store Forretninger med Svenskerne om alt det røvede Kvæg, særlig Stude; men Tingbøgerne og Raadstueprotokollerne vise ogsaa tilstrækkelig, at ikke faa af vore egne vare ganske godt med. Af hollandske Købmænd nævnes særlig Jocus van Leiden, der hidførte fra Holland »Saddeler, Pistoler, Degener (Kaarder) och andet Rytter-Fornødenhed,

¹⁾ Da Rothwein næste Aar truede med atter at gæste Nørholm, flygtede hele Tjenerskabet »formedelst han dette Kvarter megtigt hafde truet og vndsagt.«

²⁾ Holstenske Byer. Indbyggerne kaldte man »freie Knechte«. Svenskerne hadede dem saa meget, at naar de kunde faa fat paa dem, bleve de radbrækkede fraoven og nedad, og Anførerne bleve spiddede.

item Viin, Speceri, item udført Øxen och Andet, hand her i Landet sig haffuer tilforhandlet.«

I Juli Maaned trak Torstenson sine Tropper sammen ved Rendsborg for at kunne møde Gallas, der skulde komme Danmark til Undsætning; kun paa Riberhus og Haderslevhus lod han Besætningen blive tilbage, hvilket jo noksom beviser, at det var hans Agt at komme tilbage. Særlig var det af stor Vigtighed for ham at kunne holde Ribe, som den Gang var Hovedhavnen for Vestkysten, og hvorhen Tropperne let kunde overskibes fra det bremiske, der var i Svenskens Magt. Her kunde han ogsaa nemt faa Hjælp og Tilførsel fra Holland. Svenskerne havde da ogsaa udbedret Fæstningsværkerne om Slottet i de 30 Uger, de havde haft det i deres Vold. Besætningen var vistnok betydelig, og de røvede Kostbarheder vare for største Delen gemte bag Slottets Mure. Men i Danmark havde man tænkt paa at tage de ovennævnte Slotte tilbage, allerede inden Torstenson gik syd paa. Den Hær, man i den Henseende havde udrustet, anførtes af Grev Christian Ranzau til Breitenburg, kongelig General-Krigs-Commissarius. Denne Befrielseshær kaldes almindelig i Tingbøgerne »den holstensche Armé«. Rytteriet anførtes af Jochum von Deberen. Naar Adler nævner Israel Isachsen som Befalingsmand paa Flotillen, der støttede Angrebet, maa det vist bero paa en Fejltagelse, da denne efter Varde-Regnskaberne anføres som Officer i den svenske Hær, hørende til Staben ved det Horn'ske, 9 Kompagnier stærke Regiment.

Slottet blev saa angrebet baade fra Skibene og Byen, man havde hisset Kanoner op i Domkirkens Taarn, og efter nogle Dages (Terpager siger 14, Adler mener 4) Bombardement faldt Slottet i Hænderne paa Ranzau, der saa gik løs paa Haderslevhus, som allerede erobrede den 6te September. For Resten var det næsten hip som hap, hvem der huserede, for de danske Befriere gave ikke de svenske meget efter, naar det gjaldt om at »redde« et og andet. Jeg skal blot nævne et Eksempel af de mange. Mads Jensen fra Ringkøbing havde en Gaard i Ribe, og endnu mens Belejringen af Slottet stod paa, tog Ritmester Jochum v. Deberen 106 Øxne fra ham, hvilke han lod drive over til Fyn tillige med 2 Heste og en Oxe fra en anden Stald. Samtidig trængte Deberens Ryttere ind i Mads Jensens »Lusamente og Gewaldigen fratog hannem en Silche-Bardyret

Sengklæder, som laa paa hans Seng, 4 flamsche Haanddischblader, 1 Sølf-schee, 1 Sølf-Stob, 4 Alen brun Klede, nogle af hans Liff-Kleder och Leikleder, 7 flamske Tapeter, 2 Tønder hollandsche Kauringer, (som) de opsloge och fylte deres Lommer fulde af, wdtappet for hannem Viin och Mumme, tog ogsaa fra hannem en Parthi Tobach, och huis de icke kunde driche af i Husen, loed de vdbere i Kander och Spande och tog Nøglerne fra hannem til Kielderen, och gjorde ham en drøfelig Gewold och schade.« I et andet Hus i Ribe, hvor han havde Varer, kom nogle Ryttere fra det samme »Kumpeni« og fratog ham »en stuer Parthi hollandsche Sødmielchs-Oste, som de vdbare i Seche-Tal, nogle Topper Sucher, Peber, Risengryn« og meget mere. Som sagt, Vestjyderne kunde have sagt: Gud fri os fra vore Venner o. s. v.; thi saadanne Historier som før nævnt haves i Snesetal.

Fjenden var rigtignok borte, men kun for en Tid. Da Torstenson naaede Blekede i Hannover og havde forstærket sig med Kønigsmarks Korps, sendte han sidst i September 2000 Ryttere og 500 Fodfolk mod Danmark, anførte af Helmuth Wrangel, hvem Tyskerne kaldte »der tolle Wrangel« paa Grund af hans Vildhed; han var slet ikke beslægtet med de svenske Wrangler, men var en Tysker af Fødsel. Plyndrende og røvende drog han nu op gennem Hertugdømmerne, og samtidig hermed havde den svenske Flaade under Carl August Wrangel forenet sig med den hollandske under Thaysen, der, som før nævnt, nu var adlet under Navnet Ankerhjelm, og disse forenede Flaader sloge nu den danske under Pros Mundt den 13de Oktober. Helmuth Wrangels Korps blev saa yderligere forstærket med Soldater fra de forenede Flaader, og i Forbindelse med dem erobrede han Femern. Da Ankerhjelm kort efter vendte tilbage til Holland, landsatte han alle sine Landtropper og lod dem støde til Wrangel¹⁾. Denne Forstærkning satte ham i Stand til at tage Haderslev Slot efter 4 Dages Belejring og Riberhus vistnok uden Modstand. Sidstnævnte Sted indlagde han en stærk Besætning under Oberstløjtnant Mortaigne, og fra Ribe drog han saa til Randers, hvor han opkastede en forskanset Lejr. Dette er sandsynligvis sket i Begyndelsen og Midten af November Maaned. Fra to

¹⁾ Efter Adler 1836, Pag. 45.

Sider samles nu den danske Hær for at undsætte Jylland. Under Anførsel af Rigets Marsk, Anders Bilde, samles en Del af de Tropper, der om Sommeren havde ligget i Skaane, forstærket med nogle Regimenter fra Fyn, i en forskanset Lejr ved Snoghøj. Fra den anden Side kom Erkebiskoppen af Bremen, Prins Fredrik til Danmark, hvem Kongen havde udnævnt til Generalissimus for Holsten, med 4000 Mand dels fra Bremen, dels fra Holsten og stødte til Lejren ved Snoghøj, hvorfra han saa med c. 11,000 Mand drog mod Ribe. Efter en anden Beretning skulde han være dragen lige fra Rendsborg mod Riberhus. Nu begyndte der en voldsom Kamp om Slottet; den 27de December faldt Obl. Steinberger i Løbegravene, en af de dygtigste Officerer i den danske Hær; men den 30te December toges Slottet med Storm, og Mortaigne med hele Besætningen blev nedsablet¹⁾. At Hertug Fredriks Folk eller Bispens Folk, som de ogsaa kaldtes, ikke altid forstod at skelne mit fra dit, maatte man bekende baade i Ribe og Varde. Medens Bisp Fredriks Folk stormede og indtog Riberhus, laa Marsken Anders Bilde ved Kolding med den anden Halvdel af Hæren for at iagttage Wrangel, at denne ikke skulde falde Prins Fredrik i Ryggen. Dette sidste vilde ogsaa være sket, havde Wrangel i Tide faaet Underretning om Angrebet paa Riberhus; thi da han fik Underretningen, brød han straks op fra Lejren ved Randers for at komme Mortaigne til Hjælp; men da han paa Vejen hørte om Slottets Fald, vendte han om og drog tilbage til Lejren. Efter at have indtaget Riberhus drog Prins Fredrik tilbage og forenede sig med Marsken, og krigslysten, som han var, søgte han at overtale denne til i Forening med sig at gaa løs paa Wrangel. Først skulde man forsøge paa at lokke ham ud, og hvis dette ikke lykkedes, skulde man tage Tyren ved Hornene og angribe ham, hvor han laa. Dette turde imidlertid Marsken ikke indlade sig paa; det var alt for voveligt, sagde han, og trak sig med sin Hær over til Fyn. Rasende over en saadan Forsagthed forlod Prins Fredrik Armeen, rejste saa til København og derfra til Glückstad.

¹⁾ Disse Tidsbestemmelser ere efter den af Adler benyttede »glückstadske Dagbog«. Slange sætter Begivenhederne til Januar, og Terpager sætter endog Mortaignes Besættelse til Januar. Svenskerne havde den Gang haft Riberhus i 6 Uger.

Aldrig saa snart erfarede Wrangel, at der var Uenighed mellem Marsken og Prinsen, og at den første havde trukket sig tilbage til Fyn, førend han i en Fart brød op med den største Del af sin Hær og ilede ad Holsten til. Da han ogsaa paa denne Tur har gæstet Ribe, maa han have valgt de vestlige Veje til Marschen syd paa. Da han nærmede sig Byen, trak Levningerne af Prins Fredriks Hær sig tilbage og skiltes ad, medens Wrangel fortsatte sin Marsch til Altona. Efter at han her havde provianteret sin Hær fra Hamborg af, drog han atter paa Krigsstien, slog flere Afdelinger af den danske Hær under Bauer og Ahlefeldt, erobrede de Skanser, der skulde dække Ditmarsken, og huserede der paa det frygteligste i Marts Maaned. Derpaa belejrede han Rendsborg efter flere Gange forgæves at have stormet Byen, og herfra udsendte han saa Strejfkolonner for at udskrive Proviant. Først gik det nærmest ud over Eiderstedt; men senere maatte det nordlige Slesvig og Jylland for største Delen underholde Svenskerhæren. Saaledes var Ritmester Lucas af Wrangels Regiment i Ribe i Juni Maaned med 50 Ryttere; disse sidste bleve saa holdende udenfor Byen ved Lustrup, hvor den rekvirerede Proviant hensesndtes. Ogsaa Varde maatte i denne Tid skatte til »der tolle Wrangel«, og en vis Niels Juell agtede at sejle med en Saltskude fra Hjerting for at overbringe Skatten i Wrangels Hænder.

Den, der egentlig forestod Udskrivningerne i Ribe- og Vardeegnen, var Oberst Sebastian von Rothenburg, om hvem Ribe Tingbøgerne melde, at han »haffde Riberhusz leen under Comando och Contribution« (Tingbogen for 1646). Vel søgte Rigsmarsken Anders Bilde at afskære Wrangel Tilførslen fra Jylland. Med to Regimenter gik han atter fra Fyn over til Jylland og slog den svenske Oberst Würzburg ved Kolding, og Slange beretter, at dette var den sidste Træfning i hele Krigen; men naar Baden saa fortæller, at efter den Tid havde Jylland Ro, og ingen Fjende eller fjendtligt Foretagende spurgtes siden i denne Provins, da viser dette hans Ukendskab til, hvad Kæmnerregnskaberne og Tingbøgerne i Varde og Ribe kunne fortælle om den Ting.

Vel blev der under 7de August skrevet til de kommanderende Generaler og Admiraler baade paa dansk og svensk Side om at standse Fjendtlighederne, og skønt Freden til

Brømsebro undertegnedes den 13de August, vedblev Fjenderne dog at husere i Jylland over en Maaned efter denne Tid. Rigtignok kunde Wrangel ikke længere vedblive at belejre Rendsborg; men han hævede kun Belejringen for at gaa nord paa og aflægge Jylland et sidste Besøg ¹⁾ og forsyne sig med Levnedsmidler og Penge til Rejsen. I Slutningen af August brød ét Korps over Kolding ind paa Østsiden af Landet, og den 1ste September viste den noksom berygtede Oberst Slebusch sig i Nørvang Herred; han »drog med di østre Veje Røffuet och fra mange gott Folch plynderet Heste och Øxen«, men paa en Gang trak han sig vester paa; da disse Tidender kom til Nørholm, flygtede alle Folkene fra Gaarden, da det blev fortalt, at Alex. v. Rothwein var med, og ham ønskede de ikke oftere at stifte Bekendtskab med.

Samtidig hermed trængte ogsaa et Korps frem gennem Vestjylland under Oberstl. Sebastian v. Rothenburg. Den 2den September kom han til Ribe, og Slotsskriveren Jørgen Pedersen flygtede i største Skynding og mange med ham; thi Rothenburgs pludselige Ankomst fremkaldte den største Angst og Forvirring. Allerede den 4de September afsendte han ikke mindre end 4 Kompagnier til Varde og fordrede baade Mel og Øl og Penge oven i Købet af Borgmester og Raad; i modsat Fald truede han med Exekution. Samtidig udsendtes Ryttere rundt omkring paa Landet for at kræve Skat, men uagtet denne blev betalt, for at Landet skulde blive »quit och fri for Brand och Plønderi«, slap Bønderne dog ikke fri; thi »foruden sligh Bekostning bleff mange Erligh Adeles Goedtz och fra Borger och Bønder fra plønderet Heste, Hopper, Øxen, Kiør for nogle Tusinde Daler her i Landet, saa Suenschens Folch var aldrig grummere end i samme Indfald.«

Da Slebusch forlod Nørvang Herred og drog vester paa, var det navnlig for at husere i Skads Herred, særlig var det Tjæreborg Sogn og Krogsgaard, det gik ud over; thi som der skrives: »Af for^{ne} Slebusz hansz Parthi bleff plyndret i een Dag aff Tjerreborg Sogn og Krogsgaard mere end 30 Heste och Hopper.« Ogsaa Varde gæstede han paa samme Tur, hvilket vil fremgaa af det følgende, og skønt Steffen Nielsen, der skulde se at holde ham borte, havde tøvet for længe, fik

¹⁾ Adler 1836 Pag. 54. (Ribe Domprotokol 1634—51.)

man ham dog til at rejse igen, imod at han og hans Ryttere fik 4 Tønder Øl, hvilket jo maa kaldes godt sluppen.

Saavidt jeg kan skønne, rejste den sidste Svensker fra Varde den 22de September, nemlig Fændrik Gieyer med 4 Dragoner. Fændriken kørte med Hans Nielsen, der ogsaa skulde til Ribe, hidkaldt af »Commissarierne«, og da han maatte opholde sig her i 3 Dage, til »Suenschens Macht medt Wrangell var affdragen«, maa Svenskerne altsaa have forladt Byen den 25de eller 26de September, hvilket ogsaa passer med, hvad Slange beretter, at den 30te September var den sidste svenske Soldat ude over den holstenske Grænse.

Hele denne Krig eller dog i det mindste den sidste Del af samme, hvor Fjenden ikke evnede at besætte det Land, hvori han huserede, fik af den Grund noget ejendommeligt ved sig. Det var mere som plyndrende Hobe end som virkelige Krigsafdelinger, Fjenden drog gennem Landet, ofte tæt forbi eller imellem danske Korpser, der vare Fjendens ti Gange overlegne, men næsten altid med en Dristighed uden Lige.

Vi vende nu tilbage til Vardes engere Historie og Forhold under denne Krig efter Uddrag af Regnskaber og Raadstueprotokoller.

Den Kontribution, der var Tale om, da vi før slap Vardes Historie, er den samme, som ogsaa Raadstueprotokollen nævner, nemlig 1700 Rdlr. paa 3 Dage. Den 19de Januar skriver Hans Nielsen, at alt det, han kunde opsamle af »Borgeriet till at fuldgjøre 1700 Rdlr. Contribution med, det ehr Leueret fra mig«, og hvor vi kunde faa at laane »aff dem, formue haffde, derpaa haffr ieg forskreffuen mig med andre att betale.« Summen skaffede de jo da, og Steffen Nielsen fik saa Pengene at rejse til Ribe med.

Den 23de Januar kom Oberst Horns Regiment til Varde Och den 24de kom Oberstløjtnant Jsraell Jsachsen og tog sit Kvarter i Hans Niensens Hus, med ham selv var der 23 Personer og 23 Heste; men det blev ikke ved denne Flok; thi, skriver Hans Nielsen, »han Tog saa efterhaanden flere folk an, och alle maatte først Spizis hos mig, aff min fattigdom, Saa i min Husz Aff hannem med sine Ritmestere och Officerer Giester och daglig folk bleff forteret thill den 20de Junij, hand Reiste herfra, Maaltider Mad 10,027.« Ingen T ag gik hen, skriver han, undtagen de drak »en god tønde øll«, og det

blev 154 Tønder Øl og »7 støcher Viin«, der var kjøbt i Ribe for 198 Rdlr. Dernæst brugte de for 3, 4 ja sommetider for 5 Rdlr. Speceri om Ugen og en Kande Brændevin hver Dag i det mindste, og Brændevinen kostede 24 β Kanden; desuden fik de 40 Ørte¹⁾ Rug til Brød og 48 Ørte Malt, hvoraf de selv bryggede deres Øl, ligesom de kejserlige gjorde 1628—29. Saa fik de Humle, men hvor meget omtales ikke, og hver Skæppe Humle betaltes med en Sletdaler eller 4 \mathcal{K} , og Hans Nielsen føjer videre til: »Salt och Ediche och fisck var dyre, och Edich verst att bekomme, Lod hente fra Ribe i Tønder och Andenstedtsz.« I det hele blev det saa, skriver han, at der »holtis stattelig Taffel dagligdags, det gik vd paa osz, som skulde tillade, medens det var dem, som spenderede.«

Foruden Udgiften ved denne Indkvartering mistede Hans Nielsen 4 Heste, som han vurderede til 120 Rdlr., saa mistede han alt sit Hø med Avling: 30 Tdr. Havre, alt Halmfoder, som var i Behold i Januar Maaned. Endvidere mistede han efter sin egen Opgivelse i Regnskabet alle sine Klæder, Støvler, Sko og Hatte og Sengeklæder. »Jttem«, skriver han, »mistede jeg: Kaaber (Kobber), Thin, Kierter (Lys), Kister brutt och Jern; forbrugt Wogen och Hestethøj, Jern Redskaber«, og alt, hvad Svenskens Folk vilde have, toge de, saa der ofte intet blev tilbage. Oven i Købet maatte Hans Nielsen skaffe Jærn til Oberstens Rustvogn og meget mere, saa meget, slutter han, at det vil blive umuligt at tegne op altsammen; men han antegner det til Efterkommerne »till en Memorial«.

Saa lod han sætte en Cortogar²⁾ paa Torvet, hvortil Hans Nielsen maatte ofre 590 Søm; saa maatte han levere Obersten 2000 Søm til hans Hestekrybber; sidstnævnte Søm tog Hans Nielsen imidlertid intet for eller med andre Ord, han skrev dem ikke paa Byens Regning, da det var inden Kvarter; men derimod maatte han bekoste et »Vachthusz«, hvortil han alene brugte 200 Søm; det satte han paa Regning for 3 \mathcal{K} 4 β .

Israell Isachsen, den førnævnte Oberstløjtnant, laa saa her til den 19de Juni, da han »med sin Regiment Reuter opbreckt herfra«, skriver Hans Nielsen.

Da han rejste bort, efterlod han en af sine Ryttere, som

¹⁾ 1 Ørte = 10 Skpr.

²⁾ Hovedvagt (corps de garde).

var gift, tilligemed en Dreng og 2 Heste som »Salvaguardij«; men saa kom her den 5te Juli 1 Dreng og 2 Heste til, hvilke 4 Heste og 4 Personer bleve liggende hos Hans Nielsen til den 15de Juli, da »Armeen bleff attvarett att Rycke aff Landitt«, slutter Hans Nielsen, der ikke blot maatte fore dem i 29 Dage, men ogsaa maatte »vdtfetallie« (forsyne med Mad) dem for 2 Dage, da de brød op; det hele satte han til 21 Rdlr. 3 g .

Den 20de Juni lejede han »Jens Buntmager« i Borger-skabets Nærværelse til paa Byens Vegne at gaa med Brev til Gregers Lauridsen, »Ridefoget i Lundenisz Lehn«, for at faa Kundskab om, naar »dj Tropper Maseret (marcherede) hidt aff Norden.«

Den 28de Juni blev Hans Bertelsen lejet for at gaa til Skiernbro og skaffe Besked fra Gregers Lauridsen om, naar Slebuskis Parti skulde komme, og hvad Vej de gik, og han laa saa dernede paa 5te Dag for at faa Besked, hvad der kostede 4 g 8 β .

Samme Dag kom Johannes Meisnerus med Torstensens Skrivelse og Befaling, »att alle Guarnisoner skulle forklare och skriftlig giffue alle dierisz Vdgiffter till Regimenterne.« I Anledning heraf rejste saa Hans Nielsen selv til Ribe for at tale med Oberstløjtnanten samme Aften; men da han kom i Nærheden af Ribe, mødte han Manden og fulgtes med ham tilbage til Varde. Oberstløjtnanten tog ind i Hans Nielsens Hus, hvor Borgmestre og Raad maatte samles »och giffue ham Skriftlig beuisz paa Contribution, och drack hand Saa en sterck ruus med dennem«, skriver Hans Nielsen med den Tilføjelse, at de »Fordrack 10 Støbken Viin, Som Koste mig huer Støbken j Rdlr.«, og saa slutter han med, at han »Bleff der foruden wbillig offrfalden af Samme Meisner«.

Den 1ste Juli kom Ritmester Brunnell til Varde fra Ribe og tog med Vogne og Ryttere ind i Hans Nielsens Hus. Han fortalte, at han skulde være her i Byen for at afværge Slebuskis Plyndring. Denne Ritmester holdt meget af Koldskaal, fortæller Hans Nielsen. Han tilligemed Rytterne »drach i Kaaldskalle 3 støbken Viin, 2 g Sucker och 12 Kander øll«; alt dette sætter Hans Nielsen til 3 Rdlr. 4 β iberegnet den Kanel, de brugte til Koldskaalen.

Det var imidlertid ikke nok med, at Hans Nielsen maatte bespise dem, som boede hos ham, men han maatte ogsaa,

maaske som Borgmester, bespise dem, som laa andre Steder; thi paa samme Tid som Ritmesteren spiste ved hans eget Bord, gjorde Regiments »Quartiermester« Gilde i Ane Nielsdatters Hus, og dertil maatte Hans Nielsen levere 2 Flasker Vin, og hver Flaske tog 3 Potter, bemærker han; desuden maatte han levere 4 Kander Øl.

Hvad man længe havde frygtet, indtraf nu: Slebusk kom til Byen den 3dje Juli og tog ind hos Raadmand Stephen Nielsen; da Hans Nielsen samtidig hermed betaler et Bud 1 R 4 B for at løbe til Skjern Bro, antager jeg, det er for at give Melding til Ridefogden paa Lundenæs angaaende den ubehagelige Person, som nu gæstede Varde.

Det synes imidlertid, som Slebusk foreløbig kom alene; thi først den 11te Juli bemærker Hans Nielsen i Regnskabet, at der kom en af Slebusks Korporaler med 6 Heste, hvortil han forlangte og fik 6 Skæpper Rug hos Hans Nielsen, hvor Korporalen var taget ind. Men det var det mindste med Hestene; det var værre med Korporalen selv; thi næppe var han kommen inden for Døren hos førnævnte Hans Nielsen, før han »Flux Bød giester och fich 6 Molter Mad, 3 Kander Viin, 18 Kander øll«, der i det hele beløb sig til 2 Rdlr. 4 R 6 B efter Værtens Beregning.

Midt under alt dette kommer saa den 24de Juli »Ritmester Eulenbergh« fra Ribe og søgte straks op til Hans Nielsens Hus med 6 Ryttere og krævede Skat »for Ob: Lutenant her i Byen och for alle Ritmesterne«, skriver Hans Nielsen. Han vilde ogsaa have Koldskaal tillige med »medhaffuende Ryttere och giester, der fich 6 Kander Viin, Sucker Och Vrter till Kaaldskaalle och øll, Efttersom Byen skulle holde hannem frij«; men det kostede Hans Nielsen 3 Rdlr., og det var ikke det værste, for bagefter dette maatte hele Raadet straks med Hr. Eulenberg til Ribe, hvor de efter Hans Nielsens Bemærkning »bleff Affærdritt en wmuellig Skatt.«

Man skulde nu efter alt dette synes, Vardenserne havde nok med at passe deres egen Sag; men desuagtet blev det bestemt, at 11 Ungkarle skulde sendes til Ribe at holde Vagt; de bleve, som Hans Nielsen skriver, »udmunteret med gewehre, Krud och Lunte, Saa bleff dem och Leueret huer 7 R : Och den Dag, di drogh hen, huer till Drichepenge j R , och der di kom igien huer j R .« Det synes altsaa, som om de paa

egen Kost har maattet holde Vagt. Da der i Regnskabet tilføjes, at der blev leveret »Peder Lauridsen dieresz Anfordrer, for att fly dem fort, j Rdlr.«, kan man se, at Fordringen er udgaaet fra Ribe, og at Budet skulde have dem med tilbage.

Den 24de August blev Lauritz Bagger udsikkert med Proviant til »Kong. May. folck i Ribe paa Byens Vegne: Nembliq 500 Brød, Smør, Slachter Nød etc.«

Den 10de September kom Lensmanden fra Riberhus selv til Varde og boede selv femte hos Hans Nielsen, hvorfra han sendte Skrivelser ud til Ribe og Hebo, som Peder Bruun maatte besørge paa Hans Nielsens eller rettere paa Byens Regning. Efter at Lensmanden havde boet hos Hans Nielsen i 2 Dage, fik han hans Vogn til Lyne Kirke, hvorover denne beklager sig, eftersom det var »en Trabelig (travl) thid for Rugsæden«; derfor tog han ogsaa j Rdlr. i Vognleje.

De mere rolige Forhold, hvori Vardenserne havde levet et Par Maaneder, afbrødes nu af Uro og Ængstelse, om hvilke Hans Nielsen skriver følgende: »13 Novembris Kom her Stercke Tidende om General Wrangels Masering (March) ind att dj Østerste weige, daa bleff Raadet sambt Ansiett och begieritt, att Lasz Bagger skulle Reiszze til Weile Och om mueligt war, dett (?) till Skantzen Leuerit hannem Træe.« Hans Rejse kom paa 9 ₤, og saa fik han Hans Nielsens Hest at ride paa; men Hans Nielsen var ikke tilfreds med den Behandling, Hesten havde faaet. Den var bleven »slett forvendt, att ieg wille icke haffue dend saa skendet for 10 Rdlr.; men Skaden haffuer ieg, Och begier for den Reiszze 2 Rdlr. 3 ₤«, skriver han.

Lidt før denne Tid, nemlig den 23de Oktober, blev Hans Nielsen og Steffen Nielsen af Raadet sendt med Fuldmagt til Ribe »att Contrahere med Commandanten paa Byens Vegne, haffde wj huer j hest, och min Suend Kiørte«, skriver Hans Nielsen. Saa maatte de ligge i Ribe i 3 Nætter. For Køreturen tog Hans Nielsen 1 Rdlr. 4 ₤, og for Opholdet maatte for »Suend och hest, øll och Mad och Havre och hœ« gives 3 Rdlr. 3 ₤.

De gjorde »Aftingsel med Major Leonhart Paa Byens Wegne och wdloffuet en Summa Penge, Nembliq 250 Rdlr., och 15 Tdr. Korn.« Ved samme Lejlighed betalte Hans Nielsen »Munsterschriffueren 2 Rdlr. og i Saluaguarde Peng og Drichepeng 4 Rdlr.«

Efter hvad jeg bemærkede ved Begyndelsen af Aaret, var Broen bleven lavet saaledes, at den i en Fart kunde løses. Der blev jo saa i den Anledning bekostet en »Portramme«, som det hedder i Regnskabet. Den hele Mekanisme gik da ud paa, at man kunde hejse Broen op i en Fart. Der tales derfor ogsaa senere om »Windbroen«. Saaledes skriver Hans Nielsen: D. 28 Novembris Betalt Clemend for en Hampe Reeb 12 faugen (Favne) Lang till att opwinde Windbroen medt om Natten — Penge 4 fl .

Den 14de December blev Thomas Jensen skikket til Kolding for at tale med »Comissarierne« paa Byens Vegne, og han red paa sin egen Hest, og »Commissarierne« skrev saa Borgmester og Raad til »med hannem«.

Samme Dag gik der ogsaa Bud til Ribe med Bud tilbage til Stefan Nielsen, medens et andet Bud gik til Lunderup, Torstrup og Nørholm »om Kundskab«, som det hedder.

Den Skrivelse, som Thomas Jensen bragte tilbage fra »Comissarierne« i Kolding, gik ud paa, at de skulde tage »Salvaguadj« i Ribe, hvorfor Thomas Jensen saa blev skikket til Ribe af Borgmester og Raad med dette Budskab, altsaa med Begæring om fornævnte »Salvaguadj« for, som Hans Nielsen skriver, »Att wi iche schulle offuer Rumlis aff di Strøffende (!) folck: Saa och att fly osz wisse Kundschaft derfra. Men som der daa var forventendisz Kong: May: folck, bleff hand der opholdt paa fierde Dagh, hvilket kostede Byen 2 Rdlr.«

Den 19de December skriver Hans Nielsen: »Der dett Røchtedis, att Hertzogh frederichs folch Kom thill Ribe, och Lasz Jensen med migh (begge Vardes Borgmestre) frychtet, wi schulle faa en trop aff Samme folck hidt, bleff Lasz Bagger afsendigett thill Thames Jensen i Ribe att hand schulle ingen folck begiere hidt, men begge giøre Dieris fiid att sligt Kunde forhindrisz, thi dj Plunderitt, huor dj for frem, och togh ilde affsted.«

Hans Nielsen kommer herefter med en Besværing, som Revisor i Margen godkender i Følge Bevis fra Lasz Bagger, og denne Besværing, som altsaa maa være fuldt paalidelig, taler ikke til Gunst for Bispens Folk ¹⁾). Hans Nielsen fortæller

¹⁾ Bispens Folk 3: dem, der anførtes af Prins Fredrik, Biskop i Bremen og Verden.

nemlig, at hans Omhyggelighed for Byen havde kostet ham en køn brun Hoppe, som han havde købt sig til for en Hest, der kostede ham 25 Rdlr. Den omtalte Hoppe havde nemlig Lasz faaet at ride paa til Ribe, hvor han satte den ind i »Nygaard«, hvorfra den straks »bleff Røffuit Bort aff Biskopens folck«. Hans Nielsen fordrede i den Anledning Erstatning af Byen, og han syntes, han billigvis maatte kunne sætte Tabet til mindst 20 Rdlr. Samtidig beretter han, at han sammen med den anden Borgmester, Lasz Jensen, havde lejet Peder Bruun til at bære »Martagni, Commandant i Ribe, hans Breffne till General Wrangel i Randers«, hvilket kostede 5 g .

Den 22de Decbr. rejste Hans Nielsen til Ribe for at tale med »Ercebispen«. Han rejste denne Gang med en lejet Vogn. Om han af den Grund har været daarligere kørende, end naar han havde sin egen, siger han vel ikke udtrykkelig, men han fortæller, at han paa Vejen til Ribe maatte ligge Natten over i Tømmerby, altsaa omtrent midtvejs mellem Varde og Ribe. I Ribe fik han god Besked paa Byens Vegne: »att osz ingen folck schulle paaleggis, men att wi schulle schaffe nogen proviant.« Den 26de December, altsaa 4 Dage herefter, var han atter i Ribe; men han skriver ikke noget om, hvad hans Ærinde var.

Samtidig hermed sendte Borgmester og Raad Hans Bertelsen paa Byens Vegne til Viborg for at skaffe Underretning, og Peder Lundtzmarck blev i det samme Ærinde sendt til Rye for at passe paa, naar »Wrangel brekitt (brød) op och achte, huad Vei hand Maseret.« De gjorde sig begge til »Toback Kømmere«, og Hans Nielsen leverede dem hver 10 Pund Tobak og 5 g i rede Penge, »med Tillgiff och med Toback« beløb det hele sig til 6 $\frac{1}{2}$ Rdlr.

Vardenserne havde rigtignok, som før bemærket, faaet Løfte om at blive fritagne for Hertug Fredriks Folk; men det viste sig snart, at det i det hele var daarlig bevendt med Løfterne i de Tider. Den 29de December om Natten kom Hertug Fredriks Regimentskvartermester fra Ribe med 40 Ryttere og havde Befaling »att søge om Vognpenge«, og Regimentskvartermesteren, som hed Hollander, blev selv fjerde i Hans Nielsens Hus. Først sad de paa Hestene og slukkede deres Tørst med 12 Kander Øl, skriver Hans Nielsen, bagefter fik de saa Mad, medens Hestene, som han skriver, fik »are

(Havre) samt h e och Strøe«, ligesom de andre ogsaa fik  l og Brændevin, som han satte til 2 Rdlr. 4  . Af de samme Folk kom 10 tilbage om Natten og »Rende att hierting«, hvorhen de fik Madtz Christensen med som Ledsager.

Den 30te Decem­ber kom Regimentskvartermesteren igen med de 30 Ryttere, og han fik da 8 Maaltider Mad med 24 Kander  l, 4 Skpr. Havre og 1 Kande Brændevin til i alt 2¹/₂ Rdlr.

Den 31te Decem­ber om Morgen­en rejste han saa med sine Ryttere til Alslev, men ved Middagstid kom han atter tilbage for at tilbringe Nyaarsaften i Varde, ved hvilken Lejlighed Hans Nielsen maatte give 8 Personer 2 Gange Mad samt 26 Kander  l, 1 Kande Brændevin og 4 Skpr. Havre, H  og Rugfoder for i alt 3 Rdlr.

1645.

1ste Januar. Nyaars Morgen i Dagningen maatte Hans Nielsen med Heste og Vogn følge Hr. Hollander til Ribe, for han »haffde en stor partj Penge med Sig, Som hand haffde opsamlett, huilche penge bleff Lagdt paa min wogn«, skriver han, og bemærker saa videre, at han med det samme var hos »Kong: May: Commissarier i Ribe« og hos Erkebisp­en. Den hele Rejse kom paa 3 Rdlr.

22de Januar betaler Hans Nielsen et Bud, som Hr. Niels (Præsten) i Aastrup skikkede til Varde for at give Byen Varsel og Kundskab om General Wrangel — 3  .

Saa snart Byen fik denne Underretning, blev Peder Brun sendt  ster paa »att bespejde Wrangels Mars«, og Hans Nielsen gav ham 1 Rdlr. 4   med i Tærepenge, og da han skulde rejse »Var her en mechtig frycht«, skriver denne, saa »hand gick de  sterste Veie.«

Den 15de Februar kom her Befaling, at Varde ligesom de  vrige Købstæder skulde sende en Mand til Kolding for der at møde »Commisarierne«, og Hans Nielsen »bleff da betalett paa Byens Vegne att m de der.« Han kørte saa til Kolding med Heste og Vogn. Men da han kom der, »Var dj hastig Rycket offuer for en Partj till Fyen.« Han kunde altsaa ikke faa talt med dem; men fra Kolding skrev han saa til Lensmanden og sendte ham Brevet over til Fyn. Den hele Udgift baade til Vognleje med Heste og Karl frem og tilbage

i 3 Dage, for Hø, Havre, Stald, Øl og Mad og for »Bud thill Fyen« sattes til i alt 5 Rdlr. 1 \mathcal{K} .

Den 9de Marts skrev Hans Nielsen atter Lensmanden til om det samme Spørgsmaal; men denne Gang skrev han fra Ribe.

Saa den 13de Marts fik Varde Skrivelse fra Lensmanden, afsendt fra Kolding, angaaende Kontribution til »Kong: May: folck.« Som Følge heraf var »Borgeriet« samlet i Kirken den 14de Marts, hvor der blev forfattet et skriftligt Svar, hvortil »Niels Juell« beholdt Kopien.

Den 16de Marts fik Varde igen en Skrivelse fra Lensmanden om, at begge Borgmestrene »schulle Jlig« (hurtig) komme til Hans Velbaarenhed i Ribe. Saa lejede begge Borgmestrene, Hans Nielsen og Lasz Jensen, »Søffren Chrensz« til at »age« dem til Ribe, hvor Forhandlingen med Lensmanden drejede sig om »Att forschaffe Korn till att proviantere Glückstad och 20 Rdlr. om Vgen till Kong: May: Ryttere«, som Varde skulde levere.

Den 23de Marts kom der Tidender om Wrangels Færd »i Sønd« og saa lejede de Villandtz Pedersen til at gaa til »Sølwig med breff till Johan Clausen at fly Byen Kundscha.« Denne Johan Clausen skrev saa »wittløfftig« Borgmestrene til og lovede dem sin Tjeneste.

Den 25de og 26de Marts var Hans Nielsen »besueret« med at skrive til Hr. Lensmanden om den Levering af Korn til »Glückstad«, og da saa Skrivelsen var færdig, sendte han Peder Brun med samme og 40 Rdlr. til Kong: May: Folk.

Den 26de Marts fik Byen Skrivelse fra Wrangel; hvad den handlede om, beretter Hans Nielsen ikke; han fortæller kun, at han gav Budet »øll och Mad« for 12 β .

Den 28de Marts, beretter han, kom der atter »schriffuelsze fra Wrangell«, og straks efter kom en anden Skrivelse fra Rodenburg om Skat; ogsaa dette Bud fik Øl og Mad for 12 β .

Som Følge af dette nye Skattepaalæg forsamledes Borgerne og Raadet samme Dag i Terkel Turesens Hus.

Den 10de April kom der Bud og Brev fra Ribe om Skat; dette Bud gav Hans Nielsen 3 \mathcal{K} .

Jeg antager næppe, sidstnævnte Bud har været fra Lensmanden; thi Hans Nielsen gav sig straks til at skrive denne til, formentlig om den førnævnte Skat, og han meddeler saa videre, at han sendte Brevet til Fyn med et Bud, som

han gav 4 R . Lensmanden maa altsaa ikke være kommen tilbage.

Den 12te Maj lejede Hans Nielsen »Hans Brønssis Søn Kield« til at tage til Hjerting for at opholde en Saltskude og faa denne til at føre »Niels Juell med Skatten till Wrangels Leir«, og det fik han 12 β for.

Da der samtidig berettes, at Hans Nielsen, Lasz Jensen og en Tredjemand laante 40 Rdlr. af Steffen til Skatten, maa denne jo i det hele have været meget betydelig.

Den 19de Maj lejede Hans Nielsen atter Hans Brønss's Søn, men denne Gang for at gaa til Ringkøbing med Brev til Borgmester og Raad dersteds, og den Skrivelse, han bragte, var meget magtpaaliggende, skriver Hans Nielsen. Han fik 3 R for Turen.

Den 7de Juli kom der saa en stræng Skrivelse om et Parti Proviant, som skulde ydes af Løhnet til Wrangels Lejr, og da hverken den anden Borgmester Lasz Jensen eller en Del Raadmænd vare til Stede, opfordrede Menigheden Hans Nielsen i Kirken til at rejse til Ribe. Forlangendet gik ud paa 24 Lpd. Brød og 26 Tønder Øl ugentlig af Riber-Løhn; Hans Nielsen fik det dog lavet saaledes, at Varde slap, men det kostede 2 Rdlr. 4 R 8 β .

Den 30te August kom der »hid till Warde Stercke Tidende om Wrangels Mars Aff Holsten ind i Jülland Och om den Suare flucht med Queg, heste och godtz for Plønderij.« Derfor fandt Borgmestre og Raad det bedst, at Tøste Christensen straks blev sendt paa en Hest til Kolding for at skaffe sikre Efterretninger om Wrangels Færd og March, og derfor gav Hans Nielsen Tøste 1 Rdlr., og det saa Steffen Nielsen paa.

Den 2den September kom her til Byen en Fændrik med 4 Dragoner, og straks efter ham kom der en »Quartier Mester« med 4 Dragoner for at indkvartere 4 Kompagnier Dragoner og Fodfolk. »Borgeriet« blev sammenkaldt, men kun faa mødte. Saa var der kommet en meget stræng Skrivelse fra Sebastian von Rodenburg, i hvilken Anledning Lasz Jensen og Hans Nielsen rejste til Ribe for at tale med ham selv og »Affvende dend Store Jndquartering, och faa nogen forlindring for den store Rest osz Kreffuedis.«

Den 3dje September vare da begge de ovennævnte Borgmestre paa Vejen til Ribe; men i Tømmerby mødte de

Generalkvartermesteren, som vilde til Varde; men da han mødte dem, vendte han om og fulgte med dem tilbage til Ribe. Her forhandlede de nu om Sagerne, og de fik ikke eftergivet saa ganske lidt. Først slap de for at levere 95 Par Sko; saa var der affordret Byen 300 Rdlr., og denne Sum fik de sat ned til 150 Rdlr., men saa maatte de ogsaa love Kvartermesteren en ærlig anselig Foræring foruden de 10 Dukater, som Jacob Jensen 2 Dage tilforn »førte til Regimentz Quartiermester att forære ham.« Saa tage de hjemad; thi de 4 Kompagnier vare allerede foran dem paa Vejen ad Varde til; men da det var om Natten, maatte de betale Hofmesteren, som skaffede dem ud, 3 g , og Vagten i Porten maatte de betale 8 b , og til Fortæring, Vognleje og Vin satte Hans Nielsen $2\frac{1}{2}$ Rdlr. paa Byens Regning.

»Den 4 Septemb Kom wi Hiemb i Dagningen«, skriver han videre, »och strax Kom folcken, 4 Compagnie med Quinder och børn, och bleff Jndquarteret i denne Arme By.«

Samme 4de September kom Regimentskvartermester Jochim Scharmekon med en »Streng schriffuelsze om Schatt, och drogs wi med Hannem dend gandsche Dag och Leuerit hannem i Steffen Nielsens Husz Penge 20 Rdlr.«

»Den 5te Septembris«, fortsætter Hans Nielsen, »Bleff Byen for Vorisz forhandling halffparten aff dj 4 Compagnier quitt: Som strax maatte Masere.«

Saa blev »Borgeriet« samlet, og man indgik paa at betale Kvartermesteren Skatten med 150 Rdlr.

Med de fornævnte Kompagnier maa der naturligvis være kommen en hel Del højere Officerer til Byen; thi Hans Nielsen beretter, at samme Dag, som ovennævnte Skat blev betalt, vare Borgmestre og Raad forsamlede i hans Hus sammen med Kvartermesteren og »Captain Duclas«, og der drak de $7\frac{1}{2}$ Kande Vin til 1 g Potten samt 8 Kander Øl, og det sætter Hans Nielsen til $2\frac{1}{2}$ Rdlr. 1 g 8 b .

Den 8de September kom der Skrivelse om, at Soldaterne skulde til Ribe i Kvarter, og Hans Nielsen lejede saa et Bud, der skulde gaa til Billum og Jandrup Sogne »at mane Soldater op«, og det Bud fik han for 8 b . Samme Dag var her en Major, som laa i Jacob Bjørnsens Hus, og han fik 11 Potter Vin à 14 b Potten.

Samme Major maa kun have ligget her noget over en

Dag; men Hans Nielsen maatte alligevel leje Tøste Christensen til at gaa til Brøndum Sogn for at købe Havre til Majorens Heste, eftersom han (Majoren) fortalte, at han i sit »Losemente« havde ladet fodre sine Heste med sin egen Havre, 4 Tønder i det hele, og det vil han have betalt med fri Foder, »till hand breckitt op« (brød op). Tøste købte saa 12 Skæpper Havre, og Hans Nielsen købte selv af Jens Christensen 10 Skæpper Havre, alt i alt 2 Rdlr. 2 \mathcal{L} 8 β . Desuden fik Majoren af Lasz Jensen en Tønde Havre, af en anden 10 Skæpper og af Christen Tharp 10 Skæpper, hvilket altsammen blev sendt hen i Jacob Bjørnsens Hus, hvor Majoren altsaa maa have boet.

Den 9de rejste Majoren herfra med Folkene; men Glæden herover blev ikke af lang Varighed; thi den 11te September kom Fændrik Johan Gieyer med 45 Dragoner og tog ind hos Peder Andersens, hvorhen Hans Nielsen maatte sende en Tønde Øl til 2 Rdlr.

Den samme 11te September red imidlertid Fændriken med sine 45 Dragoner »hastig till Hieboe och Billom« Sogn, men kom tilbage igen og vilde have Kvarter i Byen til sig og Rytterne, hvorfor man (Hans Nielsen m. fl.) samedes med ham i Lasz Jensens Hus »och Kiøffte Hannem aff for j Rosenobell.«

Saa slap de for Fændriken; men næste Dag, den 12te September, kom der en Skrivelse fra Oberstløjtnant Rodenburg om, at Varde hastig skulde yde ham 50 Ørte Mel og 30 Tønder Øl.

Nu var Byen imidlertid saa forarmet og udspist, at det var den plat umuligt at yde mere, hvorfor Lasz Jensen og Christen Tharp rejste til Ribe for at bede om Eftergivelse; men paa Vejen modtog de en endnu strængere Skrivelse ikke alene angaaende fornævnte Mel og Øl, men ogsaa med Fordring paa et stort Parti »Speceri« og 100 Rdlr., oven i Købet at betale inden 24 Timer.

De drog imidlertid til Ribe og bragte det saa vidt, at Kvartermesteren skulde have en Foræring paa 20 Rdlr.

Næppe vare de komne over dette, førend et endnu værre Onde truende Byen; thi den følgende Dag kom der Tidender om, at Slebusk marcherede mod Byen med sine »Røffuere och Squatron«. Man bad derfor Steffen Nielsen om at rejse imod ham og afvende den truende Fare; men Steffen kom noget sent paa Vej, Slebusk kom med sin Skare og vilde endelig

have Kvarter »det wi Standhafftig benechtet hannem«, skriver Hans Nielsen; men de maatte give ham 4 Tønder godt Øl, som blev ydet paa den Maade, at 4 Mænd gav hver en Tønde.

Da saa han var rejst, kom Fændrik Gieyer hastig hid fra Ribe som Salvaguardi; men der var ingen, som vilde give ham Kvarter, Peder Andersen vilde ikke, og andre vilde ikke. Paa den Maade gik det til, at Hans Nielsen ogsaa maatte tage ham med hans Dreng, 2 Heste og 2 Dragoner, som fik »in kon øll for 6 β.« De forbleve dog ikke hos Hans Nielsen, men kom senere hen til »Hendrich von Zendens.« Hans Nielsen blev dem derpaa kvit, men han overlod en Øltønde til at komme Jens Marskels Øl i, og den kostede 2 ₤ 8 β, for det var en »Husumer tønde.«

Den 15de September rejste det ene Parti Tropper efter det andet gennem Varde. Byens Folk fik nogle af dem ind, saaledes tog Fændriken 4 Dragoner ind hos Hans Nielsen, som tappede 4 Kander Øl for dem, og Fændriken tog selv foruden Øl og Mad en halv Pot Brændevin. Hans Dreng fik ogsaa stadig Penge til Brændevin, snart 4 β, snart 6 β; desuden forlangte Fændriken hvid Sæbe, som han ogsaa fik for 2 β.

16de September gjorde Fændriken Gilde og havde 4 af »Wittenbergers« Officerer samt flere til Gæst, og de drak »8 Kander Bitter Viin, 26 Kander øll, efftersom alle schulle skenckis aff Soldaterne.« Hans Nielsen sætter Mad og Drikkevarer til 4 Rdlr. 1 ₤ 14 β. Desforuden brugte de en Pot Brændevin til 12 β og Tobak og Piber til 8 β.

Derefter følger i Regnskabet opregnet en hel Mængde Personer baade fra Ribe og Varde og andet Sted, som bemeldte Hr. Fændrik tog ind og traktede, og Gæsterne vare ikke blot pæne Borgerfolk, men ogsaa Karle var der imellem, f. Eks. Christen Langes Karl fra Kjergaard, og det blev nok en 4 Rdlr., som Hans Nielsen satte paa Byens Regning, foruden 100 Rdlr., som han leverede til Fændriken Hr. Gieyer, og som denne sendte til Ribe med Peder Byrgesen. Disse Penge bleve imidlertid ydede i Følge »den Accort« mellem Borgmester Lasz Jensen og Oberstløjtnanten, som tidligere er nævnt.

End yderligere havde Christen Tharp givet Kvartermesteren 20 Rdlr., som Hans Nielsen betalte ham tilbage og satte dem saa paa Byens Regning.

Den 19de September kom her et Bud med Skrivelse fra Oberstløjtnant Rodenburg, at der var bleven en svensk Kvinde tilbage i Varde, og hende skulde Byen skaffe ham til Ribe. Hans Nielsen gav Budet 2 ƛ 8 β , og Kvinden fik 1 ƛ i Tærepenge paa Vejen. Saa forærede Byen Fændriken et Par Ridestænger og et Mundstykke til hans Hest, som han havde faaet af Christen Lange.

Den samme Fændrik vedbliver at bo hos Hans Nielsen, ligesom han vedbliver at traktere snart flere, snart færre. En Gang maatte Hans Nielsen saaledes beværte »4 Tributer Dragoner Aff Vesterherritt«, og da han saa endelig rejste, hvilket sandsynligvis skete den 22de September, mente Borgmester og Raad at kunne fornøje ham med ikke ringere end 26 Rdlr., medens hans Dragoner fik 8 Rdlr. af Terkel Turesen.

Samme Dag rejste Hans Nielsen paa Byens Vegne til Ribe i Følge en Skrivelse fra »Commissarierne«, og Fændriken kørte med ham. Hans Nielsen blev opholdt i Ribe paa 3dje Dag, idet han ikke kunde komme fra Byen, »førend Suenschens Macht med Wrangell war affdragen«.

Efter at nu Svenskerne vare dragne bort, var der et stort Arbejde at gøre, førend alt kom i Orden. Hans Nielsen skriver, at han »udj gansche 24 Dage och Natter har Veritt besuerget med Byens Indquartering, Skatteri, Fordring, Rejser« o. s. v., saa han slet ikke kunde tage Vare paa sine egne Sager, eftersom al Tiden gik hen med »daglig Schriffuen och Registrering och Consipering«; blot til Lys, Papir og Blæk har han brugt for 3 ƛ 4 β .

Endelig blev da Vardenserne Svenskerne kvit; men hvis de havde haabet, at dermed skulde bedre Tider oprinde for Byen, tog de fejl; thi nu kom »Kong. May. folck«, og det lader til, som gav de ikke Svenskens Folk meget efter. Saa snart Svensken var borte og »Quiterit Byen«, skriver Hans Nielsen, er her kommen til Byen Kong. May. Folk under Kaptajn Straus med 93 Soldater, og saa beklager han sig stærkt over den »Plage och besuering«, han i Begyndelsen havde af dem, særlig med at »schaffe hannem ildebrand, Naar han paaeskitt« og med at skaffe ham Lys, »naar hans Werter iche Kunde fornøye hannem«, til Havre i Vintertiden o. s. v. Endvidere maatte Hans Nielsen udtage Deller (Brædder) til hans Hestekrybber, Søm m. m.

1646.

Den 2den Januar sammenkaldte Hans Nielsen Menigheden til at vælge »Taxere Mend« (Taksationsmænd); han holdt paa med Møde i 3 Dage og kunde endda ikke faa Folk »Sancket«.

Byen maa for Resten have været godt »belagt«; thi den 26de Januar antog Hopmanden (Kaptajnen) en Soldat, som man ikke havde Kvarter til, hvorfor Hans Nielsen gav ham 10 β i det mindste for den første Dag, og saa maatte han sørge for sig selv.

Da det brændte for »Elsze Johans«, og hendes Soldat Anders Zimmermand derved i Øjeblikket blev husvild, maatte Byen leje ham ind hos Lauge Kierup. Her var han i 2 Uger, og Hans Nielsen betalte paa Byens Vegne hans Kost med 3 \mathcal{K} om Ugen og 1 \mathcal{K} 4 β for Sengen. Da de 2 Uger vare gaaede, kom Soldaten op i Skansen, hvor han var i 5 Uger, og her fik han 3 \mathcal{K} 4 β om Ugen at leve for. Der indtraf nu en »Furier« ved Navn Hans Nebbel; han havde ingen Kvarter og kom derfor ogsaa op i Skansen, hvor han var i 5 Uger. Yderligere bemærkes, at der var tvende Soldater, som bleve skikkede til Skansen, fordi der intet Kvarter var. Saa sendte Lensmanden nok en, som ingen vilde tage imod, saa maatte Hans Nielsen give ham Penge paa Byens Vegne, og saa fik han 8 β om Dagen.

Den 16de Marts maatte Hans Nielsen paa Varde Bys Vegne rejse til Kolding for at tale med Lensmanden »Anlangende denne Store besuering med Soldater holdt«, og endvidere skulde han tale med ham om at overbringe til Hove et Andragende fra Byen om Eftergivelse af paalagte Udgifter og om Erstatning for de Udlæg, som Byen havde haft, og denne skriftlige Erklæring vilde han bede Lensmanden fremlægge paa »den Herremøde i Kiøbenhaffuen«. Men da Hans Nielsen kom til Kolding, var Lensmanden saavel som Peder Lange allerede tagne over. Hans Nielsen rejste da efter dem til Enggaard, men da han kom der, var Lensmanden rejst videre til Nyborg. Endelig kom Hans Nielsen paa Vejen mellem Odense og Middelfart til »Velb. Erich Juell«, og han tog alle Breve, Erklæringer og Skrivelser med for at give dem til Lensmanden i København. Derpaa rejste Hans Nielsen tilbage. Han mente nu at have rejst c. 30 Mile i det hele, hvorfor han forlangte 5 Rdlr. 2 \mathcal{K} af Byen. Havre og

Færgpenge samt Fortæring i disse 4 Dage satte han til 2 Rdlr. 4 \textasciix 8 β .

I Slutningen af denne lille Beretning skriver Hans Nielsen noget pralende: »Det er at agte, at andre Købstæder skikkede deres Fuldmægtige til København med stor Bekostning, og disse gode Mænd (Lensmanden og Peder Lange) gjorde vor Dont klar uden videre Bekostning, og vi fik lige saa godt Svar som de andre.«

Den 4de September kom man først sammen for at gennemgaa Soldaternes Regnskab og Byens Udlæg med hver Borger, som havde haft med den Ting at gøre. Baade Raadet og Officererne vare af den Grund til Stede. Hans Nielsen bemærker, at de »Laborerit derpaa i 3 Dage i mit Husz, bleff fordrucken disz mellem xxij (22) Kander øll og 3 Potter Brendeviin — 1 Rdlr. » \textasciix 6 β .«

Den 6te September blev der stor Allarm i Byen bare over 10 Rdlr. Sagen var den, at da Hopmand Straus kom hid til Byen, havde Lasz Jensen forstrakt ham med 10 Rdlr., og dem vilde Lasz Jensen nu have tilbage, som rimeligt var; men det vilde Straus ikke; thi dem burde hans Værter betale, mente han, og saa nægtede han at underskrive Regnskabet. Den 7de rejste saa Hans Nielsen til Ølgod for at søge efter ham og fandt ham i »List« til »Peder Früzsis«, hvor han overleverede ham et »Revers« paa hans Soldaters Gæld, og Straus gav han da Genparten underskreven.

Derefter kom Hans Nielsen hjem for atter at arbejde i Regnskaberne, og det var ikke noget let Arbejde at ordne Byens Gæld »och Soldaters Rest«, som han skriver; men hvad der var endnu kedeligere, var, at hele dette Arbejde, der havde taget fulde 6 Dage, endte med et vældigt Spektakel; thi, som Hans Nielsen bemærker, »Ennewoldt Spilte dett och schilde os ilde fra huerandre i Clemends husz den 8 Septembris«, hvoraf Følgen blev, at Hans Nielsen den 10de tog Raadstuevidne paa, »huorledis Ennewolds Ord var offr same Splidacht-somhed i Cleminds Husz«, og den 11te lod han saa Lensmandens »Zeddel (Seddel) høre, at dj schulle fange an med Byens Regenschaber igien.« Mødet den 8de maa altsaa have endt som et rent Spektakelmøde, siden han paa denne Maade maa samle dem igen.

Den 26de November vare Raadmændene samlede hos

Hans Nielsen for at »Consulere«, hvad hver Soldat skulde have om Ugen, af dem, som skulde i Skansen, »Jtem Officerer och Soldater, Som schulle bort.«

Den 26de December blev Hans Nielsen »Commandert att Reiszē til den Hērre Møde vđj Veille«, og her havde han Regnskaberne med »Paa Soldaternes fortering her i Byen att Lade Rigens Mars (Marsk) och Comisarier See«, og de modtog saa Genpart af Regnskabet paa hele Byens Udgift. Rigens Marsk og Kommissarierne lovede da, at Varde skulde blive »Erledigett« (fritaget) for al Indkvartering, og samtidig lovede de, at Borgernes Udlæg skulde blive tilbagebetalte.

1647.

Som det gamle Ordsprog siger: »Naar Krybben er tom, bides Hestene«, saa synes det ogsaa at være gaaet i Varde efter den ulykkelige Fejdes Tid. Naar de kom sammen for at tale om Regnskaberne, blev der Skænderi og Spektakel, eller ogsaa blev man hjemme; i Begyndelsen af 1647 valgte man det sidste. Den 7de Januar lod nemlig Hans Nielsen »Borgeriet« stævne til Møde i Kirken angaaende »Indkvartering och Taxermend« samt for at sætte og ligne Byens Skat og for at høre Regnskab; men den største Part mødte ikke. Anden Dagen derefter lod Hans Nielsen atter stævne til Møde, og da mødte der kun »14 mend Aff dj Ringeste«. Den 9de Januar lod han saa for tredje Gang ved 2 Mænd stævne til Møde, og da mødte der 9. Nu vilde han ikke stævne til flere Møder, men lod disse 9 Mænd foretage Valg paa 2 Mænd til førnævnte Bestilling; valgte bleve Claus Jacobsen og Anders Pedersen.

Den 13de kom Lensmandens Folk (6 i Tallet) til Varde og boede hos Hans Nielsen, medens samtidig Lensmanden selv rejste igennem Byen paa Vejen til »Lundenisz«, sandsynligvis sammen med Erik Juel; thi den 14de rejste Hans Nielsen til Lundenisz for at tale med dem begge angaaende den besværlige Indkvartering og for at meddele dem, at »Borgeriet« ikke længere kunde udholde »att giffue dem Penge«, og han skriver saa til Slut, at han »fich trøst och god bescheden med tillsagn at hielpe osz.« Sandsynligvis har Lensmandens Folk ogsaa været med paa Lundenisz; thi den 16de viser Regnskabet, at hans Folk kom tilbage igen; de fik paa Oprejsen ikke alene

Øl og Mad til sig selv, men ogsaa Havre til deres Heste og Brød til deres Hunde, og ligesaa paa Tilbagerejsen. Da jeg ellers aldrig har set, at Udgiften til Lensmandens Folk foruden Øl og Mad har været andet end »høe och Strøe« til deres Heste, maa jeg antage, at der ved denne Lejlighed har været Jagt paa Lundenæs, siden Hundene ere med baade paa Turen frem og tilbage. Medens Hestenes Antal er 4, nævnes Antallet af Hunde ikke; men da Brødet til dem er sat til 1 g 4 b , medens Øl og Mad til 6 Mand er sat til 2 g 4 b , maa der ikke have været saa faa.

Kort herefter blev der berammet et Møde i Viborg, hvor en Del af Stænderne baade gejstlige og verdslige skulde møde »att høre Landkistens Regenschab«, og med det samme var der ogsaa Landsting, ved hvilken Lejlighed den førnævnte »Ennevold Jensen«, der gjorde Spektakel angaaende Regnskaberne, havde appelleret den over ham faldne Dom til Behandling paa Tinget. Foruden de Ukvemsord, han havde brugt mod Borgmester og Raad ved Mødet, havde han faaet en Sag paa Halsen til, idet han havde nægtet at betale Engpenge; herfor maa han være bleven dømt ved Bytinget. Da Hans Nielsen var Part i begge Sager, fulgtes han og Terkel Turesen ad. De toge afsted den 13de Marts, idet de lejede »Per Mickelszens Vogn for 4 Rdlr. och frij Vnderholling for sig och hestene.« De kom til Viborg den 15de Marts tidlig om Morgenen og mødte straks for »Commissarierne om Landkistens Dont, Som di Raadslogs om i 2 Dage, Och Endelig opsatt till S: Mouritij.« Den 17de holdtes der saa Landsting; men Enevolds Prokurator vilde ikke møde for Retten førend Andendagen derefter »Och da taffte Sagen och bleff dømt till Kost och tæring: 10 Rdlr.«

Lensmanden og »øffrighed« havde paalagt Byen en »Postbudtzschatt«. Denne Skat blev ogsaa indkrævet og samlet, og Hans Nielsen fik Pengene for at levere dem i Viborg St. Hansdag; men da han kom derop, mærkede han, at »dj Ander Kjøbsteder Jntet ville da bequemme dem till Slig Penge att vdligge, Daa Kunde ieg ej Heller forsuarlig frembyde disse, Men beholte dennem hos mig och forhaabis ieg der i gjorde best for Byen att haffue dem thill beste till Videre paakreff«, skriver Hans Nielsen, der paa den Maade reddede Pengene til Fordel for Byen.

1648.

I Begyndelsen af Marts skriver Hans Nielsen, naturligvis i Anledning af Kong Kristians Død, den 28de Februar: »Till Vor Naadigste HERRis Election att Lade møde aff Byen« og meddeler saa, at man forhalede Tiden den ene Dag efter den anden til det allersidste, idet »mine medbrødre Siuntas, att Wj schulle giøre en fuldmacht aff Ribe eller Colling paa Woris Byes Vegne att Samtøcke.« Saa blev Fuldmagten hastig skreven, og det blev Hans Nielsen paalagt at drage til Kolding og der forhandle med Borgmestrene af Ribe eller Kolding om at svare paa Varde Bys Vegne og med de »Andre Stender att Samtøcke.«

Den 11te Marts rejste saa Hans Nielsen fra Varde og til »Andtz«, men da han kom der i den Hensigt at træffe Sendebudene fra Ribe, vare de allerede borte paa Vejen ad Kolding til. Han skyndte sig derfor med at komme af Sted for muligvis i Kolding at træffe enten »dj Riber eller Kollinger«; men da han kom der, vare de allesammen »Affdragen«, »oc derfor Wor ingen Raad«, tilføjer Hans Nielsen. Havde han nu endda kunnet faa en Vogn til Snoghøj i en Fart, men ogsaa her blev han drillet af Skæbnen, saa da han endelig naaede Snoghøj, vare baade de Riber og Kolding Borgmestre alt ovre paa Fyn. Han lod sig da sætte over; men ved Ankomsten til Fyn vare alle Jyderne borte. Hans Nielsen traf imidlertid her en Mand »Roland« (?), med hvem han forhandlede, og denne lovede at tage en Fuldmagt med til Morten Panck sammen med et Brev, som Hans Nielsen paa Stedet maatte skrive til denne.

Denne Rejse kom alt i alt paa 5 Rdlr. 1 $\frac{1}{2}$ 12 β , og vi kunde have sluppet med 1 Rdlr., skriver Hans Nielsen, »om min Paamindelse i Tide wor bleffuen Achtet.«

Den 26de Marts beretter Regnskabet, at her laa en Sergian(t) Johan Cullenbergh med 9 af Kong. Maj. Soldater i Skansen; men hvor længe de laa her, kan ikke ses.

Den 25de Maj sendte førnævnte Morten Panck, Borgmester i Kolding, en Mand ved Navn Rasmus til Varde med den udvalgte Konges Pergamenter, som vare givne paa Varde Bys Privilegier, sammen med en Skrivelse. Disse Pergamenter havde altsaa den Kolding Borgmester medtaget fra København

paa Varde Bys Vegne, som Hans Nielsen i det førnævnte Brev havde bedet ham om.

Samtidig hermed kom der Meddelelse om, at alle Købstæderne skulde fremsende rigtige Kopier af deres Privilegier, hvorfor Varde Bys Privilegier bleve opsøgte og »jeg Vdtcopieret den første Exemplaria, Som bleff oc fremført till Kiøbenhaffuen«, skriver Hans Nielsen.

Jeg vil nu slutte disse Uddrag af Hans Niensens Regnskaber med i omskrevet Form at gengive hans Rejse til København for at hylde Kong Fredrik III.

Efter Danmarks højvise Raads Skrivelse og Befaling, dateret København den 9de Maj, at tre af hver Købstad, en Borgmester, en Raadmand og en Borger, skulde »Vdtgiøres« at møde i København med andre Rigens Stænder med Fuldmagt: der at hylde »Hans førstelige Naade Hertzog Frederich thill Danmarchis oc Norgis Konning« den 6te Juli.

Da er jeg med Jacob Jensen og Jens Nielsen dertil og »Depèterit« og Fuldmagt given af Byen samme Hylding at hos være, samtykke og med andre »Rigens Stender forfare i Huisz der Propenerit.«

Den 28de Juni skulde Rejsen gaa for sig; da kom Jacob Jensen og bad om nogen Penge til Rejsen, eftersom han ikke kunde blive færdig til at rejse sammen med Hans Nielsen og Jens Nielsen, og han fik da 5 Sletdalere.

Denne Gang rejser Hans Nielsen ganske anderledes flot end sidste Gang, da han skulde til Valø og København; men det var jo ogsaa til Kongehylding. Baade han og Jens Nielsen føre Opvarter med og køre i hver sin Vogn, mindre kan ikke gøre det, som det vil ses af følgende:

	Œ	ƒ	ß
Jens Nielsen og mig og vores Opvartere havde 2 Vogne til Sundet og Snoghej	4	«	«
Vor Fortæring til 5 Personer og en Vognmand for den Dag paa Rejsen til Snoghej	2	3	«
Færgpenge over Sundet	«	3	«
Til Drikkepenge og Fattige	«	1	4
Udi Middelfart til Fortæring	1	3	«
Vognleje til Odense	2 ¹ / ₂	«	28
Udi Odense fortæret	1 ¹ / ₂	«	«
Til Fattige og Drikkepenge 1 Sletdaler	«	4	«
Vognleje til Nyborg af 2 Vogne	2 ¹ / ₂	«	«
Udi Nyborg fortæret med Drikkepenge og til Fattige	1 ¹ / ₂	«	20

	R	ƒ	β
Færgespenge over Bæltet	1 1/2	«	«
Til Fattige og Drikkepenge	«	«	20
Udi Korsør førend vi kunde faa Vogn	1	«	«
For 2 Vogne til Slagelse; thi det var ondt Vejr	1 1/2	«	«
Udi Slagelse 1 Nat blev fortæret	1 1/2	«	«
Fattige og Drikkepenge	«	«	20
Vognleje til Ringsted	2 1/2	«	«
2 Skæpper Havre	«	2	«
Udi Ringsted fortæret	1	«	«
Vognleje til Roskilde med Havre og Drikkepenge	3 1/2	«	«
Item ved alle Vangede laa fattige Tiggere udlagte	«	1	8
Udi Roskilde fortæret med Drikkepenge	1 1/2	1	«
En ung Person af Varde Børn, som der gik i Skole i Roskilde, blev given		1/2	«
2. Juli. Vognleje til København	3 1/2	«	«
De Fattige paa Vejen 8 β, Item Ø1 til os og vor Vognmand 12 β	«	«	20
Udi København vare vi fra den 2den Juli og til den 12te Juli. Imidlertid opholdt Jacob Jensen sig mest hos sin Broder, nogle Gange kom han til os, og hans kære Broder besøgte os, saa vel som andre godt Folk undertiden kom i »Lose- mentet till os«. Ogsaa eftersom Købstædernes Fuldmægtige vare nogle Gange forsamlede paa Københavns Raadhus og »Delibererit« med hverandre, gav det der Aarsag til »Aff- tering« (Traktering) i Raadhuskælderen, som ellers kostede med daglig Udgift over et Par Rigsdaler	1 1/2	«	«
Gav hver Købstad Byskriveren der for at kopiere og for »Consi- pering« 1 1/2 Sletdl.	1	«	«
Gav ham for en Udskrift af . . . (Resten ulæseligt)	1	«	«
Leverede Jacob Jensen, efterdi han ikke holdt stille i vort Kvarter	7 1/2	«	«
Udi København have vi fortæret i »Losementen for osz och huisz Giester osz besøchte«. Gav for Mad elleve Rdlr. For Vin, »Mom, Bryhaan, Rostocker øll och Brendeviin« syv Rdlr.	17 1/2	«	«
Drikkepenge i »Losemente«	1 1/2	«	«
Til fattige Folk af og til		1/2	«
Vores Opvarter og for hans Fortæring i København 1 1/2 Rdlr. og gav ham til Fortæring 1 Rdlr.	2 1/2	«	«
Tilforn havde jeg nogle Gange anholdt hos vores gunstige Hr. Lensmand, at vi maatte faa bevilget en ringe Told af Broen at holde den ved Magt, efterdi os blev benægtet Tømmer af Kongl. Mayes. Skove, og Hs. Velbyrdighed vilde gjerne hjælpe os og talte selv med »Secreterer« derom.			
Endelig bleve vi tilsagte, at vi skulde faa Hs. Majestæts Brev, hvorpaa jeg leverede 6 Rdlr. til Sekretærens Skriver Mads Hansen at udgive derfor i Kancelliet, og han lovede at føre det derpaa og derefter sende det til Varde, som ogsaa skete, og vi betalte	6	«	«

	3/4	1/2	1	3
Dermed rejste jeg fra København »Gud sche Loff i Æwighed«.				
Vognleje fra København til Roskilde	3 ¹ / ₂	«	«	
Udi Roskilde Kro blev »fordrucket«	«	«	12	
Laa i Roskilde til længe om anden Dagen; thi vi skulde bese det bedste i Kirken om Morgenen. Klokkeren fik 2 1/2	«	2	«	
Fortæringen hos vores »Lystig Verth« en Raadmand	2 ¹ / ₂	«	«	
Vognleje fra Roskilde til Ringsted	3 ¹ / ₂	«	«	
Drikkepenge	«	1	«	
Vognleje til Slagelse	3	2	«	
Fortæring i Slagelse for os samtlige	1	«	«	
Fattige langs Vejen	«	«	8	
Vognleje til Korsør	1 ¹ / ₂	1	«	
Udi Korsør laa vi over, saa længe der blev fortæret	2	«	12	
Fattige og Drikkepenge	«	«	8	
Færgpenge over Bæltet, og vi laa 1 Dag og Nat paa Færgen, gav derfor med Drikkepenge	1	«	12	
Fortæret i Nyborg med Drikkepenge	1 ¹ / ₂	«	8	
Vognleje fra Nyborg til Odense	2	1	«	
Fortæret i Odense den Dag og anden Dagen, før vi rejste derfra	3 ¹ / ₂	1	4	
Drikkepenge 2 1/2, Fattige 1/2 1/2	«	2	8	
Vognleje fra Odense til Middelfart 22 1/2	3 ¹ / ₂	1	«	
Paa Rejsen fra Odense baade paa Vejen og med vore Venner og i Middelfart, da vi der bleve opholdte	6	«	«	
Færgpenge fra Middelfart over Sundet	1 ¹ / ₂	1	«	
Vognleje til Kolding	1	1	«	
Fortæret den Nat	1	3	«	
Drikkepenge og Fattige	«	«	8	
Vognleje til »Hiorkier«	3 ¹ / ₂	«	«	
Laa i Gamst, fortæret	1	«	«	
Videre fortæret den Dag og med Vognleje fra Gamst og til »Hiorkier« og saa Vogn til Varde	2	«	«	
Udi Kolding er afbetalt Borgmester Morten Panck, som han udlagde i »Cantzeliet« til Drikkepenge for den »førstelige« Forsikring paa vor Bys Privilegier	2 ¹ / ₂	«	«	

Og saa bemærker Hans Nielsen, at han kunde forstaa, at Morten vilde have en Foræring for sin Ulejlighed og var gnaven, fordi han ikke fik den.

Foruden de spredte Træk af hine sørgelige Tider, som findes i Hans Nielsens Regnskaber, indeholder ogsaa Raadstueprotokollen fra disse Tider Pag. 250 og videre en Beskrivelse over, hvad der er bleven paalagt Varde By. Beskrivelsen er saalydende:

Warde Byes Elendig oc bedrøffuelig Tilstand Vdj Nu forgangende Suensche Feide, Som denne Fattige Borgeschab hafr lijð Och Vdstanden.

Anno 1644 d. 10de Januarij Kam ett Regimentt til Hest och Thou til Fods til Rijbe, huorfra Vij strax figh schriffuels Vnder Liffsstraff att Komme dijd oc Accordere Om Schydszschatt. Och formedelst osz bleff loffuet att schulle Forschaanesz for Jndquartiering, Matte Wij Vdloffue den Summa aff Byenn i Guld, Sælf oc Penge att bringe til Veje. Nemblig	1700	«	«
Huoraff Byen endnu bortschuldig er lantt (laante) Peng, Sælf oc Guld 400 Rdl. oc mehre, huilche Summa 1700 Rdl. betalt bleff den 20. Januarij nest ephter. Emedler thid giffuet Foræring oc Salua Guardj Peng	24	«	«
Efter befaling bleff Kiøfft till Oberst Horns Rustvogn 6 Hester, och i Kost till hansz Staldmester Kostet tillsammans	140	«	«
Och desz Vansett Vij for Jndquartiering Vor frij loffuet Saa icke desz mindre er den gandsche Hornsz Regiment, 9 stercke Compagnier met Staben hijd Kommen, Och der hosz Slijgt en Vtrolig Trosz oc met Følge, saa dij saa gandsche Fyldte denne liden Bye, att icke mange stuer Vor, som ej stod fulde aff heste, Som dij saa godt som efter Dierisz egenn Villie Jndquarterit dem. Emedlerthid er icke allenne Forteret och metgoen alt huisz Forraad aff Korn, Queg, Victualier och Andet, Saa mangel Fattig Borger Jnd aff dij Fornemiste icke haffde en Mund Fuld Brød til sig eller til sin Fattige Hustrue oc Børn, Men dij end och saa dennem Fratog alle dij Hester For dennem nogenlunde Kunde Vehre Tienlig, Tiltuingede fattige Borgere dennem att Vdmundere, Gud giffue huad Middell dij figh der til, Fratog dem icke alleniste Kram Wahre eller andet, som dij haffde hieppe i Huszene, Mensz end oc aff Onde Mennischer bleff Vdspidset, huor Fattige Folch noget aff Dierisz Armod Kunde haffue nedgraffuitt eller henført oc det Dennem oc saa berøffuit oc fra tog Och der inttet mehre J eller Vden Huszene att Opsøge Vor, Daa matte mange Fattige Mend End oc saa aff dij Fornemeste lijde For det dij icke haffde eller schaffe Kunde, Er Slagenn oc Dragenn, Satt i Fengsell hosz Profos i Cortegarier (Corps de garde), hosz Vactenn Saa oc Somme i Dierisz egne Kieldere, in summa summarum En huer Radde (raadede) i sin Quartier, Som alt Folchet Vor Dierisz egne Liff egne Fanger Och alt Dierisz Godtz herte Dennem til, Och Vahrede Slijg Tyrani i Tiffue oc Tho Samfulde Vger Som denne Fattige Bye oc Borgerschabet Deraff gandsche geradet i stor Armod, Thij Dij Dennem gandsche lijdet eller inttet efter loed Vden nogen Tome Husze, Dierisz heste di schulle driffue dierisz Auffling met (efftersom det er			

- en Ringe Affuels Byd [Avlsby]). Fratagen dierisz Sæde Korn fortert oc haffde inttet att Kiøbe for, huor met dij igien Kunde Kome til nogen liffesz Næring eller Meddel. Mange satte sig offuer dier Formue i stor giæld oc besuering, huilche en part neppelig oc en part aldrig Kand betale, Saa dersom en huer Borger met Sand ferdighed særlig Dierisz schade schulle opregne, er denne Fattige By i bemeldte 22 Vger Schade tilføiet af..... 40000 « «
- D. 20de Junij. Vdj Junij Maanet 1644 Quiterit Oberst Lüttenant Byenn met sin Regiment oc efterlod sig her til Salua Guardi (Salvegarde) en Regimentz Quartermester met nogen Rytter, som aff Tuang Byenn att gifue sig dij Første 3 Vger, Vden Dierisz Fortering, paa dem oc dierisz heste — Peng..... 70 « «
- Imedler tid disse 3 Vger forbij ginge i Rijber stalde, men der dij figh Order att Opbreche Sendt Obl. en Rittmester hijd Ved Elenberg (Eulenberg) met en Andell Ryttere oc Officerer aff huer Compagni, som icke aleniste Plyndret fra fattige borgerschab, huisz Forefandisz, men end oc saa plaget dennem en Vtroelig Summa Pending Aff, Och huem som icke dierisz Vbijlig Fordring Kunde betale, For Forrige Jndquarterings oc Vdgiffts For Armelse, dem haffr dij fengslet oc førde mange aff dij Fornemiste Borger Fangen met dem til Rijbe oc matte forbliffue indtil dij Ved gode Vennersz hielp der Sammestedtz dennem derfor Kunde befrij, oc da Vdgaff den Ringeste schatt borger 2 Rdrl., Om hand icke fangen Ville bortførisz, och Saa Opadt efter handen til den Fornemiste 100 Rdrl., huilche affplagede Vdgifft dij berette att schulle haffue att Reisz met Oc til dierisz Fortering i Rijbe, Oc da matte fattige borgeschab Søge Vden Byen til Prestemend oc Andre om Sølf oc Penge att laaue til Samme Vdgifft, att dij icke schulle fangne (som lod sig Anse) bortførisz oc beløber denne Vdgifft Peng..... 1813 « «
- Derefter Vdgiffuen til en Retmester met forn Regiment Quartiermester bleff liggende i Rijbe Resten aff Contribution hosz Bønderne att indfordre, dij haffuer osz afftuungen huer Vge, for Retmesteren 20 Rdrl. oc Regimentz Quartermester 18 Rdrl., Och det paa 6 Vgers Tijd, indtil Rijberhusz første gang bleff beleget, er Peng .. 228 « «
25. Augustij i samme beleiring til lansz Mayest. Folch bleff efter befaling Vdschicket til Rijbe 1700 scholz (Skaal-pund) Brød, 4 Øxene, en Tønde Smør beregnisz i Peng Samme Tijd til forskreffne beleirings hielp efter Anfordring oc her aff Byen Vdschicket aff Vorisz Ringe Meddel 12 Personer, som Kostet met Krud oc Lundte, Kuller (Kugler) oc geWehr, Fortering oc Andet deszmedlertid Penge .. 48 « «

	R	T	S
Vdij Nouember Maanet er en Suensche Comandant Kommen til Rijbe Ved Naffn Martanii (Martaigne), hand aff Tuingede osz att Contribuere i Samme Maanet, som bleff aff Tingsel giort met Maior Leonhart att betale Peng..	250	«	«
Och hansz Frue en Foræring i Sølf. Kostet Peng	50	«	«
28. Nouember hijdschicket en Dragoner att lige her i Byen paa Salna guardij figh Peng.....	12	«	«
Foruden hansz Fortering met Tuende Hester til Hø oc Haffr. Dernest er Kongl. Mayest. Folch Kommen til Rijbe Och efter Anfodring Vdschicket Julle Dag 50 Tdr. Korn, Vdj Rug oc Malt, beregnisz Peng	148	«	«
2 schipø Flesch	26	«	«
1/2 Tynde Smør	7	«	«
1645 Vdj Januar Maanet oc efter begiering til Kong. Mayest. Folch henschicket til Colding 6000 scholø Brød beregnet Peng	58	«	«
2 schep. Flæsch	26	«	«
1/2 tynde Smør	7	«	«
61 Kander Brendeviin.....	16	4	8
Vdj Martij Maanet henschicket til Colding til nogle Kong. Mayest. Ryttersz Vnderholdning der sammestedt liggende Peng	40	«	«
Vdj Aprijl Maanet haffuer Oberat Lüttenant Rotenburg efter hansz strenge schriffuelsze Vnder militarische Execution aff Tuung osz att giffue sig til Leiren Renszborrig bleff henschicket Peng	150	«	«
Den 9de Augustij bleff henschicket Obl. Rotenburg til Leiren 105 par scho. Koster peng.....	69 1/2	«	«
Den 2den September sender Obl. Rotenburg hijd til Varde i Quarter, som oc her indquarteret bleff, 4 Compagnier, Som mest Vor Dragoner, met half staben, Och en hob Marcortender Heste oc Vogne Sampt Quinder oc børn oc anden Metfølge, begieret derhosz 300 Rdlr. i Penge, men bleff for Accorderit att schulle giffue, som Vij gaff den 5te September, Och hannem til taalde Peng	150	«	«
Och førend det Kunde bringisz til den Accort met Pengen, Saa oc den fattige Borgerschab for Indquartering, som dog ingen Meddel haffde med indquartering att holde, for tuende Compagnier Kunde befrijesz. Thi dersom det icke haffde scheedt, da haffde det Veret att befrycte en stor part aff Borgeschabet schull haffue Vnduegt Byen, haffue derfor Veret for Aarsaget att giffue hansz Regimentz Quartermester Scharnicho, som der Vdj meget haffde att Rende, en Forering	38	«	«
Bleff Saa schild Ved dij tuende Compagnier oc beholde dij andre Tuinde, met en maior oc half staben bleff her i			

	R	f	ß
Byen beligendisz til d. 12. September, be Koste efter Richtig Opschrift Peng	288	«	«
12. September beKom Vij forskreffuen Øverste-Lyttenantz schrifuelsze, Vij strax Vnder Endelig Execution schulle yde i Rijbe 50 Td. Meel Och 30 Tønder Øll.			
13. September. Anden Dagen finge igien hansz strenge schrifuelsze Om Sligt Proviant strax att fremschicke med en Sedel derhosz, att forschaffe hannem en store An Deel speceri (som her Vmuligt wor att be Komme) Och Rede Peng 100 Rdlr. Matte saa derom giøre Aff Tingning paa Ny, Och giffue hannem paa Tuinde Tjider efter Quiterings bemelding Peng	200	«	«
Och Kunde Vij icke Samme Accordt met hannem erlange, førend Vij matte giffue bemelte hansz Quartermester Scharniche en foræring — Peng	20	«	«
Fra den 12. Septembris til den 22de Lagdisz her en Fendrich met 2 Dragoner til salua guardij, forterit i medlertid met 4 Hester, en Dreng Och met Officerer hand indbyd, som igiennem Byen Marserritt, Peng	26	«	«
Och matte giffue dennem Rede Peng	36	«	«
Til Oberste-Lüttenant Slebusz hansz Siste dørchtage bleff aff hansz methaffuende Ryttere borttagen her for Byenn Tuende Hester Och matte schaffe Tractement til hannem Saa Vel som Øll paa hansz Marcortender Vegne, som beregnisz oc Borgeschabet til Vdgift, Peng	50	«	«
Huisz anden schade som besuering, denne fattige Byd haffuer Vdstanden aff dørch tropper, Nemblic den Vittenbergische, Bauersche, met Andre etc: baade før den 7de Augustij noch efter, det er den Allmectigste Gud Allenne beuist. Her foruden er denne fattige Byd, i den Tydsche Krig, Kommen i en stor giæld, att end nu en stor part der aff for'Armodsz schyld er Vbetalt.			
Noch den Mangfoldige store tilførde schade, met Huszgerad, Tre, Boeschab, Senge Kleder, som Borgeschabet er fragtagen, linden Och Vlden, Vinduer, som er Vdslagen, Tømmer, som er forbrent, Dørch tropper, Och ellers schade, den fattige Borgeschab haffuer lijdt oc Vdstoet, oc icke muligt her for nogen Visz Verdt att Kunde Antegnisz.			
Huisz her Vdj specificeret o. s. v. Och for Visz Taxt Antegnet o. s. v. beregnisz Peng	45739	2	10

Jeg skal sluttelig forsøge paa at give en kort Antydning af, hvad Ulejlighed det kostede, naar en af de nys nævnte store Skatter skulde ydes med kort Varsel; jeg skal til Exempel tage den første Udskrivning paa 1700 Rdlr., der skulde leveres med 3 Dages Varsel. Det var naturligvis umuligt at faa det

hele ind i en saadan Haandevending, som det forlangtes, hvorfor Borgerne foruden deres Penge maatte tage, hvad de havde af Guld og Sølv, og endda kunde det ikke strække til. De bedst stillede Borgere i Byen maatte saa skyde det manglende til, idet Byen atter garanterede dem Pengenes Tilbagebetaling.

Jeg skal for førnævnte Skats Vedkommende tage et lille Uddrag af Skatteligningslisten, der findes i Raadstueprotokollen Side 52—59:

Anno 1644 d. 14. Januarj Er Varde Byes Borgeschab paalagt Strax att Vdgiffue aff huer ℥ (Mark) schatt 20 Rdlr. til 1700 Rdlr. her aff Byenn thil Schytzgelt til dij Suenske Officianter, som ligger i Rijbe, huisz deraff leuert ehr findisz Antegnet som følger, Saa Och dij, som Resterer.

Herefter følger saa en Liste paa 200 Skatteydere, hver med 3 Rubrikker; i den ene staar den paalignede Skat, i den anden, hvad der straks blev indbetalt, og i den tredje, hvad der resterer. Af store Skatteydere skal jeg nævne Borgmester Lasz Jensen og Stephan Nielsen, der maatte betale 40 Rdlr. hver; afdøde Borgmester Otte Rasmussens Enke maatte endog betale 45 Rdlr., Bertel feltbereder 15 Rdlr., Johan Pottemager $2\frac{1}{2}$ Rdlr. o. s. v. En Del rester med det hele, en Del med det halve o. s. v.

Den ydede Skat bestod imidlertid kun delvis af Penge. Ved de fleste Navne findes foran Skatten følgende Antegnelse, f. Eks.: Stephan Nielsen ytte i Sølf oc peng 40 Rdlr., Lasz Jensen ytte i Sølf 40 Rdlr., Maren Ottisz ydt i Sølf oc Peng 45 Rdlr., Anders Bach ytte Guld 2 Rdlr. 3 ℥ .

Ved Opgørelsen af de 200 Skatteyders Indbetaling efter den befalede Frist fremkom følgende Resultat:

Der indkom i alt Sølv til en Vægt af.....	1632 Lod 2 Kv.
En Brik Smør var ogsaa indleveret, men den kunde ikke modtages, og en »Nøgel-Ring«, som Hans Nielsen havde leveret, blev ogsaa kasseret; den vejede....	17 — « —
30 Lod og 3 Kvint, som blev udskikket til Ribe, vejede der kun $29\frac{1}{2}$ Lod, hvorved 1 Lod 1 Kvint maatte fradrages	1 — 1 —

Tilbage bliver saa 1614 Lod 1 Kv.

Da dette Sølv skulde gøres i Penge, blev det beregnet for Skatteydernes Vedkommende med 2 ℥ 12 ℔ pr. Lod.

1614 Lod 1 Kv. gjort i Penge blev saa 34 Ƴ 3
 739 5 3
 Da man indsaa, dette ikke vilde slaa til, traadte en Del Mænd
 sammen og laante Byen yderligere 268³/₄ Lod Sølv. Disse
 vare følgende:

Vdgiffuen til dij Suenske den 20. Januar 1644:

Lasz Jensen forstreckte Byen Sølf.....	52 ¹ / ₄ Lod	26	«	12
Stephan Nielsen forstreckte Byen Sølf.....	26 ¹ / ₂ —	13	1	8
Jens Nielsen forstreckte Byen Sølf.....	26 —	28	«	«
Chresten Tarp forstreckte Byen Sølf	14 ¹ / ₂ —	7	1	8
A. Nielsen forstreckte Byen Sølf.....	24 ¹ / ₂ —	12	1	8
Jacob Jensen forstreckte Byen Sølf	28 —	14	«	«
Terkel Turesen forstreckte Byen Sølf	67 —	33	3	«

Summarum Sølf, som er forstreckt 268³/₄ Lod 134 2 4

Som det ses af ovenstaaende, blev sidstnævnte Sølv ydet
 med 3 Ƴ for hvert Lod. Denne Fordring stillede Laan-
 giverne; men Pengene maatte jo indgaa i Skatteregn-
 skabet med 2 Ƴ 12 3 for hvert Lod; derved kom Byen
 til kort med Selvet, som var laant..... 11 1 3

Det førnævnte Sølv gav altsaa i Virkeligheden kun 123 1 1
 I Penge leverede Borgerskabet efter Skattelisten..... 737 1 11

I alt var nu indkommet 1600 1 15

Saa forstrakte Hans Nielsen og Chresten Tarp med 3 Guld- ringe, der bleve ydede for.....	15	4	8
Clemen Totnin forstrakte i rede Penge	50	«	«
Lasz Jensen B. forstrakte i Ribe	4	«	«
Stephan Nielsen forstrakte i Ribe.....	5	«	«
Terkel Turesen forstrakte i Ribe	24	5	9
	99	4	1

Tilsammen 1700 « «

Paa Hans Nielsens to og Chresten Tarps ene Guldring
 kom Byen 1¹/₄ Rdlr. til kort, idet de leveredes Byen for
 17 Rdlr., men havde som Skattebetaling kun Værdi, som
 ovenfor nævnt, af 15 Rdlr. 4 Ƴ 8 3.

Aftryk af „Samlinger til jydsk Historie og Topografi“,
udgivet af det jydsk historisk-topografiske Selskab.

Varde og Omegn

i Tidsrummet fra 1649—1660,
særlig med Hensyn til den svenske Krig fra 1657—1660.

Af J. Olsen.

Den første Del af Tidsrummet, nemlig fra 1649 til 1657, er just ikke rig paa større Begivenheder; Varde By og Omegn vare udpinte af Svenskekrigen, og det ses paa alle Omraader, særlig ved, at Borgermester og Raad hvert Øjeblik faa Rykkerbreve om »Endelig snart at affclare« Skatterestancerne, og det kan jo ikke undre, at det falder vanskeligt at klare Udgiften, naar Byen efter at være udpint, som før nævnt, alligevel maa underholde flere eller færre af Kongens Folk, hvorfor ogsaa Hans Nielsen allerede 1649 tvende Gange ansøgte Lensmanden om at forstrække Byen med Hjælp til Kong. Majestæts Folk. Saa var der Møllen, Vandmøllen. Denne Vandmølle var grundlagt i Følge Kong. Brev af 1537 til Borgmestere og Raad i Varde, at paa det Byen maa komme ved Magt, Hævd og Forbedring, maa der opbygges en Mølle paa det Stykke Jord S. for Byen og nyde det kvit og frit til evig Tid uden al Afgift. At beholde den Kronens Eng, kaldet Thomas Kock (?), S. for Varde til samme Mølle, dog at der udlægges Erik Krummedige lige saa godt et Stykke i dets Sted 1537. (Reg. o. L. III 578.)

I disse Aaringer synes denne Vandmølle ret at have været Byens »Smertens Barn«; thi hvert Øjeblik gaar den i Stykker og maa repareres; saa gaar der Hul paa Slusen, saa paa Dæmningen, saa synker Møllebaaden, saa kalder Raadet

Møllerne sammen fra Isbjerg, Holsted, Enderupholm o. s. v. for at hjælpe paa Møllen, og lige meget hjælper det. Endelig faar Hans Nielsen udvirket allerhøjeste Tilladelse til, at Varde maa faa en Vejrmølle, hvilket ses af et Kongebrev af 1651, saa lydende: At vi os elskelige Borgmester og Raad i vor Købstad Varde paa deres underdanige Ansøgning og Begæring naadigst have bevilget og tilladt, saa og hermed bevilge og tillade, at de en Vejr- eller Vandmølle paa Byens Ejendels Grund, dets Indbyggere til Gavn og Bedste, maa lade opsætte og bebygge, dog andre paa deres Grund, Ejendom og Rettighed uden Skade. Den 23de Decbr. 1651. (J. Reg. XI, 549.) Han har ogsaa faaet Hs. Majestæts Brev paa Tømmer dertil, og da han saa var undervist om en dygtig Møller, saa kaldte han ham hid i Maj Maaned 1652; men »som det var bedst i Forhaabning«, saa kom det frem, at ingen havde Midler til at lade Vejrmøllen opføre, og for tredje Gang maatte Mølleren rejse, hvorpaa Hans Nielsen slutter denne Bemærkning med følgende Suk: »Gud forlade dem, der vilde, at vi ikke fik Møllen gjort!«

Saa var der Broen og Raadhuset; de toge heller ikke saa lidt; thi Reparationerne, der paa Grund af Byens Fattigdom ikke kunde blive grundige, bleve som Følge deraf hyppigere, ja den 10de Juni 1655 faldt Broen endogsaa helt sammen i den østre Ende. Saa skulde Borgerskabet »Exerceris«, og man maatte jo saa have Folk baade til at indøve og til at slaa paa Tromme, og da Trommeslageren de første Aaringer maa hentes i Grimstrup, kostede det jo ogsaa Penge.

Da der imidlertid senere i Regnskabet forekommer Udgift paa Trommeslaarens Hus, har man altsaa maattet flytte ham til Byen. Sandsynligvis har Borgerskabets Indøvelse mere været rettet mod Desertører blandt de hvervede Soldater, som jo delvis kom søværts fra Tyskland til Ribe, end mod virkelige Fjender. Disse Desertører gjorde til Tider Landevejene helt usikre, hvilket vil ses i det følgende.

Det løb ogsaa i Længden op, naar Lensmanden og hans Folk næsten stadig skulde beværtes paa Byens Bekostning, hver Gang de paa Vejen til eller fra Møttrup, Nørholm, Lundenæs eller andet Steds opholdt sig i Varde, ligesom Byen ogsaa stadig maa give Havre til hans Heste og Brød til hans Hunde. Desuden maa der lejes Befordring saa til den ene og

saa til den anden o. s. v. Dernæst kom der Bøsseskytterpenge, Baadsmandspenge og den saakaldte »Verbungsskat«, hvilket i de sidste Aar blev hentet af Peder Andersen, udskikket fra »Klæde-Kammeret« i København; men den 20de November var den gode Mand kommen til Skade og havde væltet paa Vejen mellem Ribe og Varde, hvorved han slog sine »Sidebeene i Sønder« og maatte ligge i 9 Dage under »Pouell Barschers« Behandling, hvilket ogsaa skete paa Byens Bekostning. Skatter, som før bleve nævnte, beløb sig den Gang til c. 317 Daler om Halvaaret. At Udgifterne til Skibbrudne, til fordrevne Trosbrødre, til Hjælp for Brandlidte o. s. v. fortsættes, er jo en Selvfølge.

Med Aaret 1657 træde vi ind i den anden svenske Fejde 1657—60; den første svenske Krig 1643—45 benævnes almindelig »den gamle svenske Fejde«. Med Hensyn til de Forandringer, der vare skete siden sidste svenske Krig, skal jeg blot nævne: Lensmanden Gregers Krabbe var fratraadt sin Post 1651 og hans Eftermand Mogens Sehested 1655, og begge vare de senere døde. I Krigsaarene 1657—60 beklædtes Posten af Otto Krag til Voldborg¹⁾. I gejstlig Henseende var der sket den Forandring, at Biskop Erik Monrad i 1650 var bleven efterfulgt af Peder Jensen Kragelund. Hans Nielsen søgte sin Afsked 1655 og var nu ikke længere Borgmester; i hans Sted kom daværende Raadmand Steffen Nielsen. Medens det med Hensyn til det forrige Afsnit særlig var Hans Nielsens Røgnskaber, af hvilke man erholdt Kendskab til Begivenhedernes Udvikling og den lokale Historie, er det nu særlig Terkel Turesen, man kan hente Underretning fra. Sidstnævnte er vel ikke fuldt saa meddelsom som Hans Nielsen, men en Del har han dog at fortælle. Om Hans Nielsen berettes, at han egentlig hed Hans Nielsen Arnsbergh. Han havde i 30 Aars Tid tjent adelige fornemme og ridderlige Standspersoner og siden efter lovlig Afsked nedsat sig i Varde 1627 og kom i de kejsertiliges slemme Magt. Siden efter Krigen blev han Raadmand og siden Præstens Medhjælper. Derefter blev han Borgmester. Han var beskikket af Gregers Krabbe, Lensmand,

¹⁾ En betydelig Herregaard i Hee Sogn, Hind Herred, Ringkjøbing Amt. En Hovedparcel bærer for Øjeblikket Navnet Voldborg.

baade til Raadmand, Præstens Medhjælper og Borgmester. Hans Andragende om Fritagelse fra sit Embede paa Grund af Alderdomssvaghed er dat. d. 14de Oktober 1655.

Inden jeg imidlertid kan begynde paa Vardes Historie under Krigsaarene, maa jeg her ligesom i mine tidligere Afhandlinger foreløbig dvæle et Øjeblik ved Ribe, der formedelst sit befæstede Slot, Byens Storhed og Betydning indtog en dominerende Stilling for hele Vesteregnet. Den modtog altid det første Stød af de fjendtlige Troppemasser, inden disse drog videre mod Nord, og her var Hovedkvarteret saavel for vore Fjender som for de Venner, der huserede fuldt saa grumt som de første.

Krigens Nærværelse bebudedes her som andet Steds¹⁾ ved hyppige Rejser af Officerer og militære Embedsmænd. Allerede 1655 var Rigmarsken Anders Bilde længere Tid i Ribe tillige med flere Rigsraader, deriblandt Lensmanden Otto Krag, Mogens Høeg o. fl. I April 1657 kom flere Hold Ryttere gennem Ribe; de vare komne med Skib fra Holland, hvor de sandsynligvis vare hvervede. Efterhaanden som Krigen nærmede sig, maatte Ripenserne afgive Befordring til flere Adels- og Officers-Fruer med deres Tjenere og Folk, hvilke alle flygtede bort til sikrere Steder²⁾, ligesom ogsaa Krigsfor nødenheder befordredes fra Ribe til Frederiks (Friederichs) Odde. Flere af de fra Holland og Tyskland kommende Tropper, der skulde støde til Armeen, vare daarligt disciplinerede og deserterede delvis fra deres Kompagnier og gjorde derpaa Landevejene usikre ved deres Røverier. Selv efter Krigens Udbrud fandt man disse Marodører ogsaa paa vore Grænser. Ved St. Hansdags Tider fandtes der nogle af dem i Ribe Kær³⁾, hvorfra de udplyndrede Folk, som tog til Markedet i Ribe⁴⁾. Fra

¹⁾ Ribe By under Krigen 1657—60. Indbydelsesskrift til den offentlige Eksamen i Ribe Kathedralskole 1838, S. 16.

²⁾ Den 20de Juli Vogn til Skodborg med Oberst Beenfeldts Frue, til Melfart Sund med Otto Krags Haandskriver, ligeledes med hans Tjener. Den 17de Aug. med Key. von Anfeldts Folk.

³⁾ Dette var endnu i det 17de Aarh. bevokset med Skov.

⁴⁾ Dette Marked var særlig med tør og saltet Fisk, som ved denne Lejlighed kom til Byen i store Mængder og opkøbtes saa af Købmænd og forsendtes Landet rundt, særlig bekendt vare de saakaldte »Skuller« (Ribe Flynder).

Byen sendte man d. 25de Juni alle Vægterne, 4 i Tallet, sandsynligvis understøttede af en Flok Borgere, ud efter dem. Hvor mange de fik fat i, kan man ikke se, men en af dem blev kort efter eskorteret til Frederits af »Espen Vægter«.

Naar Ripenserne i Begyndelsen af Juli Maaned væbnede alt det i Byen værende vaabenføre Mandskab, inddelte samme i to Korps, det ene bestaaende af Borgere, det andet af ungt Mandskab, og opøvede det i Vaabenbrug, mener Adler¹⁾, at det ikke saa meget var rettet mod Byens Forsvar overfor en virkelig Fjende som overfor disse Vagabonder, der ved at slaa sig sammen i Flokke kunde blive farlige nok.

Som bekendt var den svenske Konge Karl Gustav brudt op fra Polen. I Ilmarcher gik han gennem Tyskland, og den 18de Juli lejrede han sig ved Ottensen og Altona²⁾, hvor han især fra Hamborg provianterede sit Mandskab og forstærkede sin Armé. Rygtet om hans hurtige March naaede jo ogsaa til Ribe og satte Byen i Allarm. Allerede den 23de Juli vare alle tre Udridere³⁾ udsendte for at indhente Underretning, og da de fik den usædvanlig store Betaling af 22 Rdlr. 2 $\frac{1}{2}$ »for at ride paa Kundskab«, maa de have været paa en længere Tur. Der udsendtes daglig Spejdere, og Betalingens Aftagen viser tydelig nok, hvor hurtig Fjenden nærmede sig. I August Maaned kom Levningerne af Anders Bildes Armé, der var slagen ved Elmshorn og Itzehoe og derfra flygtet til Glückstad, ad Søvejen til Ribe, hvor de udskibedes og droge først til Kolding, dernæst til Frederits, og Byen med Slottet blev nu som før overladt til sin Skæbne. De rige bortsendte deres Kostbarheder. Adelen flygtede fra sine Gaarde. Otto Krag havde alt tidligere forladt Byen, hvorfra han havde begivet sig til Fyn; her blev han fangen af Svenskerne, da disse indtog Øen i Januar Maaned.

Karl Gustav fandt ingen Modstand paa sin March gennem Hertugdømmerne, og da Levningerne af den danske Hær havde indesluttet sig i det nylig anlagte Frederiks Odde, slog Kong

1) Bidrag til Ribe Bys Historie under Krigen med Sverrig 1657—60, S. 18.

2) Bidrag til Ribe Bys Historie under Krigen med Sverrig 1657—60, S. 19.

3) Ridende Patrolbetjente, der især skulde passe paa, at ikke Heste og Kreaturer uds mugledes.

Karl nu sin Lejr foran denne Fæstning, og herfra udsendte han saa sine Befalinger angaaende Bestyrelsen af det erobrede Land, idet Rytterafdelinger vare trængte frem til de forskellige Egne af Jylland, hvor alt underkastede sig uden Modstand. Et af disse Kavallerikorps kom til Ribe Natten mellem den 20de og 21de August under Anførsel af Oberst Lübecker, der vistnok drog videre lige med det samme, blot efterladende en Rytterafdeling i Byen under Anførsel af en Kornet. Den 2den September kom Oberstløjtnant Georg Lübecker (Obersten hed nok Fabian Lübecker), og han overtog Overbefalingen over Byen og dens Omegn og beholdt den under hele Krigen. Han opholdt sig dog ikke stadig i Ribe By, idet han f. Eks. deltog i Marchen over Isen og Fyns Erobring. Sammen med Oberstløjtnant Lübecker kom ogsaa Krigskommissæren Jacob Gutheim, der besørgede Udskrivningerne saavel af Penge som Fødevarer og andet mere. Han opholdt sig stadig i Ribe indtil længe efter, at den første Fred var sluttet.

De Svenske søgte, efter alt hvad man kan skønne, at formaa Indbyggerne saavel i By som paa Land til at blive ved Hus og Hjem og fortsætte deres vante Arbejde. Korfitz Ulfeldt, som jo ledsagede den svenske Konge, skrev til Landsdommerne og Landkommissærerne i Jylland, saaledes til Peder Lange paa Kærgaard, at Karl Gustav vilde tage Landet i sin Varetægt, naar de vilde underkaste sig ham og falde fra Kong Frederik. Efter Puffendorfs Beretning skal Svenskerne, der under General Bøtcher erobrede Skanserne ved Sundby og Hals, have nedsablet 800 Bønder af Fangerne, medens Røsten jagedes hjem med den Besked, at de for Fremtiden skulde holde sig til Ploven i Stedet for til Vaaben og se til, hvorledes de kunde udrede deres Skatter og Paalæg. Her øjne vi efter Adlers Mening den samme Bestræbelse¹⁾. Den svenske Krigskammer-Præsident tilstillede først i September Biskop Peder Kragelund i Ribe en Ordre²⁾, at alle Provster og Præster skulde uden Forhaling indsende rigtig Designation over alle hele og halve Gaarde samt Bol i deres Pastorat med Forklaring, hvilke af dem der tilhørte Adelen og hvilke Kongen,

¹⁾ Ribe Bys Historie under Krigen 1657–60 af P. Adler, S. 22.

²⁾ Dette ses af et Brev fra Biskop Kragelund til Provsterne, dateret 5. September 1657, meddelt af Grønlund i hans skrevne Tillæg til Terpager.

samt at alle Bønder og Borgere skulde tilholdes at blive ved deres Gaarde og Huse i vis Forhaabning, at dem ingen Overlast og Gevalt skulle vederfares. Biskoppen erhvervede ogsaa et »Salvequarde-Brev« for alle Provster og Præster i Stiftet, egenhændigt underskrevet af Kongen¹⁾ den 2den September 1657 i Lejren for Frederiks-Odde²⁾. Der nævnes intet Vederlag,

¹⁾ Ribe Bys Historie under Krigen 1657—60 af P. Adler 1838, S. 23.

²⁾ Brevet fra Karl Gustav er saalydende: Wir Carl Gustav von Gottes Gnaden, der Schweden, Gothen und Wenden König, Grossfürst in Finland, Hertzog zu Ehesten, Carelen, Bremen, Vehrden, Stettin, Pommern, der Cassuben und Wenden, Fürst zu Rügen, Herr über Ingemanland und Wismar, wie auch Phalzgraff beim Rhein, in Beyern zu Gülich, Cleve und Berge Herzog etc. Thun Kundt hiemit: Demnach wiewen den Wohlehrwürdiger undt Hochgelarten H. D. Petrum Bischoff zu Ripen, zu sambt seine Vnterhabenden Probsten undt Pastoribus in der Stadt und aufm Lande nebst ihren Pfarren mit allen undt jeden Pertinentien undt Zugehörungen, in Vnsern special Schütz, Schirm und Salva-Guardie auff- und Angenommen, massen ein solches wörchlich geschieht: Als befehlen wir hiemit Allen und jeden Vnserer Generalitet und Commandanten, wi auch hohen vnd Nidrigen Krigs-Officiren zu sambt gemeiner Soldatesque zu Ross vndt Fus, vndt Allen Anderen vns Angehörigen gnädigst vndt ernstlich, das Sie eingangs ehremeldten Bischoff zu Ripen zu sammt seinen angehörigen Probsten vndt Pastoribus, sowohl in der Stadt als auffm Lande, mit Allen undt Jeden darzu gehörigen Pertinentien an Persohnen, Gebäuden, Färnusse, Haab vndt Gütern, Getreydich, Pferden, Wagen, kleinem vndt grossem Vihe, vndt sonsten Allem, wie das immer Nahmen haben mag, im Geringsten nicht beleidigen, sondern bey dieser vnser Salva-Guardie allerdings Ruhig vnd Vngekränchet sein vnd Verbleiben lassen, vnd darwider, vnter was Schein vndt prætext es geschehen möchte, mit Eigenwilligen Einquartirungen vnd Durch-Marschen, Auch selbst anmassten Contributionen vnd Andern Kriegs-Beschwerden nicht graviren oder Belegen, nach die dazu gehörige Persohnen mit Bestrafung*), Brand, Raub, Nahm oder Plunderung im geringesten nicht Verunruhigen, infestiren oder beleidigen, weniger dieser Vnsere Salva-Gvardie in einigerley Wege violiren, sondern vielmehr selbige vndt Deren glaubhafte Copeyen, gebührend respectiren vnd ehren, Auch mehr gedachten Bischoff, Probsten vndt Pastoren zu sambt derselben Pertinentien vndt darzu gehörigen Personen wieder alle gewalt vndt Thätigkeit, so dennenselben wider über Verhoffen zugefüget werden möchte, in Vnsern Nahmen Gebührend maintainiren vnd Schützen. Hieran gesschieht was vnsern gnädigsten Willen vnd ehrnstlicher Befehl gemäs ist, Vhrkundlich haben wir dieses eigenhändig vnterschreiben vnd mit

*) Utydeligt m. H. t. „Bestrafung“.

som Præsterne og Provsterne skulde give for dette Salvaguarde-Brev, medens Vrangl nok lod sig betale. Sidstnævnte overtog nemlig i September Maaned Overbefalingen over den svenske Armé i Jylland, til hvilken Tid Kongen drog til Tyskland, hvor han opholdt sig dels i Wismar, dels i Kiel. De gejstlige i Ribe synes ikke blot at have været fritagne for Indkvartering, men ogsaa for at betale Brandskat. At Svenskerne have villet, at alt skulde vedblive at gaa sin naturlige Gang, mener Adler ogsaa at kunne spore deri, at baade Bytinget og Raadstueretten have vedblevet at fungere indtil d. 17de Oktober, da de standsede, og begyndte først igen d. 20de April 1658. Naar den svenske Konge var saa ivrig for, at alt skulde vedblive at gaa i den gamle Skure, har det naturligvis først og fremmest været for egen Fordels Skyld; thi Borgerne vilde da bedre kunne præstere, hvad de skulde af de store Skatter og Afgifter til Armeens Underhold.

Straks efter Obl. Lübeckers og Krigskommissærens Ankomst paalagdes der Ribe en Brandskat paa 3000 Rdlr., hvoraf Halvdelen skulde erlægges straks; men da Fjenden paa mange andre Omraader ogsaa stillede Fordringer, besluttede Raadet og de 24 Mænd, at der skulde opkræves 10 Rdlr. af hver Mark Skat, hvilket vilde blive 2160 Rdlr., da Byen i 1657 skattede af 216 Mark. Det varede jo ikke længe, førend der atter udskreves Skat, og hele Brandskatten beløb sig til 9000 Rdlr. eller 60 Rdlr. af hver Mark Skat. Den hele Udskrivning, som findes anført i Skattebogen, er for Ribes Vedkommende i alle 3 Krigsaar c. 27,000 Rdlr.

Som før nævnt ankom Svenskerne til Ribe allerede i Slutningen af August Maaned; men største Delen af disse drog dog videre, og først d. 2den September kom den Styrke,

Vnsern hiefur Gedrüchten Königl., Secret-Insigel bekräftigen lassen. So geschehen in Vnsern Feldtlager, Unter Frederichs-Udde den 2. September Anno 1657.

Nedenfor er skrevet:

Adt dette er en rigtig oc trowerdig Copie af højbemeldte Kong. Mayst. til Sverrig naadigst udgiffne Salva-Gardie bref med egen Haand og Segel mig meddelt, widner jeg vnderskrefven med egen Haand.

Pet. J. Kraglund D.

Ribe d. 12te September 1657.

Rip. Episcopus.

Eksemplaret findes i Provstearkivet i Ribe.

der skulde tage varigt Ophold i Byen, anført af Oberst Georg Lübecker, som havde Overkommandoen over Byen og hele Omegn, samt Krigskommissæren Jacob Gutheim, der besørgede Udskrivning fra Ribe og Varde med Omegn.

Allerede den 4de September, altsaa kun 2 Dage efter Svenskernes Ankomst til Ribe, vare Vardenserne med Stephan Nielsen og Terkil Turesen i Ribe for at forhandle om Brandskatten, og Forhandlingen har vist ikke gaaet saa glittert, eftersom de vare borte i 4 Dage. Den 4de Oktober mærker man saa de svenske Tropper, der foreløbig laa ved Broen uden for Varde. Det bemærkes i Regnskabet, at det var de samme, som afbrændte Sneum, hvilket jo baade viser, hvor de kom fra, og hvorledes deres Fremfærd var. Da deres Kornet forlangte 30 Brød, have de vel været dette Antal.

Fra d. 4de Oktober 1657 til d. 10de Maj 1658 mærker man ikke videre til Svenskerne i Udgiftsregnskabet, naar undtages en Del Jærn til Hestesko med Søm og andet Tilbehør. Straks efter Svenskernes Indtrængen samledes jo nemlig største Delen af Hæren i Lejren ved Bredstrup foran Frederits, der blev indtaget d. 26de Oktober, og først derefter fordeltes Tropperne i Vinterkvarter indtil December, da de efterhaanden bleve trukne hen til Lillebælt, hvorfra de saa allerede i Januar droge til Fyen.

Freden blev vel sluttet d. 19de Februar 1658; men som bekendt forbleve Fjenderne alligevel længe her i Landet. Først i April forlod største Delen af Tropperne Ribe; men Krigskommissær Gutheim blev endnu en lang Tid i Byen med sine Opvartere; ogsaa flere Officerer bleve her i Omegnen med deres Mandskab. Saa d. 8de Maj kom General Bötcher samt nogle højere Officerer for at modtage en Del af de 3000 Ryttere, som Danmark skulde levere Sverrig, og Holberg siger, at han netop var den værste af dem alle til at gøre Udsættelse baade paa Folk og Heste. (Han faldt i Slaget ved Nyborg 1659.)¹⁾ Han var netop her, da Leveringen fandt Sted af de sidste 1000 Mand, som Jylland jo skulde levere.

Først i Maj 1658 mærkedes atter Tropper i Nærheden, idet P. Tømmermand d. 17de Maj bliver sendt til Skjern for at faa noget at vide om de Tropper, man ventede; men da

¹⁾ Krigten fra 1657—1660 af Peter Adler. Ribe 1838, Side 29—30.

han atter d. 28de sendes nord paa i det samme Ærinde, ere de sandsynligvis ikke komne til denne Side. Maaske har det været spredte Afdelinger af Svenske, der under Anførsel af højere Officerer, ja der nævnes endog en Generallejt看ant, fartede om og ogsaa gæstede Ribe¹⁾.

Hvor usikker Vejfreden var, ses imidlertid deraf, at hver Gang Lasz Bager eller en anden rejser til Ribe med en Maanedes Kontribution, maa en Kornet »Confoiere« ham, som det hedder. Medens Kontribution og Brandskat i Begyndelsen blev indbetalt maanedvis, synes den fra Juni Maaned af at være bleven affordret for hver Uge, i det mindste maatte der for første Uge i Juni Maaned sendes 75 Daler foruden en hel Del Fødevarer, hvilket altsammen maatte sendes til Ribe efter Ritmester Lilgenous Ordre. Lilgenou laa her i længere Tid paa Salve garde. Hvor mange Folk han har haft med sig, kan ikke siges; men da han kun faar smedet 12 Hestesko ad Gangen til sine Heste, har der vist ikke været mere end 3. Inden Juni Maanedes Udløb maa Varde imidlertid yderligere klarere ud til Svenskerne i Ribe 225 Daler og en hel Del Hestesko, altsaa i alt 300 Rdlr. foruden Skoene.

Den 19de Juni var der atter en Vardenser nord paa at forfare noget om Tropperne, og da der Dagen efter blev lavet Bomme for Gaderne, ere de længe ventede Gæster vist ved at komme.

Skønt Varde efter ovenstaaende tilbørlig havde klarat sine Betalinger til Ribe for Juni Maaned, skikkede man dog den 3die Juli Terkel en »bandsat« Lejt看ant med c. 10 Ryttere paa Halsen for at eksekvere for 150 Rdlr. for første Halvdel af Juli, skønt der kun var gaaet 3 Dage. Den samme Lejt看ant maa have været mindre behagelig; thi foruden Pengene annammede han et Par graa Heste, og saa tiltvang han sig yderligere 10 Rdlr.

Ritmester Lilgenou rejste bort i Juni Maaned. Byen var nu uden Salvegarde, hvorfor man d. 4de Juli bad Ritmester Tasern om to Salvegarder, og samme Aften kom der ogsaa to til at ligge paa Byens Bekostning. Om denne Tasern er den samme som Oberstlejt看ant Albert v. Thasern, der laa med et kejserligt Regiment i Aarre og Faaborg²⁾, kan ikke ses. Salve-

¹⁾ Krigen fra 1657—1660 af Peter Adler. Ribe 1838, Side 30.

²⁾ To Landsbyer 2 à 3 Mil øst for Varde.

gardernes Fører var Jonas Korporal, der fik 12 Daler om Maanednen.

Den 28de Juli kommer der atter Eksekutionsfolk fra Ribe, og denne Gang var det »en røds-kægget Korporal med fire Ryttere«; han skulde ogsaa have 150 Rdlr. Da denne Eksekution foregik i Følge Skrivelse fra Lilgenou, maa denne nu være flyttet til Ribe; men af og til mærkes han dog i Varde; thi snart maa Hans Smed lave Sko til hans Heste, og snart maa Anders Sadler lave en Sadel til ham.

Den 31te Juli forlod Krigskommissær Jacob Gutheim Ribe, og dermed ere vel Svenskerne dragne bort, men desværre for atter at komme tilbage.

De danske Tropper, som nu vare indkvarterede i Købstæderne, bleve ved det uventede Fredsbrud overrumplede af Prinsen af Sulzbachs (Prinsen af Sulzbach havde nu Overkommandoen i Jylland) mange spredte Afdelinger; saaledes overfaldtes de danske Tropper i Ribe af Oberst Lybeckers Folk d. 13de August, og de bleve uden Modstand fangede og indespærrede¹⁾.

Sandsynligvis er det i den Anledning, at der blev stærkt Røre i Varde med at bygge og lave i Stand og sende Bud efter Tømmermænd, der skulde bygge Stalde, sætte Raadhuset i Stand o. s. v., og saa kommer i Begyndelsen af September en ny Krigskommissær Celer med en Toldkiste fra Ringkøbing, hvor Befolkningen vel ogsaa er bleven overrumplet. Han rejste til Ribe med Toldkisten, hvor man ogsaa var meget slem med at inddrive Tolden, ja man slæbte endog Tolderen hen paa Torvet med Bøgerne, efter at Rytterne havde besat hans Hus.

I August Maaned betaltes der 300 Rdlr. til Ribe, og den 1ste September omtales en Pæl, der stod paa Torvet, hvortil medgik 3 Pund Stangjærn til Maner og Ringe; hvad denne brugtes til, nævnes ikke; men den 8. September bliver der meddelt Stephan Nielsen, at Oberstløjtnanten havde faaet Ordre til at »breche op« og hvad han forlangte paa Marchen. Hvem denne Oberstløjtnant er, kan ikke ses; da Oberst Lybecher bryder op fra Ribe allerede den 20de August, er det vel næppe ham.

I Slutningen af September maa Svenskerne belave sig til

¹⁾ Krigen fra 1657—1660 af Peter Adler. Ribe 1838, Side 39.

at bryde op; thi Danmarks allierede nærmøde sig jo stærkt med mindst 30,000 Mand; men de vare os ikke behageligere end Svenskerne, hvortil kom, at deres Mandstugt var langt slettere end Svenskernes, hvad der ikke gjorde det bedre.

Der nævnes nu en Kaptajn Radichen, en Løjtnant Canulohr samt en Løjtnant Hagen. Canulohr synes man at have betalt Penge, for at han skulde blive noget længere, hvad han ogsaa gjorde; men den 13de Oktober blev han tagen af Brandenburgerne.

Til Ribe kom de kejserlige allerede den 4de Oktober og førte fangne Svenskere med sig, medens Brandenburgerne først kom den 10de Oktober. Nu maa Vardenserne altsaa ogsaa forhandle med Brandenburgerne, og Stephan Nielsen maatte møde i Husum den 13de Oktober i Følge Brev fra »hans førstelige Naade af Brandenburg«. I Ribe var den Gang en Ritmester Volleben. Da Vardenserne kom til Møgeltønder, fik de imidlertid at vide, at Fyrsten var brudt op fra Husum og havde sendt Kaptajn »Hamelthon« til Ribe for at oppebære Skatten. De maa imidlertid ikke være komne til noget Resultat; thi den 25de Oktober maa Stephan atter af Sted for at akkordere med Brandenburgerne i Ribe. Heller ikke denne Gang synes man at være kommen overens; thi allerede den 22. December kommer »Tasbieris« Hofmester med 5 Ryttere for at gøre Eksekution.

Da de allierede havde tvunget Svenskerne til at rømme Landet eller kaste sig ind i Frederits, fordelte de sig rundt omkring i Vinterkvarter, eftersom de ikke straks turde gaa løs paa ovennævnte Fæstning og endnu mindre drage over Bæltet til Fyn. Kurfyrsten af Meklenburg, den allierede Hærs Overfeltherre, tog Hovedkvarter i Ribe og holdt Hof der indtil Slutningen af Januar 1659, hvorefter en Kaptajn Ferdinand blev Kommandant i Ribe.

I Begyndelsen af 1659 har der i Varde ligget en Løjtnant Hochfalck og Hans Jensen Korporal som Salve garde samt 30 Ryttere, hvilket jo var en ti Gange saa stor Salve garde som i Svenskens Tid. I Midten af Januar nævnes endvidere 30 kejserlige Ordonnans-Ryttere, samtidig med at her laa en General Quast af de kejserlige, som allerede den 24de rejste til Viborg. Sandsynligvis har Varde lige saa vel som Ribe

kontribueret til de kejserlige i denne Tid og dels til en Ritmester paa Nørholm.

Den 10de Maj omtales en Afdeling af 30 Ryttere samt nogle Officerer, der droge gennem Varde og sender paa; Rytterne maatte ligge paa Engen »Lille Svinemæ«, hvorhen de fik Øl og Mad. Derefter kom der flere mindre Afdelinger, og den 21de Maj kom en Afdeling af Oberst Gallas Regiment hid til Byen nord fra. Terkel giver dem ikke noget godt Skudsmaal. Dernæst omtales en Oberst Lafirne, der ogsaa var noget besværlig; men Ydelserne blive nu for største Delen leverede in natura og sendte til Middelfart Sund til General Quast, og baade Quast' Sekretær og de Ryttere, der vare hidskikkede efter Fødevarerne, fik Foræringer.

Det var nu ikke blot Fødevarer, men Sukker og Vin o. s. v., ja endog Heste, der bleve skikkede til Middelfart Sund. Samtidig hermed blev der fra Varde sendt Viktualier til Nørholm, hvor der laa en Ritmester.

Paa denne Tid laa her 4 af Quast's Ryttere med en Korporal Hans Højmer paa Salve garde. Kontributionen er maanedsvist 220 Rdlr., i det mindste var det saa for Juli Maaned. I Juli nævnes her en General »Geualdiger«, som fik »Forstærkning«, og i denne Maaned ligger her 8 Ryttere og en Korporal Leuert paa Salve garde.

I August Maaned eller maaske først i September kom Polakkerne til Vestjylland under Anførsel af deres »Øffuerste Hr. Casimirus«, og de vare de værste af dem alle. Nu havde vi baade de kejserlige, Brandenburgerne og Polakkerne at trækkes med; dette blev mere, end Landet i Længden kunde holde ud til, og derfor besluttedes det ogsaa, at den kongelige General-Krigs-Kommissær Nicolaus Nissen skulde sendes for at befri Vesteregnet og særlig Ribe for Voldsomheder; han ankom til Ribe den 25de September som kongelig dansk Kommissær ved den polske Hær, og han havde sikkert nogle danske Tropper med sig, for at hans Forholdsregler kunde faa mere Eftertryk. Sandsynligvis har Generallejtnant Claus v. Ahlefeld været her af samme Grund. Efter 7 Dages Forløb lykkedes det nok Nissen at faa Polakkerne paa Døren. Fra Varde fik Nissen ikke mere end 40 Rdlr., skønt han skulde have haft meget mere; men Byen maa nu ligesom Ribe kontribuere til General-Vagtmester Quast' Regiment, vistnok i Følge Anvisning

fra den danske General-Krigskommissær Otto Povish. Herefter kontribueres til en Ritmester Cropsensten; men dette er ogsaa den sidste Kontribution, der omtales i Udgiftsregnskabet.

Med Hensyn til Indtægtsregnskabet kan i Almindelighed bemærkes, at det jo ikke var let at skaffe de Penge, som først Svenskerne og siden de allierede forlangte. Den første Udskrivning, som Terkel Turesen omtaler i sit Indtægtsregnskab, er c. 300 Rdlr. til Salve garde Penge, hvilke han i Begyndelsen af 1658 indkrævede med 2 Rdlr. for hver Å Skat. Dernæst omtaler han en Udskrivning af 300 Rdlr., som i stor Il skulde bringes til Veje, hvorfor han den 18de Maj maatte henvende sig til dem, der kunde, om at forstrække Byen med et Laan mod Forsikring i Byens Engpenge; Laanebrevene leveredes atter tilbage af dem, der fik Engpenge i Erstatning, hvilket skete ved Lod den 21de Juni. I Juni Maaned indkrævedes der c. 1000 Rdlr., og saa opkrævedes der 2 Rdlr. af hver Å Skat. Til at bestride Udgifterne i Juli Maaned opkrævedes der 3 Rdlr., og for August Maaned opkrævedes endogsaa 5 Rdlr. af hver Å Skat. I August kom Løjtnant Canulohr at salvare Byen med 3 Regimenter, som marcherede gennem Byen, nemlig: Puttkammers, Heyders og det weimarske, der jo vare kejserlige Regimenter.

Hertil kommer endnu to Opkrævninger foruden Plovskatten, der beløb sig til 92 Rdlr. 1 Å 8 β , en hel Del Viktualier til Fredriksodde og senere en ny Udskrivning, hvortil Pengene tilvejebragtes dels ved Genstande i Sølv og dels ved en ny Plovskat.

Den 30te September ankom en Løjtnant Bertell, ledsaget af en Del Ryttere, for paa Oberst Lybeckers Vegne at afbrænde Broen, og Byen maatte da for at redde Broen give Løjtnanten en Foræring paa 10 Rdlr. og 100 Rdlr. til Oberstløjtnant Lybecker. Ved denne Lejlighed maatte Byen endogsaa laane Penge af Løjtnant Canulohr. At ogsaa Kaptajn Radichens Ryttere have været slemme, kan ses deraf, at Byen maa betale ham først 80 Rdlr. og senere i Foræring en Gang 5 Rdlr. og dernæst 12 Rdlr. for at undgaa Byens Plyndring, hvad de begyndte med.

Løjtnant Canulohr viste sig bestandig flink imod Varde; thi skönt ogsaa han skulde hjælpe Radichen med at skaffe Viktualier til Fredriksodde, bliver det, saa vidt det kan skønnes,

dog væsentlig ham, der skærmer Byen, hvorfor han ogsaa fik en Foræring af 12 Rdlr. dels for ydet Tjeneste og dels for at salvare Byen mod de 4 Regimenter, der nu omtales som kommende syd fra for at marchere mod Nord. Disse 4 Regimenter maa aabenbart have været Brandenburgerne, der, som i Udgiftsregnskabet berettet, toge Løjtnant Canulohr til Fange den 13de Oktober.

I November skattes der atter 5 Daler af hver \mathcal{K} til Brandenburgerne, hvis Kvartermester Julius Schøffer laa i Ribe, og i December opkrævedes 2 Daler af hver \mathcal{K} . Dernæst opkrævedes med 3 à 4 Ugers Mellemlum snart 2 og snart 1 Rdlr. for hver \mathcal{K} Skat og senere i Salve garde Penge 2 Daler af hver 8 β .

I Begyndelsen af 1658 omtales ogsaa i Indtægtsregnskabet en General Sparch, der har haft sin Frue med, og en Postløjtnant, der skulde have baade Penge og Befordring, samt en Ritmester Valentin.

Ogsaa i 1659 maa Engene holde for og benyttes til Hjælp ved Dækningen af de udlaante Penge. Til Juni Maanedes Kontribution maa der opkræves 4 Daler af hver \mathcal{K} Skat.

At ogsaa Kongens Folk have været herovre i Juni Maaned, fremgaar af Indtægtsregnskabet, idet Varde By maa levere dem Øl og Brød, medens de ligge paa Krogsgaard i et Antal af 22 Mand. Sandsynligvis er det Ahlefeldts Folk, der skulle hjælpe Nicolaus Nissen med at tumle Polakkerne. Krogsgaard ligger i Tjæreborg Sogn 1 Mil østen for Esbjerg. Ellers maa Byen i denne Tid forstrække de kejserslige ved Fredriksodde og de 50 Ryttere, der med en Ritmester og en Løjtnant laa paa Nørholm.

Den i Udgiftsregnskabet omtalte General Geualdiger nævnes i Indtægtsregnskabet som liggende her med 24 Ryttere, og han fik 6 Rdlr. i Foræring.

Fra Oktober Maaned 1659 skattes der stadig Proviant til Kongl. Majestæts Folk i Kolding.

Imidlertid mærkes jo længe Følgerne af denne Krig, dog forholdsvis mere paa Landet end i Byerne. Bønderne flyttede baade Kreaturer, Korn og andet ind til Byen, siger et Vidne efter Ribe Tingbog. Men vi saavel som andre, der havde laant Bønderne Husrum, ere af Brandenburgerne og Polakkerne saaledes blevne angrebne og medfarne o. s. v., kort sagt, hvad

Bønderne flyttede ind i Byen, blev taget, og hvad de havde paa Landet, blev ogsaa taget af Strejfparterne, hvorved Folk ofte bleve Genstand for Vold og Mishandling. Flere Tusinde Bønder vare flyttede ind til Ribe, medens Gaardene paa Landet udplyndredes og Sæden paa Marken nedtraadtes, ja hvor det gik saa vidt, at hele Landsbyer afbrændtes; der var endog Sogne, hvor hele Befolkningen splittedes ad, som f. Eks. i Grimstrup og Aarre. Til alle disse Ulykker kommer saa Pesten, som rasede her i Vestjylland fra Begyndelsen af Juni til Slutningen af Oktober 1659. Tingbogen beretter saaledes, at Iffuer Jensen og Jens Pedersen »Offuerformyndere her i Warde wdj den da Grasserende Smitsom siugdum 1659 blev Bort Kaldet«; ligesaa berettes om Prokurator Jens Knudsen ¹⁾ og om en Kvinde ²⁾, der havde fortalt, at der var begaaet Barnemord i Lunde Præstegaard. Hun erklærer i Retten det hele at være begrundet i »Raserj og slig daarlig forvirrelse« i Pestens Tid.

Med Hensyn til Landet, da har denne Krig været ganske overordentlig ødelæggende for Sydjyllands Vedkommende. Fra mange Steder tales om nedbrændte Præstegaarde og afbrændte Byer. Jeg skal begynde med den østlige Del. Baade i Gaverslund og Pjedsted afbrændte Svenskerne Præstegaarden. I Østersnede og Smidstrup have Polakkerne brændt Huse og en Skov. I Nykirke blev Præsten haardt plaget af Svenskerne, men Polakker og Brandenburgere jagede ham baade fra Hus og Hjem, og tilsidst berøvede de ham Livet den 6te August 1659, efter at hans Kone tidligere var død af Sorg. Den

¹⁾ Tingbogen fra 1665 d. 12te Juni: Eftersom Sl. Jens Knudsen former Procurotor og Jndwohner i Warde er ved den Timmelige Død bortkaldet wdj denne nu sidst forleden Grasserende Pest — og efterlade os w-møndige.

²⁾ 1665 d. 23. Oktober fremstod Karen Jensdatter Sl. Laurids Snedckers efterleffuersche hidstævnet for nogle Ord, hun skulde have Taldt Nestforleden Aar wdj den grasserende Smitsom Pest Siugdoms thid anlangende en Barns Mord, som schulle werre schied wdi Lunde Præstegaard Mange Aar forleden daa Sl. Hr. Christen Høst og Dorte Iffuersdatter der sammesteds Boede; men hun vidnede, at hun vidste Dorte Iffuersdatter intet at beskyilde og dersom hun i Pesten thid Haffde i saa maader Taldt nogen ord om slig Barne Mord, Da war det sKied wdj Rasserri och siug Doms forvirrelse Hinde gandsche wwitterlig i alle Maader.

tidligere Præsteenke paa Stedet blev af Polakkerne jaget ud af Huset og hensov ude i sin Lund den 10de Juli 1659. De samme »Plyndringstider« mærkes over Egtved, Nørup o. s. v. I Lejrskov maatte Præsten skjule sig i Kirketaarnet for Svenskerne. I Vejen finde vi atter en ødelagt Præstegaard og ligesaa i Vorbasse; ogsaa Grindsted Præstegaard blev et Rov for Luerne. Ansager Sogn blev ligeledes hjem søgt af Svenskerne, hvis Officerer stadig vare til Byrde med deres Besøg i Præstegaarde, hvorom Pistolkuglerne i Stuernes Bjælker længe bare Vidne. De plyndrede Levnedsmidler, Kostbarheder, rede Penge, kort, hvad der forefaldt, og brændte nogle Gaarde, saa Folk fra den østlige Del af Sognet forlode Byerne og søgte Skjul i Heden.¹⁾

I Grimstrup og Aarre Sogne²⁾, skriver Præsten Roest i Decbr. 1657, begravedes en Soldat fra Skaane, som de svenske fangede i Frederiks Odde. I 1659 bleff aff de Kejserslige som der i Sognene haffde deres Quartier under Oberstløjtnant Albert v. Thasern døbt 7 Børn fra 8.—15. Januar. I 1658 d. 10de September, da Præsten var til Begravelse i Aarre Kirke, fraplyndrede de svenske ham hans Heste og Vogn, ligesom de nok toge Kalk og Disk fra Grimstrup Kirke. Grimstrup Kirkebog fortæller ogsaa, i Følge samme Meddelelse, om Pesten, at Beboerne havde forladt baade Huse og Gaarde og spredt sig vidt omkring, og det viser sig, at der i Grimstrup døde 168 og i Aarre 94 Personer af Pesten. Blandt de døde er ogsaa Præstens Kone og 3 Tjenestepiger. Ved flere Huse er anført som døde: Mand, Kone og 3, somme Tider 4 Børn, ja i Rousthøje bortreves endog Mand, Kone og 5 Børn. Der bemærkes ogsaa, at i Ribe er en Mand med Kone og Barn døde, i Varde en anden, hvoraf man jo kan se, at ogsaa til Varde ere Bønderne fra Omegnen tyede ind. Gaa vi dernæst til Janderup og Billum, har Pesten ogsaa raset der, men ikke saa voldsomt som i Grimstrup og Aarre. I begge Sogne er begravet 50 Personer. I 1658 har der ogsaa ligget svenske i disse Sogne, og Korporaler og Ryttere ere flere Gange indskrevne som Faddere ved Barnedaab. I Januar 1659 er i Janderup Kirke døbt en brandenburgsk Trompeters og nogle

¹⁾ Ribe By under Krigen 1657—1660 af P. Adler 1838, S. 82.

²⁾ Kirkebogen meddelt P. Adler af Præst Zenthøen.

Rytteres Børn, og blandt Fadderne nævnes 2 brandenburgske Kvinder. Ogsaa i Ho rasede Pesten saa voldsomt, at Halvdelen af Beboerne døde. I Præstegaarden døde de allesammen, og Præsten var den længstlevende.

De Regimenter, som man særlig fra Nørreherred fører Klager over, ere de svenske Regimenter Overbæk samt det Schersche'ske og Darenstadti'ske, der vare de allerværste, og hvorom Præsten i Vinding og Vind Hr. Anders Jacobsen Hegelund skriver, at da havde vi den strængeste Indkvartering under de svenske. »Til Michaelis droge de til Fyn. Gud lade dem aldrig se Danmark mere, Amen!«

Om Klager fra Landet skal ogsaa nævnes et Vidne i Tingbogen fra Varde 1663 d. 21de Marts Niels Jensen i Kjelst. Her fremsattes fra Beboerne i Kjelst¹⁾ en Klage over Brandenburgerne 1659; ligeledes kan man se, at Beboerne have flyttet deres Ejendele ud i et Skib paa Kjelst Fjord²⁾.

Den første Del af dette Afsnit er for Vardes Vedkommende ikke rig paa større Begivenheder efter Røgnskaberne og de

¹⁾ Landsby i Billum Sogn, 1½ Mil vesten for Varde.

²⁾ 1663 d. 24. Marts. Niels Jensen i Kjelst et Vidne.

Niels Jensen fremlagde et Bevis: Eftersom wij vnderschreffne forseglede, Bag Tordsen, Niels Hanszen, Lauridsz Jørgensen och Tord Turszen, alle Boendisz i Kjelst och Gjør for alle witterlig i dette wort Obnebreff efftersom Niels Nielsen i Kjelst er woris sandheds Kundskab Begierendisz, Anlangendisz wdj forgangen w-fridtz thid da det Brandenburgsche Krigszfolck wor landet bemegtiget da er det osz fuldwitterligt i Guds Sandhed, at wj Saug og Hørde wdy forgne w-fridtz thid A^o. 1659, der pløndery giik Her i landet hosz osz med St. Hansz dagz thide at samme Brandenburgsche Krigszfolck Hannem med Gewaltt fra thog en Suort Ou, som war hosz Hannem och Hand sig aff Sl. affgangen Lange Nielsen Nygaard aff worde Hansz Børns Gord war wnder wergemaal leffueret Anwort oc den Hannem aff dennem fra Reffuet, saa wel som aff Hans Ager — — — Diszligeste er det osz fuld Kommen witterligt, at Niels Jensen Haffde forgne w-friedtz thid en Øffuorschib liggende i Kjelst fiouffuor oc ladet — — — (med en Andell goodtz — — — — saa wel aff Sit eget oc andres dieris wdj samme schib att wille Haffue beschiermet och til foruaring til side Hennførtt, da er det osz fuld witterlig och i Guds Sandhed, att formedelst Storm och Wueir Schibet Bleff opfyldt vil med wandet offuerløben, saa at en Stoer diel der aff bort flød oc En diell der aff Gandsche forderffuett, at saa i Sandhed er haffuer wj forne Mænd bevidnet.

Datum Kjelst d. 9de Juli Anno 1659.

øvrige Arkiver at dømme. Jeg skal nævne de vigtigste Udgifts- poster i deres Rækkefølge efter Hans Nielsens Regnskab.

1649.

Den 15de Februar. Kom Lensmandens Børn tilbage fra Møltrup (den 9de Nvbr. 1648 rejste de til Møltrup i alt 6 Personer) og skulde til Ribe, og de fortærede med Folk og Heste for 2 Rdlr. 52 β .

Derefter kom »David Berider« fra Slottet og rejste mod Nord, hvorfra han fjerde Dagen derefter kom tilbage, fik Havre, Hø og Kost begge Gange: 2 $\frac{1}{2}$ Ørt 8 β .

Den 18de Febr. Peder Møller fra Enderup Mølle blev der skreven efter for at besigtige Møllen og Slusen i Varde, ligeledes kom »Søfren Møller« fra Paabjerg. Peder Møller blev med Søn og 2 Heste i 2 Dage, og da han »Aag sig hidt med egen Vogn«, fik han til Vognleje $\frac{1}{2}$ Rdlr. 8 β .

Kost med Øl, Mad og Brændevin samt Havre 1 Rdlr. 40 β .

Søfren Møller fik 1 $\frac{1}{2}$ Ørt $\frac{1}{2}$ β .

Den 24de Febr. »Supplicerit« Hans Nielsen om Tømmer og anden Byens Lejlighed og sendte den samme Ansøgning til Lensmanden og begjerte »hans Velb. Vnderdanigste forhjælpning«, og saa om at forstrække Byen med Hjælp til Kong. Majest. Folk, til hvilke Skrivelser han brugte 7 Ark (!) Papir, hvorpaa han skrev i 2 Dage. Saa gik Peder Bruun med dem til Ribe og gav Skrivelsen til Peder Byrgesen, der lovede at »fly os Suar«: 1 $\frac{1}{2}$ Sld.

Den 25de Febr. Johan Kullenberg rejste fra Varde med sine ni Soldater, som havde ligget her i 2 Aar; man leverede ham til Underhold ved Bortrejsen 4 Rdlr., hvoraf Borgm. Lass Jensen betalte 1 Rdlr., Stephen Nielsen 7 \mathcal{K} , og Jens Munck udlagde 2 \mathcal{K} , Niels Jull 3 \mathcal{K} , og Regnskabsføreren Hans Nielsen udlagde 1 Rdlr.

Den 16de Marts blev Hans Bertelsen sendt til København med Skrivelse (Supplication) fornømlig om »efterladelse for Unionens Skatt A. 1643«, og Hans Nielsen leverede ham til Rejsepenge 2 $\frac{1}{2}$ Rdlr. 8 β .

De fik ogsaa Skatten eftergiven; det kongelige Benaadningsbrev kostede 5 Rdlr.

Den 2den April kom Lensmanden selv tredje med 4 Heste,

men han gav Foræring for, hvad han fortærede, men Havre og Rugfoder kostede $2\frac{1}{2}$ Ørt 8 β .

Samtidig kom her en Mand, der havde været fangen i Tyrkiet, og fik 16 β .

Der var ogsaa i denne Tid en Sag (»Niels ablings Sag«), som verserede for Viborg Landsting og af og til kostede Rejsepenge.

Den 24de Maj fik Røgnskabsføreren Skrivelse fra Ribe med »Matz Rask att wj Endelig skulle afklare Vorris Penges Rest med Penge eller Quitering i Københavns Renteri« for at Skriveren ikke skulde opholdes med sit Røgnskab. Straks sammen skrev han alt det, der fornødent var, »at kunde os medforclare« og rejste saa til Ribe og leverede til Statsskriveren Jürgen Pedersen efterskrevne Dokumenter:

1. »Kongl. Mayest. efterladelse Baade i Copi og en Ooriginale.«

2. »di Quitantzer, der var Vdcopieret.«

3. »Supplicerit paa Ny om dj Smaa Schatter os Kreffuet.«

4. »Hr. Rentemesters Quitering paa Bodtzmendz Werbungsschat fra 1635 oc til 1643 en Suma 390 $\frac{1}{2}$ Rdlr. 1 β .

Alle disse Breve bleve leverede til Jørgen Pedersen, efterdi han skulde have Beviser for, at Skatterne vare klarerede af vores By, saa Hr. Lensmand skulde ingen Ophold faa for vor Bys Skyld udi sin Kvitering.

Item skrev jeg samme Tid vores Hr. Lensmand til, som da var i København, at dersom nogen saadan »efterlatte schatter« os ikke godtgjordes, »Som wj forhaaifte«, skulde Byen holde ham skadesløs paa sin Kvittering. »Dette maatte sig obligere mig til slottsschrifferen, hvilke Breve, en Part in Originale, en Part i rigtige Kopier blev Jørgen Pedersen leveret; men han vilde ikke for dem give mig nogen »Quit-ting« eller Bevis, men lovede det ellers med Flid at udrette.

Dernæst meddelte han, at han skrev til Lensmanden angaaende denne »Krøbbel Quinde, Som sad fangen.«

»Item sendte Hans Velb. Kopi af Kongl. May. Brev og Svar om de helligdags markinder, som hannem var befallen att affskaffe«, at der kunde forlenes Kong. Mayests. Brev derpaa.

Derefter skriver Hans Nielsen: »Over slig Vidtløftighed Byen angaaende skrev jeg og lod afskrive Copier af Originalerne baade her og i Ribe«, og hertil brugte han 1 Bog Papir for 12 β og for Afskrivning $\frac{1}{2}$ Rdlr.: $\frac{1}{2}$ Rdlr. 12 β .

Og skikkedes de fordrede Penge for Stadfæstelsen af vor Byes Privilegier til »Fyrbøderen Christen Paffuelsen«, som Thomas Jens Randzbøll har skrevet, at han krævede: $\frac{1}{2}$ Rdlr.

Hr. Rigens Marsk, hans Kvartermester Jacobus Nicolai kom hid med sin Herres Fripas og Bud til adskillige Købstæder, han fik 1 Ørt 6 β .

Den 8de Oktober »kom Suend Suendsen af Hs. Mayest. Klædekammer hid at affordre Byen slig Borgerlej Penge, hvorfor vi maatte gribe til de Penge«, som var indsamlet til Kongl. Mayest. Militsskat, som vi havde Forraadpenge paa 10 Personers Hold efter hans Kvitans: $153\frac{1}{2}$ Rdlr. 1 Ørt.

Og saa fik Suend Suendsen efter gammel Skik i Foræring $1\frac{1}{2}$ Rdlr.

For en Pengepose 4 β .

Den 23de Novbr. kom 10 hollandske skibsbrudne Folk, som bleve indlagte hos Knudt Petersen en Nat og kostede $2\frac{1}{2}$ Ørt.

Hans Møller i Holsted Mølle var her at besigtige Møllen og havde i Sinde at give sig til den. Han laa her i 2 Dage udi en stor Flod og kunde ikke bese den for Vand, og det kostede $1\frac{1}{2}$ Rdlr.

Den 27de Novbr. kom Hr. Lensmandens tvende Skytter og Jægere at fly Vildt til Jørgen Kaases Begravelse med 3 Heste og med Hunde, og de fik Mad, Øl samt Hunde- og Hestefoder for de trende Gange, de laa her om Natten: $1\frac{1}{2}$ Rdlr.

Vor kære Hr. Lensmands Frue skikkede hid Fru Margrethe Ulfstand »med guodtz till Begravelse«, og hun laa her med hendes Pige i 2 Nætter og Dage: $2\frac{1}{2}$ Ørt 4 β .

Eftersom »Mickell Hundehoede« var overfalden og slagen af de Bork Karle og skulde gives nogen Hjælp af Byen, saa befalede Jacob Jensen, Johan Busk, Skatmesteren, at den Skat, som Oluf Strudvad bød frem at betale for sig, at han skal den annamme og give »Mickell Hundehoede«: $2\frac{1}{2}$ Rdlr.

Den Kongl. Mayest. Skat betaltes nu ogsaa med 156 Rdlr.

1650.

Den 19de Febr. kom 11 engelske skibbrudne Folk under Ørum Lehn, der intet havde at tære, og de fik saa $\frac{1}{2}$ Rdlr. 1 Sl β .

2 Karle af Aalborg, som havde forsat deres Skib paa Jasmann (?), fik for en Nat 20 β .

Den 20de Januar blev Skatten lagt i S. Jacob Clausens Hus, der blev da hentet Øl af Mads Jacobsens Hus for 1 Ørt 8 β. (Men Revisionen har senere nægtet, at dette godtgøres Regnskabsføreren.)

Den 16de Februar kom Lensmandens Frue med 4 Jomfruer og 2 Piger med Kusk etc. fra Lundenisz og vilde til Ribe, hun fik ogsaa Øl, Mad og varm Vin og Havre til Hestene og 2 store Brød at give til Hestene paa Vejen: 1 Rdlr. 1½ Slg. Der var altsaa 9 Personer.

Den 5te Marts var Hr. Lensmanden med sin Frue, Pige, Dreng, Kusk, Løber og 4 Heste her, endvidere vare Lauritz Powisz, Jesper Wogensen, Stephen og Peder Byrgesen ogsaa til Bords med de samme. Regnskabsføreren tager intet for Maden; men for Korn til Hestene, »Aufoder og Brød at tage med« 1 Rdlr. 10 β.

Den 7de Marts var Varde Borgere til Syn ved Slusen og ved Møllen, Therkil gjorde Bekostningen i sit Hus, men Hans Nielsen havde Besværet, skriver han.

Den 11te Marts var de Østerherreds Sognemænd ved Møllen og Slusen og Aaen, og saa var de samlede i Hans Niensens Hus med Fogden paa Lunderup og Mølleren med Per Rosengaard. Der var 26 Personer, som drak Øl, og de drak 24 Kander à 3 β samt 6 Kander Brændevin à 28 β; item Hvedebrød og Grovbrød og Tobak, Vin for 12 β og Piber, i alt 2½ Rdlr. 2½ β.

Saa bleve 24 Mænd af Varde Borgere og 6 Mænd fra Gellerup, item Mølleren og hans Kvinde stævnedes hertil, hver for sig at vidne om Varde Aa, Mølle og Slusens Beskaffenhed, med 3 Landsdommerstævninger, og det kostede med Skriveløn, Kundgørelse o. s. v. 1½ Ørt.

Den 18de Marts var han (H. Nielsen) paa Østerherredsting »att tage Siunsmandtz Vinde beskreffuen«, og gav han der de 2 Varselsmænd Ordre til paa ny at give Varsel baade paa Nørholm og Lunderup: 2½ Ørt.

Da der var given Varsel, blev vore Synsmænd samlede paa Marken, hvor de bleve beværtede med 4 Kander Brændevin og Kringler for 1 β, og der kom flere Herredsmænd til: 5½ Ørt 4 β.

Den 1ste April gjorde Varde Borgere deres Vidne saavel som de Gellerupmænd og Mølleren og hans Kvinde til Bytinget.

Den 8de April var Vesterherredsmænd ved samme Mølle, Sluse og Aa at syne og se dens Beskaffenhed. En Part af dem mødte om Morgenen i Jens Pedersens Hus. Hans Nielsen gav Brændevin for $1\frac{1}{2}$ Rdlr. 10 β .

Der de havde gjort deres Syn over Slusen, Aaen og Møllen, gik de ind til Byen til Else Graafod, der drak de 35 Kdr. Øl à 3 β : 1 Rdlr. 10 β .

Saa gik de til Tinget og gjorde deres Syn; siden mødtes de igen i Else Graafods Hus, og did kom saa fra Anne Madzdatter 24 Kdr. Brændevin à 28 β , hvilket Hans Nielsen betalte: 1 Rdlr. 1 Sl \mathcal{K} .

Endnu kom fra Maren Persdatter Brændevin 1 Pot: 14 β .

Saa betaltes der Else Graafod for 24 Kdr. Øl om Eftermiddagen à 3 β , Tobak og Piber for 1 \mathcal{K} , for Glas og Kande, de drak af og slog i sønder, for 20 β : 1 Rdlr. 9 β .

Den 22de Maj rejste jeg til Ribe, skriver Hans Nielsen, og det skete paa Byens Vegne for at tale med Hr. Lensmanden og anholde, om vi maatte give en anden Bys Fuldmægtig at svare og samtykke til Kroningen i København. Om Aftenen benægtede han mig dette; men om Morgenen bevilgede han mig det, og straks talte jeg med Borgmester Anders Svane, som var villig dertil, dersom den Rejse maatte blive ham paa-lagt. Den Rejse kostede til Vognleje og Fortæring i Ribe $1\frac{1}{2}$ Rdlr. $1\frac{1}{2}$ β .

Den 30te Maj var Fuldmagten skreven og beseglet, og saa blev den skikket til Borgmesteren. Budet fik 1 Ørt 4 β .

Saa kørte Hans Nielsen med Heste og Vogn Kæmneren og Anders Jensen over hele Orten Hede at se, om fremmede gravede Tørv eller slog Lyng. De besøgte alle Klynmoser, og det kostede til Heste og Vogn $2\frac{1}{2}$ β .

Eftersom Byens store Møllebaad laa sunken foran Broen, laante Regnskabsføreren Anker og Tov fra et Skib, og saa bestiltes der Folk til at øse, og saa blev Baaden »opvunden«, og det kostede 1 Rdlr.

Mortensaften kom Carsten Thomsen Slotsskriver fra Ribe og vilde rejse til Vesterherred, og der blev den Aften kostet paa ham for 1 Ørt 4 β .

Den 12te Novbr. kom Carsten Thomsen fra Vesterherred og Peter Byrgesen og Delefogden, og de havde stævnet Menigheden »aff Westen, att skriffue skatt«. De bleve opholdte den

Dag og langt ud paa Natten, og de fortærede Øl, Mad og Vin for 1½ Rdlr.

Den 16de December blev John Olluffsen og Christen Hansen udskikket at stævne og Varsel de »Vndwigte Borgere frantz Egkardt, Hans Jørgensen, Morten Tordbøll og Christen Kimer Til Byen Jndtill 6 Vgers Varsel Jmod tiltalte for Dieris Rest eller att miste Dieris Borgerskab.« Varselmændene fik 2 g 1 Ørt 4 β .

Det andet skulde de kvitte i deres Gæld til Byen.

Derefter bemærker Hans Nielsen, at han navnlig til »Agerbøgher« (Agerbøger) og andet nødvendigt har brugt Papir og Blæk for 1 Rdlr.

Dernæst beklager han sig over alt det Besvær, han havde med den Mølletrætte, ligesom han sluttelig klager over den store »besuering«, han har haft med den store Baad; thi hvor den blev lagt og bunden, »bleff den bortreffuen oc Løszgjort, Nu bleff den ført Ved møllen oc Bunden Ved denne Side till Byen med sterke Reeb«, som kostede 1 g , og da det blev slidt, lod han lægge et andet Stykke derpaa, og det kostede 1 Ørt 4 β .

1651.

Den 2den April kom vor gunstige Hr. Lensmand Hr. Gregers Krabbe hid og blev 3 Nætter, og han havde Velb. Mester Jürgen, Peder Byrgesen og flere Gæster med. Der blev forbrugt 7 Kdr. Vin à 24 β , Øl, Mad og Fortæring. Det hele blev 7 Rdlr. 1 β , hvoraf Lensmanden betalte 4 Rdlr., saa Byen maatte betale 3 Rdlr. 1 Ørt.

Samme Tid blev Skolens og Hospitalets Regnskaber igennemsete, ogsaa Kapellanens Kald var med — for Papir 1 Ørt. For Bispens og Lensmandens Haandskrift 1½ Rdlr.

Den 7de April kom Hr. Lensmanden hid igen fra Lundensz selv tredje og fik Øl, Mad og 1 Kande Vin, og det kostede 3 Ørt.

Den 8de April. Efter Hr. Lensmandens Ordre blev en Krybskytte anholdt for et Mord, han havde begaaet. Den, som fangede ham og bevogtede ham, fik 6 Kander Øl: 24 β .

Svend Svendsen af Kong. M. Klædekammer kom efter »Borgerlej Penge«, som af »Iffuer Niebell« i min Nærværelse blev ham betalt efter Kong. Maj. Brev, skriver Hans Nielsen,

og tredje Dagen derefter kom et Kancellibud med H. Majestæts aabne Brev »om efterladelse paa Trediepart aff Borgerlejpenge udi 5 Aar«. Budet fik Forøring for 1 Rdlr. 24 β .

Hans Nielsen fortsætter saa videre: »Nu syntes det raadeligst at affordre foreskrevne Svend Svendsen den tredje Part af samme »Borgerlej Penge« før han kom bort fra Jylland; thi der kunde lettelig komme den Aarsag, at vi aldrig vilde faa dem, hvorfor jeg først med Jens Pedersen Prokurator den 21de Decbr. til Kolding fremskikkede Kong. Maj. Brev og skriftlig Fuldmagt, at Suen Seyrup Raadmand af Kolding skulde passe paa samme Svend og affordre ham den tredje Del af Pengene. Derefter skrev jeg med Christen Laderup til Kolding efter samme Penge og formanede »Suen Seyrup« at affordre Pengene fra Svend og gøre sin Flid dertil, som han og haver gjort, saa skønt Svend vægrede sig derudi at give Pengene igen, maatte han dog betale, Først gav Simon ham Penge at drikke for: 24 β . Saa udtog han sig 2 Rdlr., hvilke han mistede af den tredje Part af Summen, men eftersom der ingen Besked kom derfra af Simon Seyrup, lod jeg min Søn Tames Jensen skikke til Kolding med Brev til Simon Seyrup, at erfare, hvorledes der var forhandlet, og at hente Kong. Maj. Benaadningsbrev igen, og han bekom da Brevene og fik Penge, som ere i Indtægten indførte.

Den 22de Maj kom Slotsskriveren fra Hebo og vilde straks have Byens Skat, idet han sagde, han vilde straks til København. Regnskabsføreren opholdt ham »att hand Wille bliffue hos os om Natten, att vi kunde telle hannem Pengene till, det hand benechtet, da bad jeg hannem, att hand Wille bie hjeme i Ribe, till jeg om Anden Dagen kunde komme till hannem.«

Den 22de Maj. Hans Nielsen lod straks kræve de resterende Borgere og Skatmestere, men kunde dog ikke bringe Penge til Veje, saa gav han Tøstes Søn for at kræve ind 4 β .

Dette gav jeg Borgmester Las Jensen og Steffen til Kende i Steffens Hus, skriver Hans Nielsen, og begerede, at Byen skulde komme mig til Hjælp, efterdi der restet noget af Skatten. Jeg fik et besynderligt Svar.

Jeg samlede saa sammen med Besværlighed, hvad Skatmestrene kunde udlægge, og fik saa 30 Rdlr. af Iffuer Niebell, »efter min Bøuisz« og rejste til Ribe, hvor Statsskriveren

vægrede sig ved at annamme Pengene. Endelig bevægede han sig til at annamme Pengene, som var 156 Rdlr., og 6 Rdlr. i Svendeskat er 162 Rdlr.

1652.

Den 8de April tog vi os for at rykke Pælene af den gamle Mølleluse, og saa lod jeg min egen Vogn age efter »Tømmer, fjelle, Bielcker, 1 Nyde« Reb og andet og fik Tames Hark at sejle over Aaen til Slusen med Baad, og var der af Raadhustømmer 5 Bjælker, 24 løse Fjæle, 1 stor Egebul, 2 store Egetræer, Jtem 2 af Broens Pæle og 3 Egetræer af mit eget Tømmer. Alt til at gøre Lad af. Item laante jeg af Christen Kammersgaard. Endvidere meddeler Regnskabsføreren, at han holdt 2 Karle og sin Vogn dertil og holdt 2 Karle ved Vognen at læsse paa »og ligge aff oc Skibe did offr till Slusen, at gøre Lad paa, paa det der kunde gøres Anfang.«

Samme Dag fik de 3 Pæle af Broen. Endelig kom en stor Regn og fordrev dem derfra, og saa kom der stor Vidtløftighed. Bekostningen blev 1 Rdlr. 8 β.

Dernæst havde Hans Nielsen bekostet paa Møllekarlen i Isbjerg Mølle, at han vilde hjælpe dem med gode Raad til samme Pæle at opdrage, og da han lovede at hjælpe dem, fik han en Sløk paa Haanden, men saa kom han ikke mere igen, saa Hans Nielsen blev snydt for 1 Sløk.

Imidlertid, skriver Hans Nielsen, da vi ikke paa nogen Maade kunde komme i Værk med samme Pæle, da blev min Nyde (?) og 2 af mine Egetræer bortstjaalne samt et langt Reb til at slæbe dem over med, det blev fordærvet og eet Reb slæbt bort, og det kostede 1 Rdlr.

Item blev Byens skønne Jernlænke bortstjaalen med en Part af Fyrrefjælene og mere af Byens Sager.

Den 8de Maj kom en Mand ved Navn Mag. Brokmand, fordreven af den »Caliuniske Herre« (?) af havde en Adelsfrue og havde et skønt »Testamonium« og begerede Hjælp af Byen, der blev bevilget 2¹/₂ Ørt 4 β.

Herefter skriver Hans Nielsen følgende: Efterdi vi havde »Supplicerit« Kongl. Mayest. om en Vejrmølle at maatte lade opsætte paa Byens Grund og havde bekommet Hans Maj. Brev og Tilladelse og Benaadning til Tømmer, saa efterdi jeg var undervist om en dygtig Møller, som var god for at bygge en

saadan Mølle, som og vilde tilbyde sig »Att Staa Self bekostningen«, saa samtykte vore Folk i, at jeg skulde fordre ham hid. Han kom og personlig 3 Gange hid, men som det var bedst i Forhaabning, var ingen »aff Vor folk aff Meddel oc intet dem Wille lade dem bequemme, Saa maatte hand thredje gang Drage hen. Gud forlade dem, der vilde, at vi ikke fik Møllen gjort.«

Eftersom her i Byen tvende Tyve bleve hæftede i Jærn, hvortil jeg skaffede Haandklodser m. m. samt en Laas. De bleve dømte, men Bysvenden var utro og hjalp dem, saa de brød ud, og eftersom »Niels giedbierng oc Michel hundhoed mente at opsøge dennem«, om de kunde faa Betaling, da leverede jeg dem paa Haanden $\frac{1}{2}$ Rdlr.

For 16 store Tagsten, som »Vor Affslagen oc Nødful« 1 Ørt.

Partbomøllen blev optagen og med »Ladder« sat højt, der blev arbejdet derpaa i 8 Dage: 1 Rdlr.

Endvidere for en Grøft fra Dambredden og helt ud til Varde Aa, derfor betalt $\frac{1}{2}$ Rdlr.

Eftersom Niels Lauridsen Tofft, som med andre var udskreven i Kongens Tjeneste, blev her af Borgmester og Raad forstrakt med 1 Rdlr. saa 12 β , saa begerede han atter den 30te April at faa Penge, ellers vilde han ikke blive her, saa fik han 3 $\&$ 4 β .

»Udi Borgmester Lasz Jensens Betalte jeg till 4 Nørboger, Som haffde Weret fangen aff di Engelske, thill Øll oc Mad $1\frac{1}{2}$ Ørt.«

Visitøren Søffren Tink fik nogle Gange Mænd med sig til Hjerting efter Forprangere. Endelig fik han Tøste Christensen selv tredje med sig tvende Gange; første Gang leverede jeg 3 $\&$, anden Gang 2 $\&$: $\frac{1}{2}$ Rdlr. 32 β .

Ved Slutningen af 1652 blive alle Hans Nielsens Regnskaber gennemgaaede, og befandtes han at være Byen skyldig 58 Rdlr. 1 $\&$ 11 β , hvilken Sum derpaa førtes Byen til Indtægt.

Udgiftsregnskab, ført af Terkel Turesen.

1651.

Den 7de Decbr. kom Kancellibudet Jørgen Bruun selv anden efter Toldpengene, »som dj opsamlede aff Købstæderne«, de laa hos Terkel i $1\frac{1}{2}$ Dag og fortærede for 1 Rdlr. 2 $\&$.

Den 13de Decbr. kom »Bugge Vandall og hans Kone«. De havde Kongens Pas baade paa Underholdning og Førerskab og laa hos Terkel om Natten: 1 Rdlr.

1652.

Den 18de Januar kom »Søffren Nielsen« Brevdrager igen: 2 \mathcal{L} .

Den 8de Febr. kom Jørgen Bruun, men denne Gang som Brevdrager, og blev om Natten: 2 \mathcal{L} .

Den 17de Marts kom »Søffren Nielsen« som Kancellibud og blev om Natten: 2 \mathcal{L} .

Den 10de Juni kom en Brevdrager ved Navn Christen Nielsen og havde »Hoffmesterens Pasz Daterit Københaffn den 4de Juni«, blev om Natten: 2 \mathcal{L} .

1653.

Den 31te Marts leverede Terkel en »Lang Ege Leid 15 allen Lang, hvilken kom under Broen« og kostede 3 Rdlr.

Den 14de Augusti leverede T. Anders Pedersen og Simon Glarmester til Bekostning paa »di tuinde, som Saad i Radhusz, der lod dem Falde i Kierchen Ved den Faldenne Siuge«¹⁾: 1 Rdlr.

Den 16de September fik en fattig, fordreven Præst efter Hans Nielsens Befaling 1 Rdlr. 2 \mathcal{L} .

Den 19de September fik P. Tromslager, for han løb hid med Trommen og havde Umage den Dag: 1 Rdlr.

Anden Gang den 24de Oktober var Borgerskabet i Marken med deres Geværer »Att Exerceris«. P. Tromslaar fik for sin Umage 1 Rdlr.

Den 4de November var Terkel i Torstrup og Linding at købe en sorthjelmet Tyr af Niels Linding for 8 Rdlr.

Den 21de November gav Terkel en Magister ved Navn Michaell Gering, som havde kongeligt Brev paa at skulle hjælpes, 3 Rdlr.

Den 25de November tiltalte Terkel »Suend Suendsen, Kongl. Mayestæts Vdsckickede efter Borgeleje osz Pending for 10 Personer om dagen 9 β regnet fra den 1ste November

¹⁾ Det er tidligere bemærket, at en Moder og hendes Søn gjorde Skandale i Kirken ved at foregive, at de led af den faldende Syge.

1653 och til Paaske 1654 er 203 Rdlr. 3 g 10 β , hvoraf Tredieparten fratages: 135 Rdlr. 3 g .

Den 20de December Givet en »Lofuisck« Herremand, der havde siddet fangen i Tyrkiet og udgivet en stor Sum til »Hensoning«. Efter Kongl. Majestæts Pas og Hans Nielsens Befaling fik han 3 Rdlr.

1654.

Den 25de Februar gav Terkel en »fransøesk Kiøbmand ved Naffn Hilcan Adam«, som havde lidt Skibbrud og mistet en stor Formue; han havde Kongens Pas: 1 Rdlr. 2 g .

Saa fik Jacob Benedsen »for Klocherne att Ringe och Seyeruerchet att uahre paa til Paaske 1654«: 34 Rdlr.

Olje til »Slau-Klochen« 3 g .

Niels Statsbuds Løn fra Paaske 1653 til Paaske 1654: 26 Rdlr.

$\frac{1}{2}$ Tønde Rug for Hornet at blæse: 1 Rdlr. 1 g .

Maren Andersen fra Paaske 1653 til Paaske 1654: 16 Rdlr.

Sidstnævnte fik ogsaa Rentepenge fra Paaske 1653 til Paaske 1654 af 300 Rdlr.: 27 Rdlr.

Den 11te April udleveredes til Ribe til de Baadsmænds Fortæring, som bleve udskrevne her fra Byen, 2 Rdlr.

Samme Aften kom der et Bud fra Viborg ved Navn Jørgen Jørgensen med Velb. »Erich Juelsck« Skrivelse angaaende Postbuds Rest; han laa i 2 Dage og ventede paa Borgmesters Besked: 1 Rdlr.

Den 13de April kom Adzer Pedersen Kancellibud til Terkel Turesen og skulde have en Vogn, men kunde ingen faa. »Marquor Torbyll Vilde iche Kiøre, dj Andre sagde, det Kom dem iche til«, og saa maatte han ligge over hos Terkel: 3 g .

Den 4de August, skriver Terkel, var P. Snedker og Jens Sallingbo og Ebbe Pedersen med sidstnævntes Baad ude ved Slusen for at afhugge Pælene »met en stor Jern, ieg dertil lod giøre eller och Affsaffue dem«. De forsøgte en hel Dag, men forgæves, skönt de stod i Vand til Armene; men Pælene vilde ikke lade sig kløve. Det kostede 1 Rdlr. 2 g .

Den 7de August gaves Jens Sallingbo, Jøp Ibsen og Volle Lambertsen for 1 Dags Arbejde ved Træhesten at hugge og dertil bruge Slusens Pæle, som de skulde trække op: 1 Rdlr. 8 β .

Oven i Købet fik de under Arbejdet 6 Kd. Øl: 1 g 2 β .

Den 8de August fik 12 Karle for $2\frac{1}{2}$ Dags Arbejde med at »Opdrage Pælene«, som stod til Syne, 2 K hver om Dagen, i alt 10 Rdlr.

Desuden fik Jens Sallingbo med flere baade Brændevin og Øl.

Den 16de August kom Adzer Pedersen med Skattebrevene, hans Pas var dateret Flensborg: 1 Rdlr. 2 K .

Den 27de August maatte Terkel efter Las Jensens og Steffen Nielsens Befaling udlægge 45 Rdlr.

Saa bekostedes en Egebjælke at hænge »Slaug Klochen« paa: 2 Rdlr. 1 K .

Den 10de Oktober fik Niels Stadsbo Penge til et Par Sko, for han skulde tilsige Vagten: 1 Rdlr. 1 K .

Den 20de Oktober kom en Kongens Kaptajn ved Navn »Fredericus Friis«, han laa og fik Fortæring hos Terkel for 1 Rdlr.

Den 26de Oktober fik Niels Stadsbud i Stokkepenge, for han om Natten havde bragt en Tyv til Raadhuset, hidskikket fra Riberhus: 1 Rdlr.

Den 10de November kom Kaptajn Friis hid igen »aff Norden« og laa hos Terkel om Natten: 1 Rdlr.

Den 12te December kom Peder Andersen Kong. Mayest. Bud efter »Borgerlejerspeng Regnet fra den 1ste November 1654 till Paaskeaften 1655«, beregnet til 9 β for hver om Dagen og den tredje Part fradrugen: 154 Rdlr. 2 K .

Den 17de December rejste Terkel til Ribe med den »24 Aaringschatt, som schulle haffue Vehret ytt 5 Vger efter Nicholai sist forleden.« Han fik saa 312 Rdlr.: 468 Sldr.

Og saa Svende- og Drengeskot 9 Rdlr.

1655.

Den 2den Januar udlagde Terkel til »Slüsellborrig Kierche«, som var afbrændt: 4 Rdlr.

Den 3die Marts fik Tames Murmester og Laust for 4 Dages Arbejde »ued Slaug Klochen, som Bleff Nedtagen och Forfærdiget, huer Om Dagen 2 K : 4 Rdlr.

Der Arbejdet var gjort, fik de en Kande Brændevin og 4 Kander Øl: 1 K 12 β .

2 Pund Stangjern til samme Værk: 2 Rdlr.

Og saa fik Jørgen Smed for samme Klokke 1 Rdlr.

Den 19de Marts fik Anders Pedersen og Simon Glarmester

»Att til Byde paa Nørholm efter Afsigelsens Formelding 60 Rdlr.«: 90 Rdlr.

Den 22de Marts fik Niels Stadsbud til »Tæring« for han skulde hen med Sengeklæder til Riberhus: 1 Rdlr.

Den 28de Marts fik »Iffuer Stoell« og Jacob Villomsen for at give Varsel hos »Iffuer« Vind paa Nørholm: 1 \mathcal{L} .

Den 4de April rejste Tørkel til Ribe med den 24 »Aaringschat Michaeli« 1653, som Byen resterede med, og der tiltalte han Rentemesteren »Velb. Peder Vijbe 312 Rdlr. efter sin quitansis Ommelding«: 468 Rdlr.

Den 9de April fik Niels Stadsbud for at hente Sengeklæderne igen paa Riberhus: 1 Rdlr.

Han maa imidlertid ikke have faaet Sengeklæderne; thi siden er der betalt i Vognleje til Ribe »efter de Senge Kleder, som icke hiem Kom«, 2 Rdlr.

Matz Pedersen og Søffren Poulsen vare paa Nørholm Birketing at afhente det Varsel, som var givet Iffuer Vind: 1 \mathcal{L} .

Den 9de Maj fik Mads Hansen for han var i Tarm med et Læs Gods »Aff Hr. Mogens Sestedsz« 1 Rdlr. 2 \mathcal{L} .

Saa er der Bekostning paa det Hus, »Henning Tromslaar iboer«, til Tag; men saa var det Tækning og andet Arbejde og Mad til dem, der arbejdede, skønt Henning gav lidt af Maden, i alt 5 \mathcal{L} .

Den 15de Maj fik »Volle Fynbod« og »Jørgen Marchmand« for at indgrofte »Holm, Eng og Lille Suinmae« efter Borgmesters og Raads Befaling aetinget 6 Rdlr.

Den 15de Maj fik 2 Mænd for at vogte Byens Svin, til Kornet var indhøstet, paa Haanden 10 β og 2 β til en Pibe, endvidere fik Peder Villemssen, den ene af dem, til en Kniv 6 β , i alt 1 \mathcal{L} 14 β .

Den 10de Juni blev Broen »Sønder Kiørt ued Øster Ende, hvor Vnder Bleff lagt 2 Egetræer m. m. 2 \mathcal{L} og saa for ny Ege Feller 1 Rdlr. 1 \mathcal{L} «: 1 Rdlr. 3 \mathcal{L} .

Den 12te Juni fik Iffuer Stoell og Jørgen Nielsen 2 \mathcal{L} 8 β for at gaa til Lydum og give Varsel til Madtz Michelsen, Ittem til Madtz Jepsen i Refsgd. med »Voldsz Forfølning och Slauszmaal dj haffde gjort her i Byen.«

Den 23de Juni fik en fordreven Præstemand efter Lasz Jensens Befaling 1 Rdlr.

Den 3die Juli fik Lasz Jensen med sig til København

Penge til tvende Skatter, som Varde By resterede med fra 1651 og 1652, for at »Clarere dem met i Rentteriet 312 Rdlr. c: 468 Rdlr.

Niels Stadsbuds Løn fra Paaske 1654 til Paaske 1655: 26 Rdlr. samt $\frac{1}{2}$ Td. Rug: 1 Rdlr.

»Iffuer Stoell« og P. Jensen fik for at gaa til »Vldborg« og give Varsel til Villantz Kimer der boende med Voldsforfølgning for »Anders Vlff«, som han havde slagen: 2 g 8 β .

Den 31te Juli kom Søffren Nielsen Brevdrager efter Tingbøger her at føre til København: 2 g .

Den 16de August fik nogle skibbrudne Folk 1 Rdlr.

Den 19de August gav Terkel »Jens Muttesens« Datter Hjælp til en Ligkiste til sin Fader. Efterdi hun ingen af de Fattiges Tavle maatte bekomme, som Kirkeværgernes Svar udviser: 1 Rdlr.

Den 10de Septbr., skriver Terkel, »tilschikede ieg Lasz Jensen til en Melancholiske Studionsus efter Sedels Indhold c: 1 Rdlr. 2 g .

Saa købte Lasz Jensen en Bytyr for 7 Rdlr.

Leveret P. Manluong 2 Deller til »den liden Pige hendisz Lijg og Kijste, der i Huset bleff ihielskutt c: 3 g .

Den 16de Decbr. fik Slotsskriveren paa Riberhus 312 Rdlr., Skatten fra Varde, som skulde være erlagt 3 Uger før Michaelis efter Kongl. Majest. Brev, dateret København den 10de August 1655: 468 Rdlr.

Samme Dag betalte han Christen Saderup for at rejse til Hald med, hvad der skulde leveres efter Kongl. Majest. Brev. Først 33 Rdlr. 21 β Byens Aaringsschatt. Noch 32 Rdlr. Bodszmendsz Verbungsschatt. Jttem 219 Rdlr. 1 g 8 β Borgelejspeng. Saa 10 Personer fra den 1ste November 1655 til Paaske Aften 1656, i alt 317 Rdlr. 13 β .

1656.

Den 11te Januar fik en fattig fordreven Præstemand fra Schlesien ved Navn Friedericus majar 1 Rdlr. 2 g .

Den 10de Februar kom Hopmand Strausz til Terkel, blev om Natten og drog bort om anden Dagen nord paa: 1 Rdlr.

Den 28de Februar fik P. Rosengaard og Peder Mogensen hver 2 g til Vognleje for de vare i Hjerting med Vurderingsmænd, der skulde vurdere Hans Herremands Skib: 1 Rdlr.

Den 5te April fik Steffen Nielsen til en fordreven »Saxiske Herremand« 1 Rdlr. 2 ₤.

Den 17de April blev Broen »Neder Kiørt, Saa en heel Fag faldt ganske Vnder, Der Øxen der Offr løb.« Istand-sættelsen beløb sig til 3 Rdlr.

Den 19de Maj fik Christen Tybo 8 ¹/₂ i »Gudszpeng«, fordi han lovede at passe Marken.

Den 3die Juni gav Terkel en Karl fra Tønder »Pedter Jensen«, som havde siddet fangen i Tyrkiet »och for samme Var Vdtloffuet en summa Penge«, hvorom Fyrsten af Gottorps Bevis var, at Godtfolk vilde være ham behjælpelig: 1 Rdlr.

Den 10de August udlagde Regnskabsføreren til en, der var udskikket fra »H. Madsz i Stavbyd til sin Jildebrandsz Schade efter Borgmesters Befaling«: 2 Rdlr. 4 ₤.

Den 12te Oktober købes der en Tyr i Orten for 8 Sletdaler. Den gamle Tyr beholdt Tøste for 4 Daler, som han betalte, tilbage 4 Sld. eller 2 Rdlr. 4 ₤.

1657.

Den 4de September var Terkel i Ribe med Borgmester Steffen Nielsen og Ivar Nebel »att Accorderé met di Suensche Om Branschaten.«

Den 4de Oktober udlagde han til »Cornet Bilderings«, Nielsz Juul fik samme Aften til 1 Td. Øl og 30 Brød til de Folk, som laa ved Broen, som afbrændte »Sneum«: 2 Rdlr. 1 ₤ 14 β.

1658.

Den 17de Maj fik P. Tømmermand, fordi han var »offuer Schiernbro och der i Egnen at forfahre om Troper, Som uor Formodendisz«, han var borte i 4 Dage: 4 ₤.

Den 19de Maj leverede Terkel »Gottfred lilgenou« af sine »salve garde Penge: 6 Rdlr.

Den 29de Maj blev en Rytter indsat i Raadhusets Kælder, og han blev der »bosijdendisz och beuogtet aff Borgerijet« til den 4de Juni. Terkel gav ham Øl og Mad i 6 Dage: 1 Rdlr. 3 ₤.

Den 4de Juni »Bleff den Ryter Tiuf Forschikt« til Ribe ved »Lilgenou«, det kostede 2 Rdlr.

Samme Dag fik Lasz Bager med til Ribe første Uges Skat af Juni Maaned, der skulde ydes Ritmester Lilgenou: 75 Rdlr. Salve garde Penge for Maj 35 Rdlr.

Den 14de Juni. »For de Suenske att clarere for Juni Maaned« (Resten ulæseligt) 225 Rdlr.

Den 19de Juni blev der gjort Bomme for Gaderne. Da alle Tømmermændene skulde have Brændevin, maatte Kæmneren betale til den Vare 1 g 8 β .

Den 24de Juni købte Terkel en »Sort hjelmet« Tyr til Byens Behov, eftersom der hidtil kun har været en: 5 Rdlr. 2 g .

Den 3die Juli, skriver Terkel, »Tiltaalde ieg en Bandsatt Lytenant, Som uar hijschicket met 10 Ryter att Exequere for $1\frac{1}{2}$ Hundrede Rdlr.«, som skulde udgives for det halve af Juli Maaned, »Vansiet der ickun 3 Dage aff Samme halve monet uor Forfalden«: 98 Rdlr.

»Resten tiltaalde ieg Chresten Torp for 2 graa hester, Samme Lytenant Anamet och quiteret For«: 88 Rdlr.

Samme Løjtnant maatte gives til »Exequer Peng Och met mact tuinget att giffue sig«, som Steffen Nielsen udlagde: 10 Rdlr.

Kornetten, som laa hos Kristen Torp, maatte gives til Foræring en Hest, som Terkel fik hos Jens Rask; men hvad den kostede, findes ikke anført. Derimod fortælles, at Kristen Torpp forærede ham 4 g til Fortæring paa Vejen.

Den 4de Juli blev begært af Ritmester von Thasern, at han vilde unde Byen »tho saluaguarder«, eftersom her da ingen var i Byen. Da hidkom samme Aften tvende for at ligge paa Byens Bekostning »til dem bleff bestillet Losement« hos Klaus Jacobsen: 2 Rdlr. 3 g .

Den 17de Juli fik Jonas Korporal, som havde ligget paa Salve garde i 14 Dage, 6 Rdlr.

Den 28de Juli, skriver Terkel, »tiltalde ieg en Rødskeget Corporall med 4 Ryter hidskichet att Exquere for $1\frac{1}{2}$ Hundrede Rdlr. efter Ritmester Lilgenous schriffuelse til Lytenant Offen.

Endvidere gav han en Rytter »aff Samme Slag«, som var med Niels Jacobsen i Billum anlangende en Foræring, for sin Umage 2 Rdlr.

Den 10de August tiltalte Terkel Obl. Lybecher for sidste Halvdel af Juli Maaned's Kontribution: 100 Rdlr.

Den 12te August fik Lilgenou resterende Salve garde Penge for Juni og Juli Maaned: 18 Rdlr.

Den 2den September lejede Terkel Claus Jacobsens Vogn og 3 Heste med Kommissarius Georgi Celer til Ribe med en

Toldkiste fra Ringkøbing. Terkel kunde ellers ingen Heste faa, og Borgmesteren var ikke hjemme. Niels Juul fik saa 2 Rdlr. at levere Claus Jacobsen, thi førend han havde Pengene, vilde han hverken lade Heste eller Vogn komme ud af Gaarden.

Den fjerde Hest lejede Terkel af P. Rasmussen, og derfor maatte han give ham 3 \mathcal{L} .

Mads Roust maatte ride paa de 2 af disse Heste til Ribe og var borte i 2 Dage, hvilket kostede 2 \mathcal{L} .

Den 1ste September fik Oberstløjtnantens »Hoffmester« i Steffen Nielsens Nærværelse 70 Rdlr. Disse Penge var Afdrag paa de 300 Rdlr. i August.

Den 8de September fik Ritmester Tudis Korporal, fordi han havde ligget her paa Salve garde i 6 Uger, 2 Rdlr. 3 \mathcal{L} 8 β . Resten, 9 Rdlr. 3 \mathcal{L} , skal Niels Jensen betale.

Samme Dag fik Oberstløjtnantens »Hoffmester« for August 90 Rdlr.

Samme Dag fik P. Tømmermand »For hand løb til Ribe met en schriffuelse til Borgmester Steffen Nielsen Anlangende att Obl. haafde foet Ordre att Opbreche Och huad hans begiering uar paa Marsen: 2 \mathcal{L} .

Den 14de September betalte Terkel Kaptajn Radichen i »Christen Comerszgaartz« Hus 50 Rdlr.

Den 18de September udlagde Terkel i Steffen Nielsens Hus 4 \mathcal{L} 8 β , hvorved han »fuldgiorde dj 70 Rdlr., Captain Radichen finge«. Endvidere fuldgjorde han ogsaa Sølv et med 2 Lod og 2 $\frac{1}{2}$ Quintin, det manglende i 80 Lod: 3 Rdlr. 12 β .

Den 22de September blev til Kornet Niels Nielsen betalt 3 Dages Salve garde Penge for den 19., 20., 21. Septbr.: 3 Rdlr.

Den 4de Oktober kom Løjtnant Hagen hid til Byen med 10 Ryttere og Oberstløjtnantens Skrivelse om Penge for September Maaned.

Den 5te Oktober betalte Terkel til Løjtnant Canulohr paa Oberstløjtnantens Vegne 100 Rdlr.

Samme Dag betalte han Canulohr 30 Rdlr.

Endnu udlagde Terkel samme Dag 4 Rdlr., som blev foræret Clebech, at han skulde køre Vogne og Heste med en Td. Smør og en Td. Mjød til Fredriksodde: 4 Rdlr.

Den 9de Oktober betaltes 4 Rdlr. for at holde Canulohr noget længere.

Den 14de Oktober drog Borgmester Steffen Nielsen og

jeg efter Borgerskabets Begæring først til Ribe, eftersom der hidkom Skrivelse fra »hansz førstelige Naade Aff Brandenburg« at møde i Husum den 13de der at »Acordere« anlangende Kontribution at udgive her af Byen, hvilken Skrivelse hidkom samme Dag.

Den 15de Oktober kom vi til Ribe, der maatte vi »Honhorere« (o: honorere) Løjtnant Canulohr, som af de brandenborgske blev borttagen den 13de. Givet Ritmester Volleben 53 Rdlr. De 50 Rdlr. laante vi af Laust Friis, hvorpaa vi gav ham vort Brev at betale inden 8 Dage. De 3 Rdlr. udlagde jeg.

Laa i Møgeltønder til Torsdag, eftersom vi »haffde tidinger, dj Brandenburgsche Var fra Husum opbrechet, Och der forøntet Vij dij Rijber.«

»Dijd Kom dij Rijber Samme Aften, Rejste om Morgen en met uori salvaguarder och Captein Hamelthon, Som fra Husum Var schicket til Rijbe att opbere schatten.«

Den 22de December fik Rasmus Rasmussen, Tasbiersz Hofmester, som med 5 Ryttere »uar hijdskichet att Exequere for Peng och Proviand, Att schulde Vdgiffues deszmedler Borgmester uar i Rijbe Anlangende Same magasijn, gaff sine Medhavende Ryter huer 1 Rdlr. och hannem Sielff 4 Rdlr.«

1659.

Den 13de Januar betalte Regnskabsføreren til »Lytenant Hoefalch« og Hans Jensen Korporal deres »saluaguardi Peng« fra den 30te December til den 13de Januar, regnet til 14 Dage. Løjtnanten fik 7 Rdlr. om Ugen og Korporalen 4, altsaa i alt 22 Rdlr.

Den 14de Januar betalte han dem »saluaguardi Peng« til 30 Ryttere for de samme 14 Dage, 20 Rdlr. om Ugen, i alt 40 Rdlr.

Derefter fik hver Rytter og Dragon sin Seddel »diszligest Lytenanten och Korporalen«, saa de selv kunde indfordre deres »saluaguardi Peng«, saa længe de bleve liggende her.

Søndagen den 16de Januar udlagde han til 30 »Ordinantz Ryter, Keiserlige« til Øl og Brød, som egentlig Maren Jens Nielsens tilkom at betale, men hun vilde ikke, da hun havde »Generallquast« i Huset, hvorfor han betalte hendes Anpart med 1 Rdlr. 2 &.

Den 24de Januar om Natten fik General Quast med sig paa Rejsen til Viborg af Regnskabsførerens Datter Anna 24 Kd Vin, som Borgmester Steffen Nielsen lod skikke Bud efter. Pengene derfor bleve lovede straks, men de bleve borte. Det kostede 1 Rdlr. 2 \mathcal{K} .

Den 4de April betalte Regnskabsføreren Hans Jensen Postbud, fordi han rejste til Ribe med en Skrivelse til Claus Glyssing angaaende »det Rinsk Vijn, Som skulle uehre Vdloszuet. Om det der Kunde bekommisz eftersom her loe hos mig en Corporal Louert och 6 Ryter i Byen, Som det affordrede«, det var 1 Rdlr.

Samtidig fik Korporal Louert og hans Medhavende for deres Umage en Foræring paa 4 Rdlr.

Den 10de Maj kom nogle Officerer med 30 Ryttere hid til Byen og vilde saa »Sønder paa«. Officererne fik Øl og Mad hos Terkel Turesen. Rytterne maatte ligge ude paa Engen i »L. Suijnmae«, og der blev skikket Øl og Mad ud til dem samt Smør, Ost, Tobak og Piber, og det blev 3 Rdlr. 3 \mathcal{K} .

Den 11te Maj fik atter Terkel Turesen Bud fra Borgmesteren, om han kunde skaffe 6 Ryttere et Maaltid Mad, hvad han ogsaa gjorde for 3 \mathcal{K} .

Og saa fik de 10 Kdr. Øl og $\frac{1}{2}$ Kd. Brændevin, der beløb sig til 2 \mathcal{K} 14 β , samt Tobak og Piber til 8 β .

Samtidig betalte Regnskabsføreren de »4 Post Ryttere« for $2\frac{1}{2}$ Td. Korn, »dennem Resteret« efter deres Ordre, men som de »iche haffde bekommet«. De fik hver $1\frac{1}{2}$ Rdlr., altsaa tilsammen 6 Rdlr.

Den 12te Maj gav Terkel en Løjtnant, som affordrede ham Penge, i »Chresten Tarpisz Husz« til Foræring 4 Rdlr.

Den 21de Maj kom af »Oberstl. Galsesz (Gallas?) Regiment« hid til Byen en Regiments-Kvartermester med 8 Kvartermestre og 21 Ryttere fra Norden. Officererne fik alle Øl og Mad efter Borgmesterens Befaling, og Borgmesteren lovede straks efter at skikke ham Betaling. De bleve siddende den ganske Dag og Natten med og drak Brændevin og Øl om Aftenen igen, og Mad fik de ogsaa, og saa tog de med sig 6 store Brød, Flæsk og Kød og en stor »Trind« Ost. Den Bekostning gjorde jeg ikke med 4 Rdlr., skriver Terkel. Der gik vel det dobbelte, fejler han til, for Rytterne løb »en Effter Anden Jnd i Huset Oed och drach.«

Oberst »lafirne« fik med sig fra Terkel 2 store nye Pude-
vaar med »Vohr och Knipling«, og det var efter hans Mening
mere end 4 Rdlr. værd. Og af Terkels Datter Anna havde
han faaet 5 Kdr. Vin og 10 Kdr. Eddike.

Den 8de Juni »Bleff henschicket til Medelfahr Sund efter-
følgende Victualier, Som Generall quast finge: Først for 2 Tdr.
Øll giffuen 6 Rdlr. 5 \mathcal{K} , 2 Fiaring Hollandsche Coringer 3 Rdlr.,
2 Hollandscke Oste 1 Rdlr. 3 \mathcal{K} , 1 stor Spege Lax 1 Rdlr.
3 \mathcal{K} , 4 Bøster Flesk 2 Rdlr. 4 \mathcal{K} , 2de Nødtunger 1 \mathcal{K} 8 β ,
1 Gaas 3 \mathcal{K} 8 β , 2 store Foer pølser 1 \mathcal{K} , 13 $\frac{1}{2}$ \mathcal{K} Røget nød
Kiød 2 \mathcal{K} 8 β , 6 Snesz Saltet Hugen skulder (Skuller fra
Fiskerlejet Huga) 1 Rdlr. 3 \mathcal{K} , 1 Snes store Detto 3 \mathcal{K} , 1 Skip
Sichtet meel, Baget i brød, 2 \mathcal{K} , $\frac{1}{2}$ Ahm Vin 10 Rdlr., 2
toper Sucher, Veget 6 $\frac{1}{2}$ \mathcal{K} , 2 Rdlr. 1 \mathcal{K} , 1 Fiaring Smør
5 Rdlr., Til quastisz Secretar Hilebott henschicket 3 Rosenobler
hannem til foræring 12 Rdlr., Korporalen, som blev medskikket
»att confoire« Vognen tilbage igen, betalte Regnskabsføreren
4 Rdlr., Og saa fik Claus Jacobsen af tvende Vogne til Sundet
med fornævnte Varer 8 Rdlr. Denne Udskrivning beløb sig
i alt til 61 Rdlr.

Den 8de Juli hidkom til Varde en Ritmester, en Løjtnant
og 50 Ryttere at ligge paa Nørholm »Herrederne« samt Byen
til »Salua«. Til dem blev der samme Dag købt og henskikket
1 Td. Øl: 4 $\frac{1}{2}$ Sldlr. og Brød: 2 Rdlr., i alt for 4 Rdlr. 2 \mathcal{K} .

Samme Aften blev skikket til Nørholm 2 Tdr. Øl, der
kostede 8 Dlr., Brød 3 Dlr.: 7 Rdlr. 2 \mathcal{K} , 4 Kdr. Brændevin
1 Rdlr. 4 \mathcal{K} , $\frac{1}{2}$ \mathcal{K} Faareost 3 \mathcal{K} , Lys for 2 \mathcal{K} 8 β , 1 skep
Salt 2 \mathcal{K} 8 β , »Bom Olien met Flasken« 1 \mathcal{K} 8 β , 4 Skpr.
Rug til Hestene, hvorfor Claus Glyssing fik 1 Rdlr. 4 \mathcal{K} .

Saa fik »Eneuold Jensen« i Steffen Nielsens Hus til 2 Skpr.
til tvende Rytteres Heste, som bleve henskikkede til Lejren, 5 \mathcal{K} .

Den 9de Juli fik Eneuold Jensen til 4 fangne Rytteres
Fortæring, som blev henskikket til Lejren, 2 \mathcal{K} .

Den 10de Juli kom til Nørholm: 2 Tdr. Øl, Brød for
3 slet D., 1 Skp. Salt 2 \mathcal{K} 8 β , 1 $\frac{1}{2}$ Kd. Vin 3 \mathcal{K} 4 β , 1 \mathcal{K}
Krudt 2 \mathcal{K} 8 β , i alt 4 Rdlr. 4 \mathcal{K} .

Den 12te Juli opgjordes saa Regnskab med de 4 »salua-
guarder aff quastjz«, som hidkom den 10de Maj, er 9 Uger
til 12te Juli.

Korporal Hans Højmer fik først 9 Rdlr., »sin Recompentz

Vberegnet«. Han havde alt faaet 4 Rdlr., saa nu blev det Clausz Simonsz fra 10de Maj til 12te Juli, 9 Uger à 1 Rdlr. om Ugen, men af Anders Skomager havde han faaet et Par Støvler til 4 Sldlr. eller 2 Rdlr. 4 g , saa der blev tilbage 6 Rdlr. 2 g . Jacob Hoffue 4 Uger, Henrich Morij 5 Uger, tilsammen 9 Uger. Jacob Hoffue havde ogsaa faaet et Par Støvler af Anders Skomager à 4 Sldlr., og saa havde han kun til gode 1 Rdlr. 2 g . Jacob Schult, »quastisz Tjener«, fik for 9 Uger 9 Rdlr.

Den 18de Juli betalte Regnskabsføreren »Secretarien« for Juni Maanedes Kontribution »och en Oxhoffuet Vijn« 220 Rdlr.

Den 19de Juli fik en Rytter Hans Kars, som havde ligget her paa »quardi« i 14 Dage, 2 Rdlr.

Den 26de Juli hidkom Leuert Korporal med 8 Ryttere for at ligge paa salua guardi. Terkel tog ham med 2 Heste og holdt ham til den 24de August med Øl og Mad, Korn og Hø samt Strøelse til Hestene, daglig 4 g , er 20 Rdlr.

Korporalen fik 12 Rdlr., hvoraf de 6 bleve betalte af en anden Regnskabsfører; Terkel udlagde kun 6 Rdlr.

Samme Dag sendtes der Ritmesteren, som laa paa Nørholm, 20 Rdlr.

Samme Dag betalte Terkel til »Secretarien« for Juli Maanedes Kontribution og et Oxehoved Vin 220 Rdlr.

Sekretæren fik i »quardi« Penge 48 Rdlr. for Juni og Juli, deraf udbetaltes ham 33 Rdlr.

Den 28de Juli, skriver Terkel, »gaff ieg Corporrall Hansz Højmehr til en Decretion 4 Rdlr. offuer sin quarde Peng, efftersom han icke haffde bekommet Om Vgen mehr end dj Andre.«

Den 14de Oktober tilskikkede Terkel Steffen Nielsen efter hans Begæring af de annammede Penge samme Maanedes Kontribution. Nicolai Nissen skulde have dem. Han maatte i Hast levere, hvad han havde, og fik ingen Kvittering. Hvad han havde, var 40 Rdlr.

Den 16de Oktober gav han en Rytter, som havde »confoyret« Niels Jensen hid fra Hr. Quast, 2 Rdlr.

Samme Dag leverede han Jens Rask med sig til Ribe »aff Prouiant Sedlersz Annammelse til K. M. folch, Som om Penge Var Contraherit«, 104 Rdlr. 3 g 14 b .

Den 19de Oktober betalte han til »Corporral Jacob Budde« for Oktober Maanedes Kontribution til Quast 100 Rdlr.

Samme Dag udgav han til Reinert Hermand, som havde ligget i Varde i Salua guardi, Hjælp til »Badtsckerløn och Schade, Som dj Veimarsche gjorde hannem ved Bommen, 2 Rdlr.

Den 31te Oktober kom der til Terkel 3 af Ritmester Cropsenstens Heste, hvilke Heste han skulde holde med Korn og Hø i 5 Dage til 5te November. Noget af Kornet fik han af andre, Resten maatte han selv levere med Hø og Strøelse: 3 Rdlr.

Den 14de December leverede han Claus Glyssing at tiltælle Ritmester Cropsensten for Novbr. Maanedes Kontribution 150 Rdlr.

Og Terkel føjer til »noch Leueret ieg hannem til Ritmestersz egen Proportioners 30 Rdlr.«

1660.

Den 27de April udlagde han til »dj Suenske Fanger 26.—27.—28. Aprilis daglig 7 g 2 β «: 3 Rdlr. 3 g 6 β .

Saa betalte han Maren Jens Niels for en Tønde Øl til Ritmester Cropsensteen 2 Rdlr. 2 g .

For nok en Tønde Øl til »K. M. folch efter Steffen Nielsens Seddel« 2 Rdlr.

Den 29de og 30te April samt 1ste og 2den Maj leverede han Fangerne 7 g 2 β om Dagen, i alt 4 Rdlr. 4 g 8 β .

Den 4de Juli blev hentet 3 Kdr. fransk Brændevin, som blev drukken i Regnskabsførerens Hus »aff Ritmester Cropsensteen och quastisz Hoffmester met Derisz Selskab, Som Vilde til Tønder«: 1 Rdlr. 3 g .

Terkel bemærker, at han har holdt Ritmesters Tjener Hans Lauersen fra den 31te Oktober 1659 til den 30te Juni 1660 med Mad og Øl, Seng, Ild og Lys, daglig 3 Maaltider Mad »met Anden stor besuering och Vdstod Nat och Dag aff Vforskamede Compen Vdj 244 Dage, huorfor mig er Loffuet Betaling daglig 1½ g , er 61 Rdlr.

1661.

Den 22de Marts hidkom til Byen en »Genner fra Kjøbingffn ued Naffn Gotthard och sin Broder met Kongl. befaling

her att Moele och aff Ritze Byen.« Terkel holdt dem i 3 Dage, og derfor skrev han sin Udgift 3 Rdlr.

Den 16de Oktöber »Blev Obersten Velb. Laust Povisch« indlagt hos Terkel med sin Dreng, Kusken og 4 Heste, eftersom han hidkom efter K. M. Ordre at »Taxere Husz och Bygninger her i Byen. Var her til den 23de Oktobris«, altsaa i 7 Dage 3 Personer bliver til $1\frac{1}{2}$ R hver om Dagen 5 Rdlr. 1 R 8 β .

For sin egen Kost i 7 Dage 2 Rdlr. 2 R .

Saa blev der drukken i Brændevin 6 Kander: 3 Rdlr. Saa 4 Kander Vin: 1 Rdlr. 16 Kander Øl: 4 R . Fik til deres Heste 28 Skpr. Havre: 4 Rdlr. 4 R . Hø og Stroelse: 4 R .

Den 28de November kom han atter igen med 3 Karle og 4 Heste og var her til 2den December i 4 Dage. For de 3 til Fortæring til Mad og Øl daglig $\frac{1}{2}$ R : 3 Rdlr. For Oberstens egen Kost i 4 Dage: 1 Rdlr. 2 R . Saa drak han Brændevin med sine Gæster for 2 Rdlr. 4 R , og 16 Kander Øl: 4 R . Til sine Heste 16 Skpr. Havre: 2 Rdlr. 4 R .

Tredje Gang kom han igen med 3 Karle og 4 Heste den 13de Januar, »desforuden sin Søn Var Da met« i 4 Dage: 10 Rdlr. 5 R .

1662.

Den 10de December hidskikkedes en »Cornet Viereggen«, en Korporal og 8 Ryttere »att Exequere for Resterende Schatt« af den anden Kvartal, eftersom heraf var betalt 180 Rdlr. Saa er der den 11te December betalt Kornetten 80 Rdlr., dermed lod han Korporalen rejse bort igen med 8 Ryttere. De fik saa 3 Rdlr. i Drikkepenge. Kornetten blev liggende hos Borgmesteren.

Tirsdag Morgen blev der hos Terkel indlagt en Korporal og 4 Ryttere »att Exequere mig for Restantzen aff anden quartall Vanset ieg inttet met min Anpart Resteret ey heller Jndtægt eller Vdgift paa Byensz Vegne, Slijgt Vhørlig eller Vtilberlig er Aldrig hørt eller giort, Gud sig deroffr Forbarme huorledisz der bleff Dominerit i min Husz met Suppen och Fratzen Huyen, skreyen, och Dantzen iche dem alene, Men Alle Som laa i Byen Søgte til giestebudet Vdj 4 Dage och Nætter, stetze Contionerede Slijg bekostning, Maa mine Herrer Medbrødre och Borgersker Sjelff Estimere, hujsz och Ret ehr

icke til mig Fattige Mandſz Schade och Forderff Allene, ieg Lijde Schade offr Hundrede Rdlr.€, skriver Terkel Turesen.

Jeg ſkal her gengive de vigtigſte Poſter i »Terchell Thuressens Regnſkab udj Suenschens tid«, hvoraf den førſte Del deſværre tildels er ødelagt, ſaa jeg kun hiſt og her kan finde en ſikker Datum.

1658.

Det førſte Skattepaalæg, ſom nævnes, indkrævedes med 2 Rdlr. for hver \mathcal{L} Skat og beløb ſig i alt til 287 Rdlr. 1 \mathcal{L} 94 β . Diſſe Penge ſkulde for ſtørſte Delen benyttes til »ſalua guardi peng«, hvorefter Terkel bemærker: Efterdi vor fattige By er affordret en ſtor Sum i rede Penge: 300 Rdlr. foruden Efterſkrivning efter Anfordrings Bemelding, hvortil er paabuden, medens efterdi den Sum haſtigen for det fattige Borgerskab ikke kan bekommes, og den dog i II og Haſt ſkal erlægges ſtraks, med mindre ſtor Indkvartering af Rytteri »och deſz medfølge Enhuer till Fordærffuelse Vil paahenge« ſligt at forekomme er tjenlig agtet nogle Godtfolk om Forſtrækning at anmode med venlig Begæring de dem dertil vil lade bekvemme, hvorimod de paa Byens Vegne af Borgmeſter og Raad ſkal vorde forſikret ved Breve og deres Betaling af Byens Engpenge nærværende Aar, ſaa ſnart Gud giver os Fred og Rolighed.

Under 16de Maj 1658 nævnes ſaa de Mænd, 18 i Tallet, der have forſtrakt Byen med de 300 Rdlr.

I Juni Maaned opkræves atter 1088 Rdlr. 2 \mathcal{L} 9 β .

Til at bestride Udgiften i førſte Halvdel af Juli opkrævedes 195 Rdlr. 4 \mathcal{L} 8 β og for ſidſte Halvdel 224 Rdlr. 3 \mathcal{L} . Til den førſte opkrævedes $2\frac{1}{2}$ Rdlr. af hver \mathcal{L} Skat og til den ſidſte 3 Rdlr. for hver \mathcal{L} .

For at kunne bestride August Maanedſ Udgift opkrævedes 5 Rdlr. af hver \mathcal{L} Skat; men kun de to Skattekræveres Beløb er indført med en Sum af 199 Rdlr. 2 \mathcal{L} 4 β .

Derefter skriver Terkel, at Borgmeſter Steffen Nielsen kvitterede udi ſin Skat, ſom han udlagde den 20de August til de 6 Ryttere, ſom kom hid til Byen med Løjtnant Canulohr at ſalvere Byen for de tre Regimenter, ſom her igennem »Maserit«, nemlig Oberſt Heydersz, Oberſt Puttkammers og det Vejmarſke: 6 Rdlr.

Herefter har en Skatteopkræver indbetalt 82 Rdlr. 3 g , saa er der endda et Par Indbetalinger, som ere ulæselige, og en Plovskat, der nok beløber sig til 92 Rdlr. 1 g 8 β .

Foruden Kontribution har man til Fredriksodde sendt $\frac{1}{2}$ Ahm Vin, som blev tagen hos Christen Tarp, og 1 Tønde Mjød.

Dernæst kom atter en pludselig Udskrivning, for største Delen ulæselig; den tilfredsstillendes ved Erlæggelsen af forskellige Genstande af Sølv i alt til en Værdi af 70 Rdlr., hvortil yderligere kom en Plovskat paa 18 Rdlr.

Den 30te September om Morgenen kom Løjtnant »Bertell met en Partij Ryter att afbrænde Broen efter sin Ordre«. Til ham blev udlagt af Jacob Bjørnsøn 78 Rdlr. og som Laan af Løjtnant Canulohr 32 Rdlr.

Saa blev der udgivet til Captain Radichen 80 Rdlr. og som Foræring 5 Rdlr. 2 g 8 β .

Den 18de September ere Radichen og Canulohr hidskikkede efter Penge og Proviant fra Fredriksodde; man betalte med Sølv og Penge, men kom en hel Del »til Cort« med Vægten: 70 Rdlr.

Kaptajn Radichen blev givet i Foræring for at Borger-skabet ikke skulde udplyndres af hans medhavende Ryttere, »som de Anfanget«, 12 Rdlr.

Løjtnant Canulohr blev foræret samme Nat, at han i de Maader skulde være behjælpelig, og for den Umage, han var hidskikket at salvere Byen mod de 4 Regimenter, her igennem »Maserit ad Norden til«, 12 Rdlr.

Løjtnant Bertell blev leveret paa Obl. Lybeckers Vegne den 30te September 100 Rdlr.

Der blev samtidig foræret ham for at Broen ikke skulde worde afbrændt: 10 Rdlr.

Den næste Opkrævning var paa $2\frac{1}{2}$ Rdlr. for hver g Skat og gav 138 Rdlr. En Del af denne Skat anvendtes fornemlig til at salvere Byen imod gennemdragende Krigsfolk saaledes som før beskrevet, at Løjtnant Canulohr laa her for at skærme Byen mod de mod Nord dragende Regimenter, hvoraf 4 paa én Gang. At han skulde kunne salvere Byen mod saa mange, kunde man jo ikke forlange; man ser derfor ogsaa, at i saadanne Tilfælde maatte man gøre ekstraordinære Anstrængelser med Foræringer o. l.

I November nævnes en ny Skat, som blev udskreven til

Brandenburgerne. Der blev paalignet 5 slette Dalere for hver R Skat, altsammen efter »Accordering, Som bleff giort i Ribe«. Skatten beløb sig til 248 Rdlr. 4 R 8 β . En Del blev vel betalt efter Skattesedlen, men en Del maatte ogsaa tilvejebringes gennem Forstrækning af forskellige. Pengene bleve delvis betalte til Kvartermester Julius Schäffer i Ribe.

Den 14de December blev atter af 4 Skatmestre opkrævet en ny Skat af 2 Sletdalere for hver R foruden noget til Øl, Salt, Rug, Malt, Flæsk og Brød. Der blev i alt opkrævet 148 Rdlr. 1 R 9 β .

1659.

Den 8de Januar indkrævedes 1 Rdlr. af hver R til Løjtnant Korfeldt og Hans Jensen Korporal med 30 Ryttere som »salua guardis Peng«: 81 Rdlr. 12 β .

Den 1ste Februar opkrævede to Skatmestre 2 slette Dalere for hver R Skat. Disse Penge skulde Steffen Nielsen betale til Maren Jens Niels »Efter Accordering for General quast sin Tractement«.

Derefter nævnes forskellige Udgifter til de 30 Ryttere, til Postløjtnanten for Rytteres Underholdning, for Benaadningsbrevet fra Kurfyrsten, Skrivepenge medregnet, i alt 32 Rdlr.

Den 1ste Februar kom »General Sparch hansz gemal hijd till Byen, bleff her om Natten, Vilde bleffuet offuer neste Dag efter, bleff forhindritt ned hindisz Lytenant, att det icke schede, finge 9 Hester met til Forspand, Som han Vschad Flyede tilbage. Han fik i Foræring 6 Rdlr.

Derefter er der en Del Udgifter til Postløjtnanten og en Ritmester Valentin til Hesteko, Søm, Mad, Øl o. s. v.: 12 Rdlr. 3 R 8 β , og endelig fik Jøp Gundesen for at vise Postløjtnanten Vej til »Julingsholm« 3 R .

Til General Quasts Sekretær en Foræring paa 18 Rdlr. og til Kokken 1 Rdlr., i alt 19 Rdlr.

Til 2 Sekretærer fra General Goltz 1 R 8 β .

Den 6te Februar kom Oberst Lafirne, og ham holdt Steffen Nielsen til den 11te; han laa i Søren Pedersens Hus, og det kostede 47 Rdlr. 10 β .

Der er saa opkrævet i Skat 285 Rdlr. 4 R 8 β , hvoraf Lafirne yderligere fik 36 Rdlr. til sin Person.

Den 10de Maj kom der Bud efter de 4 Postryttere ved en Løjtnant med Canulohrs Ordre, at Byen skulde skaffe dem

Mad og Øl, Korn og Hø, hvorfor der blev akkorderet med dem om 2 Rdlr. pr. Dag, altsaa i alt 28 Rdlr.

Den 10de Maj hidkom til Byen 30 Ryttere »fra Norden« med deres Officerer. De fik Mad hos Terkel Turesen og laa »offuer Broen i lille Suin Mae« (et Stykke Eng). De fik Øl, Mad, Tobak og Piber.

Juni Maanedes Opkrævning 1 Rdlr. af hver \mathcal{L} , i alt 75 Rdlr.

Den 20de Juni sendtes for 43 Rdlr. 4 \mathcal{L} Vin, Øl og Fødevarer til General-Kvartermesteren for »dj Keisersche til Leiren«.

Atter opkrævedes i Juni Maaned ca. 80 Rdlr. eller $1\frac{1}{2}$ Rdlr. af hver \mathcal{L} Skat, hvorfor der indkøbtes Øl, Vin og Fødevarer til Lejren, samt daglig 1 \mathcal{L} af hver Skat til Øl, Brød og andet, der gik til Ritmesteren og Løjtnanten, der laa med 50 Ryttere paa Nørholm.

Den 30te Juni maatte atter Engene holde for til dem, der havde forstrakt Byen med Penge, Sølv o. l., ogsaa Kæmneren fik Løn paa denne Maade. To Enge bleve udlagte til Rytterhestene.

Til Juli Maanedes Kontribution opkrævede 4 Skattekrævere 4 Rdlr. for hver \mathcal{L} Skat, i alt 297 Rdlr. 3 \mathcal{L} . Af disse fik ogsaa General »Geualdiger« en Foræring.

I August Maaned opkrævedes 6 Rdlr. af hver \mathcal{L} Skat. Heraf har General Ahlefelt faaet en Fjerding Smør samt en Foræring paa 10 Rdlr. og 2 Tønder Øl.

I denne Maaned laa her i Varde, bemærker Terkel, »en General Geualdiger met 24 Ryter«. Ham blev givet 8 Rdlr. i Foræring.

Til September opkrævedes 4 og for Oktober 3 Rdlr. af hver \mathcal{L} Skat samt en ekstra Opkrævning den 18de Oktober paa $2\frac{1}{2}$ Rdlr. af hver \mathcal{L} Skat til Proviant, som sendtes til Kolding til Kgl. Majest. Folk.

Den 9de November indkrævedes atter til Øl, Vin og Fødevarer, Mel, Havre o. s. v., som gik til Kolding efter Kommissarien Otto Povischs Skrivelse. En Del kom imidlertid ikke til Kolding; thi næsten hver Skatteyder bemærker, at en Del er »ytt« til en eller anden i Varde-Egnen. Den ene af Opkræverne beholder selv 1 Rdlr., fordi han var med Ritmester Georgi hos Polakkerne.